

Karlova univerzita
Pedagogická fakulta
Ústav výzkumu a rozvoje školství

Šikana žáků
na základní škole

Vypracovala: Mgr. Pavla Košťálová

Vedoucí disertační práce: Doc. PhDr. Eliška Walterová, CSc.

Praha 2005

Děkuji své školitelce Elišce Walterové za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi pomohly při zpracování disertační práce. Děkuji i Richardu Jedličkovi, který mi rovněž odbornými konzultacemi pomohl ke zdárnému zakončení disertace. Děkuji Aleně Škaloudové za pomoc při statistickém zpracování dodaných pokladů empirického výzkumu. Zároveň chci poděkovat všem pedagogickým pracovníkům základních škol za vstřícné chování při provádění empirického výzkumu a za to, že mi umožnili ve svých třídách provést výzkum na téma „Šikana žáků na základních školách“. Nemohu opomenout ani odborné konzultace na MŠMT, na okresních odděleních kriminální policie a policejním prezidiu, na odborech sociální péče, v PPP, linkách bezpečí, krizovém centru v Brně, diagnostickém ústavu v Jihlavě a Plzni.

Prohlašuji, že jsem disertační práci zpracovala samostatně, pouze za použití literatury, metodických pokynů MŠMT, zákonů, předpisů, nařízení, pomocí informací uveřejněných na internetových stránkách nebo informací, které jsem získala při konzultacích s odbornými pracovníky.

Pavla Košťálová

V Praze 20.4.2005

OBSAH

ÚVOD	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. Šikana – vymezení základního pojmu, teoretické pojmy, možné příčiny	10
1.1. Vymezení základního pojmu.....	10
1.2. Základní pojmy a jejich charakteristika	12
1.3. Možné příčiny šikany	13
1.4. Kdo jsou aktéři šikany a jejich vlastnosti.....	16
1.5. Postavení agresorů a obětí v třídním kolektivu	21
1.6. Klasifikace typů šikany	22
1.7. Stupně šikany	24
2. Šikana a škola	27
Vznik a vývoj šikanování	27
2.1. Každou šikanu nutno vyšetřit.....	29
Přímé a nepřímé znaky šikanování	30
2.2. Řešení šikany ve škole	30
Omyly při vyšetřování	34
2.3. Vyšetřování šikany policií ve škole.....	36
2.4. Následky šikanování	36
2.5. Jaké jsou používané sankce, tresty za šikanu?	38
2.6. Jak pracovat ve třídě?	39
Práce s agresory.....	40
2.7. Jaká opatření zavést proti šikaně ve škole.....	40
3. Šikana a rodina	43
3.1. Nepřímé známky šikanování v rodině.....	43
3.2. Vztah rodičů k šikanování.....	44
3.3. V rodině agresora.....	46
4. Šikana a policie	47
4.1. Oznámení trestného činu	47
4.2. Šikanování mezi mládeží	48
4.3. Procesní úkony s osobami mladšími patnácti let.....	48
4.4. Vyrozmínání rodičů osoby mladší než 15 let.....	49
4.5. Přiměřenost poučení a výslechu osoby mladší než 15 let.....	49

4.6.	Záznam o pohovoru s rodiči.....	50
4.7.	Základní pravidla přístupu k výslechu osoby mladší než 15 let.....	50
4.8.	Srovnání vyšetřování šikany ve škole a Policií ČR.....	52
5.	Řešení šikany v evropském kontextu.....	54
5.1.	Velká Británie v boji proti šikaně.....	54
5.2.	Česká republika v boji proti šikaně.....	55
6.	Prostředky prevence a nápravy.....	57
II.	EMPIRICKÁ ČÁST.....	61
1.	Charakteristika.....	61
1.1.	Popis zkoumaného vzorku.....	61
1.2.	Použité výzkumné metody a popis sběru dat.....	64
1.3.	Popis zpracování dat.....	65
	Vyhodnocování otázek s výběrem odpovědí.....	65
	Vyhodnocování otázek s volnou odpovědí.....	66
2.	Empirický výzkum.....	67
2.1.	Co ovlivňuje kolektiv třídy?.....	67
2.2.	Umějí žáci na základních školách výstižným způsobem popsat šikanu?.....	80
2.3.	Znají žáci podstatu definice šikany tak, aby mohli zodpovědně říct, že šikanovali?.....	86
2.4.	Ovlivňuje nabídka zájmových kroužků organizovaných ve škole nebo školou a jejich návštěva to, zda žáci šikanovali?.....	89
2.5.	Znají žáci podstatu definice šikany tak, aby mohli zodpovědně říct, zda je ve škole šikana?.....	94
2.6.	Obávají se žáci toho, že budou ve škole šikanováni?.....	96
2.7.	Nešli někdy žáci do školy ze strachu, že budou šikanováni?.....	100
2.8.	Byli žáci ve škole šikanováni?.....	104
2.9.	Jaké jsou používané formy šikany vzhledem k pohlaví žáka?.....	112
2.10.	Komu se svěřují šikanovaní žáci?.....	116
2.11.	Souvisí péče rodičů o dítě a jejich zájem o práci dítěte ve škole s tím, zda je dítě šikanované nebo zda samo šikanuje?.....	125
2.12.	Ovlivňují tresty používané v rodině to, zda žáci šikanují nebo jsou šikanováni?.....	133
	ZÁVĚR.....	138
	SUMMARY.....	143
	LITERATURA.....	145
Příloha č. 1	Dotazník pro žáky.....	150
Příloha č. 2	Dotazník pro učitele.....	165

Příloha č. 3	Dotazník pro rodiče.....	168
Příloha č. 4	Záznam o pohovoru s rodiči.....	170
Příloha č. 5	Případová studie.....	172

ÚVOD

Šikana žáků bylo v posledních letech intenzivně diskutované téma, nicméně stále zůstává společensky závažným problémem. V současné době jsou vztahy mezi lidmi stále složitější a komplikovanější, brutalita a násilí se stávají běžnou součástí života. To vše se samozřejmě odráží i v celkovém chování žáků ve škole.

Předkládanou disertační práci „Šikana žáků na základní škole“ navazuji na svoji diplomovou práci „Šikana a agresivita žáků na základní škole“, kterou jsem úspěšně obhájila v roce 1998 na Pedagogické fakultě ZČU v Plzni na katedře psychologie.

Diplomová práce se zabývala agresivitou dětí, šikanou ve školním prostředí a souvislostí mezi nimi. Již v letech 1997-1998 jsem si uvědomila, jak společensky závažné téma mi bylo vedoucím diplomové práce doporučeno. To se mi opakovaně potvrzovalo při sběru údajů a jejich analýze, empirickém výzkumu (N=684), při odborných konzultacích i nestandardizovaných rozhovorech s žáky, učiteli i řediteli základních škol. Nejen z mého výzkumu, ale především z výzkumů našich předních expertů na uvedenou problematiku vyplývá, kolik dětí v našem státě trpí systematickou psychotraumatizací a jaké důsledky může mít prožité šikanování na jejich sebepojetí a další pracovní i partnerský život.

Problematika mě natolik zaujala, že jsem se rozhodla v práci pokračovat, navázat na již získané teoretické poznatky, obohatit je a prohloubit, rozšířit empirický výzkum o další proměnné.

V disertaci se zaměřuji pouze na šikanu mezi žáky druhého stupně základní školy. Takto vymezené téma mi umožňuje zabývat se problematikou podrobněji, hlouběji a z více hledisek.

Disertační práce je rozdělena na dva samostatné celky – část teoretickou a empirickou, které se vzájemně prolínají a doplňují.

V teoretické části vymezuji základní pojmy - co je šikana, kdo je agresor a kdo oběť, analyzuji definice a kriticky hodnotím použité zdroje. Takto popsané pojmy používám v dalším textu a vycházím z nich při zpracování a vyhodnocování empirického výzkumu. V textu rekapituluji názory na možné příčiny šikany jak z hlediska historického, tak v kontextu současné společnosti. Zaměřuji se na motiv chování útočníka. Vlastnosti šikanovaných i šikanujících, jejich pozice v rodině i třídním kolektivu jsou již podrobně prozkoumány a zveřejněny. Svoji pozornost soustřeďuji na jejich přehledný výčet. V závěru kapitoly uvádím různou klasifikaci typů šikany a charakteristiky stupňů šikany podle M. Koláře. Zdůvodňuji, proč jsem pro svůj výzkum zvolila klasifikaci J. Parryho a G. Caringtona.

V druhé kapitole „Šikana a škola“ se zabývám příčinami šikany ve škole, jejich vznikem a vývojem. Důležitou součástí textu je popis postupu při vyšetřování šikany ve škole v případě, že vyšetřování vede pedagog nebo Policie ČR (policista, specialista nebo

kriminalista). Domnívám se, že předností této kapitoly je popis několika podskupin obětí a agresorů, protože při šetření šikany ve škole je někdy velmi problematické určit, kdo je oběť a kdo útočník. V odborné literatuře publikoval postup při vyšetřování šikany ve škole P. Pothe a M. Kolář. Práce obou autorů popisují, porovnávám a hodnotím.

V následné kapitole uvádím postupy při vyšetřování šikany Policií ČR. Největším problémem při zpracování této části práce je nízká dostupnost informací, složitý způsob získávání relevantních dokumentů, složitá policejní a právní terminologie. Některé policejní pokyny, pracovní a metodické materiály a informace jsou poskytnuty pouze pro výzkumné účely této disertační práce a nejsou dále publikovatelné.

Kapitolu „Šikana a rodina“ zařazuji do své disertace, protože jsem přesvědčena, že právě tato sociální struktura hraje klíčovou roli při vzniku poruch chování tohoto tytu i při možné prevenci šikany. Je to rodina, která utváří osobnost mladého jedince, má dítěti dávat pocit bezpečí a nést za něj zodpovědnost. Málokdo z ředitelů, poradenských psychologů a dalších dospělých si při řešení školní šikany uvědomuje, že rodiče nesou právní zodpovědnost i za mravní výchovu dítěte. Z uvedeného důvodu ČŠI dala podnět k trestnímu stíhání rodičů, jejichž děti dopustili závažných útoků vůči spolužákům. Tuto skutečnost pokládám za velký krok při terciární prevenci.

Stejně jako ve škole může učitel na základě přímých a nepřímých projevů poznat, že je žák obětí šikany, může i rodič pomocí obdobných známek odhalit, že je jeho dítě šikanované. (Nutno zdůraznit, že na šikanu ukazuje současný výskyt většího počtu známek - přímých i nepřímých.) Obecný postup, jak se rodiče mají zachovat při řešení šikany, neexistuje. V práci uvádím pouze doporučení osvědčená praxí, co rodiče mohou a měli by pro své dítě udělat. Zdůrazňuji, že to, jak rodiče obstarají v takto obtížné situaci výrazně ovlivní další vztah s dětmi.

Paralelně s empirickým výzkumem mezi žáky jsem provedla i výzkum mezi rodiči. Výsledky průzkumu mezi rodiči konfrontuji s odpověďmi žáků v empirické části.

V poslední kapitole teoretického celku využívám všech svých teoretických poznatků a praktických zkušeností k navržení preventivních opatření pro všechny složky, které se podílejí na utváření osobnosti dítěte, a také modelu řešení šikany v praxi.

V empirické části výzkumu uvádím kritéria výběru obce i základních škol, ve kterých jsem výzkum uskutečnila. Zevrubně charakterizuji zkoumaný vzorek s uvedením počtu žáků, učitelů a rodičů, kteří se empirického výzkumu zúčastnili. Stručně popisují užití výzkumné metody, které jsem používala. Dále popisují sběr dat i metody statistického zpracování výzkumu.

Hlavním cílem výzkumu je prokázat souvislost mezi zvolenými proměnnými (velikost obce, vzdělávací program základní školy, pohlaví žáka, vztahy v třídním kolektivu, žákem subjektivně vnímaná atmosféra ve třídě, zájmová činnost v místě bydliště, rodina, používané tresty v rodině) a tím, zda je žák obětí nebo šikanujícím. Do dotazníku jsou zařazeny i otázky

s volnou odpovědí. Cílem takto položených otázek a následném vyhodnocení odpovědí je zjistit názory a postoje žáků ke zjišťované problematice nebo reálný stav sledovaného jevu.

Empirický výzkum se uskuteční i mezi učiteli a výchovnými poradci všech zúčastněných základních škol. Cílem je zjistit, zda se respondenti ve své pedagogické praxi s problematikou šikany ve škole setkali a jak postupovali, event. jak by postupovali při vyšetřování.

Dotazníková šetření jsou doplněna nestandardizovanými rozhovory s žáky, učiteli a řediteli základních škol. Získané informace potvrzují, upřesňují nebo vysvětlují výsledky empirického výzkumu.

V závěru disertační práce uvádím doporučení vyplývající z prezentovaného výzkumu. V textu uvádím konkrétní návrh pro další výzkum. Další doporučení jsou směřována k pedagogickým pracovníkům a do oblasti odborné přípravy pedagogických pracovníků.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Šikana – vymezení základního pojmu, teoretické pojmy, možné příčiny

1.1. Vymezení základního pojmu

Statistiky dokazují, že v posledních letech stoupá agresivita dětí a mládeže. Lze tedy předpokládat, že s růstem násilností rostou i počty šikanování.

V odborné literatuře se šikanování jako samostatnému problému začíná věnovat pozornost koncem šedesátých let minulého století, především ve Skandinávii.

„Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, když např. vůči podřízeným nebo občanům, od nichž úředník zbytečně vyžaduje nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.“ (ŘÍČAN, 1995, s. 25) Stejně tak může znamenat malicherný spor, z něhož se postupem času stává systematické trýznění. Šikanování je tedy druhem týrání, které posiluje pocit moci nad obětí.

Ve **Slovníku cizích slov** se pod pojmem „šikanování“ uvádí, že se jedná o hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání. (KLIMEŠ, 1981, s. 704)

Jako první u nás zavedl pojem šikana psychiatr Petr Příhoda (před listopadem roce 1989) který šikanování charakterizuje jako: „... *agresivní jednání, jímž si strůjce působením fyzických či psychických útrap zjednává nebo udržuje převahu nad obětí. Je příznačné, že se tak děje v určitém kontextu, totiž v rámci nějaké struktury, s jejímž účelem je takové jednání i jeho cíl v rozporu*“. *„Příznačným rysem šikanování je kromě toho i samoučelnost jeho původního cíle, tedy převaha strůjce nad obětí, realizované právě agresí.“ (PŘÍHODA, 1989, s. 6)*

V **Akademickém slovníku cizích slov** je šikanování charakterizováno jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání. V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Z hlediska výkladu pojmu šikanování není důležité, zda k němu dochází verbálními útoky či fyzickým násilím nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, že se tak děje úmyslně. Samotné jednání může spočívat buď v bezprostředním konání pachatele, anebo naopak v tom, že se pachatel nějakého jednání zdrží. (PETRÁČKOVÁ, KRAUS, kol., 1995, s. 732)

V **Pedagogickém slovníku** je pod pojmem šikanování uvedeno: *„Fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v dyádě, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky*

vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“ (PRŮCHA, WALTEROVÁ, MAREŠ, 1995, s. 221)

Jako čistě vědeckou a odbornou definici šikany lze uvést: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupiny dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope ho, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti atd. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se jim ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádky přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů“. (PARRY a CARINGTON, 1995, s. 22; ŘÍČAN, 1995, s. 26)

Ve **Velkém sociologickém slovníku** je šikanování (z fr. chicane = týrání) chápáno jako způsob chování umožňující většinou v bezprostřední komunikaci fyzickým a psychickým týráním druhých získat nad nimi pocit převahy, moci či určité výhody. Jde o jednání agresivní, často nezákonné, ale trpěné a mnohdy podporované určitou skupinou. Lze ji charakterizovat jako chování asociální. Podhoubí šikany je v osobnostních rysech týrajícího i jeho oběti a v lhostejnosti okolí, v sociální atmosféře, v některých ideologiích(LINHART a VODÁKOVÁ, 1996, s. 1023)

V současné společnosti dostává slovo šikana novou podobu. Leták Linky bezpečí vymezuje pojem: „Šikana je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrášovat jiného člověka, případně skupinu lidí. Zahrnuje fyzický útok - například bití, včetně poškozování věci druhého člověka, ale i útok slovní: od nadávek, ponižování po pomluvy. Šikana může být i nepřímá třeba tím, že se šikanující chová, jako by druhý neexistoval. Šikana je velmi nebezpečná. Její následky na duševní a tělesném zdraví mohou být vážné, dlouhodobé i celoživotní“. (KŘEČEK, 1996, s. 3) K psychickému poškození dochází pokaždé. Děti ztrácejí sebevědomí, schopnost prosadit se, trpí depresi a úzkostnými stavy, v pozdějším věku mohou mít problémy v citovém životě.

Kolář ve své knize „Skrytý svět šikanování“ i v knize „Bolest šikanování“ popisuje hlavní vnější rysy šikanování následovně: „Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“ (KOLÁŘ, 1997, s. 20; KOLÁŘ, 2000, s. 27)

Metodický pokyn MŠMT č. 28 275/2000-22 vymezil problematiku takto: „Šikanování je takové chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrášovat jiného žáka, popřípadě skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věci druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou žáků.“ (MŠMT, 2000)

Právě na výše uvedených charakteristikách šikanování chronologicky uspořádaných je možné sledovat, jak se postupně z úřednického prostředí přes prostředí vojenské dostal pojem šikana, šikanování až do prostředí školního - nejprve jako hovorový výraz, dnes jako určitý stav, k němuž byl vydán metodický pokyn MŠMT.

Závěrem bych chtěla zdůraznit, že jakékoliv **vymezení pojmu „šikanování“ by mělo zahrnovat hlavní znaky:**

- patrný úmysl ublížit druhému, ať už fyzicky, psychicky nebo slovně,
- útočníkem může být jedno dítě, nebo skupina dětí,
- incidenty jsou opakované, jednorázové akce se většinou za šikanování nepovažují,
- nepoměr sil mezi útočníkem a obětí.

1.2. Základní pojmy a jejich charakteristika

Lze říci, že **šikana** je zvláštním případem **agrese** (násilí), neboť se vlastně jedná o způsob, jakým se agrese uskutečňuje. **Agresivní chování se nazývá šikanováním** teprve tehdy, byl-li útok alespoň dvakrát opakován a cítila-li se oběť útoku ponížena.

Šikana je situace, kdy je tzv. **oběť šikany** obvykle slabší a bezbranná. Šikanou tedy není rvačka nebo hádka fyzicky stejně vybavených jedinců.

Jedince, který toto násilí, šikanu provádí, budeme nazývat **agresor**. Vhodnější je používat pojem šikanující dítě, útočník, aktér šikany, protože ne každé agresivní dítě šikanuje.

Ve školách může existovat i tzv. **šikanování učitele ze strany žáků** nasměrované obvykle proti přísnému a náročnému učiteli. Žáci jej velmi rafinovaně a úmyslně pomlouvají před ostatními kolegy nebo před rodiči v situaci, kdy se učitel nemůže bránit. Forma šikany učitelů je rozšířena hlavně na středních školách.

Šikanovat může i **učitel**. Své jednání omlouvá spravedlivou důsledností. Pro pseudopedagogický sadismus je charakteristický nadměrný důraz na poslušnost a disciplínu. *“Převaha nad objektem výchovy a nezřídká i určité šikanování jsou zdůrazněny vyžadováním absolutní poslušnosti. Výjimečně se objeví trýznění fyzické, častěji je trýznění psychické včetně vyhrožování. Tlak na podřízené žáky a vynucování dokonalé kázně přináší pedagogickému sadistovi uspokojení.”* Pseudopedagogický sadismus se netýká jen mužů. (NOVÁK a CAPPONI, 1996, s. 48) V Japonsku se dokonce objevily případy, kdy šikanující učitelé zabili žáky. (odkaz na Schoolland 1986 uvádí ŘÍČAN, 1993) Na šikanujícího učitele v mém výzkumu upozornil pouze jeden žák.

Ve své práci se **zaměřuji pouze na šikanování mezi žáky** druhého stupně základní školy.

1.3. Možné příčiny šikany

Ve školské veřejnosti se poměrně málo ví o tzv. **tlaku skupiny k mužnosti** (někdy je v literatuře označován jako **tlak kolektivu**). Tento tlak má své historické kořeny: ve středověku se šlechtičtí chlapci cvičili v zacházení se zbraní, ještě v nedávné době dělala armáda z chlapců muže. Kdo je tedy choulostivý, bázlivý, duševně či tělesně slabý, musí se „otužovat“. Tento postoj se přenáší někdy i do školy, např. v oblasti sportu, když učitel tělesné výchovy, spíše nevědomky a ne cíleně, podporuje odsouzení slabších.

Druhý motiv je také hlubinně psychologický: podle Carla Gustava Junga má každý v sobě **mužskou i ženskou psychiku**, ale společnost od chlapců žádá, aby svou ženskou část popřel. Nemá být tak citlivý a něžný, tyto vlastnosti má vytěsnit do podvědomí. Chlapec, budoucí muž, má být pouze tvrdý, energický, bojovný, zkrátka mužný. Je ale velmi těžké popřít podstatnou část svého Já. *„Když se někdo vedle mě chová nechlapsky, změkčile, probouzí to ve mně přání být také takový. Ale to nesmím, toho se musím zbavit a nejlépe to dokážu, když toho „sraba“ ponížím, zesměšním. Tedy to, co musím potlačit v sobě, potlačím nejsnáze mimo sebe tím, že potrápím toho, kdo to ztělesňuje. Tím sám sobě dokazuji, že nejsem jako on!“* (ŘÍČAN, 1995, s. 29). To je jedno z vysvětlení, proč někteří žáci nebrání oběť před agresorem, jak bychom očekávali.

Dalším motivem může být i **touha po moci**. Když totiž ovládneme druhé, můžeme snáze splnit svá přání, uspokojit své potřeby. A jak je známo např. z politiky, časem prý moc zachutná.

Pravděpodobně nejčastějším motivem v našich poměrech je **zvýšení prestiže**, uspokojení potřeby vyniknout, předvést se před ostatními. Ani pocit „**být obdivován**“ nelze podceňovat. Získat obdiv party dnes znamená dokázat vyprodukovat násilí za hranici, kterou ostatní nepřekročí. Řada pedagogů šikany dokonce vědomě trpí, protože si tím udržují pořádek ve škole. Často vůbec neznají rozložení sil ve své třídě.

Patrně málo častou příčinou šikany v našich poměrech (považovanou spíše za okrajovou, i když ne zanedbatelnou) je tzv. **motiv krutosti**, který má své sexuální či náboženské souvislosti. Jde např. o uctívání satana, satanské rituály, kdy obětí mohou být i děti. Dle psychoanalytiků dřímá určitý sklon k sadismu v každém z nás a někdy stačí malý impuls k tomu, abychom tento sklon probudili. Při šikaně je výše uvedený prvek osobnosti uspokojen. Občas překvapí, s jakou rozkoší některé děti týrají nevinná zvířata nebo si vychutnávají utrpení toho druhého.

František Koukolík ve své knize píše o **sadistické poruše osobnosti**, kterou charakterizuje jako kruté, útočné a jiné lidi ponižující chování, jež se projevuje opakovaným výskytem alespoň čtyř v publikaci uvedených znaků, přičemž nemusí jít o chování zaměřené vůči jednomu člověku.

Lidé se sadistickou poruchou osobnosti jsou násilníci a krutí vůči jiným lidem proto, aby ovládli vztah. Cílem sadistického chování je porobení jiného člověka. Tito jedinci veřejně ponižují jiné lidi. Fyzické i psychické utrpení zvířat je jim příjemné a těší je. (KOUKOLÍK a DRTILOVÁ, 1994)

Novým jevem, který se na našich školách začíná objevovat, je tzv. **nemotivované násilí**. Jsou to žáci, kteří se chovají krutě, ale nepocítují při tom žádný vztek nebo nenávist ani sadistické uspokojení. (Příklady nemotivovaného násilí jsou uvedeny jako výčet volných odpovědí v empirické části – vyhodnocení otázky v dotazníku pro žáky „Byl jsi na této škole šikanovaný? Co se stalo?“)

Častější příčinou šikany může být prostá **zvědavost**. Je to vlastně experiment, ve kterém agresor zkoumá, jak se oběť zachová, co vše vydrží.

V neposlední řadě bývá příčinou šikany pouhá **zábava**, vytržení z **nudy** všedního života, ale stejně tak neschopnost věnovat se koníčkům, najít si zájmy. K týrání bezbranného vede primitivní a zkažená mysl, touha bavit se na úkor slabších. Děti, které se nudí a neustále sledují televizi, která jim servíruje samou brutalitu, pak napodobují to, co ve filmech vidí, aniž si uvědomují následky. Zároveň ztrácejí schopnost vcítit se do druhého a citově otupí.

V této návaznosti je hodně diskutované téma „**mediální násilí**“ a jeho vliv na agresivitu dětí. Ve své diplomové práci „Šikana a agresivita žáků na základní škole“ se problematice věnuji velmi podrobně. V kapitole „Násilí prezentované v televizi“ jsou uvedeny některé výzkumy (např. Bandurův a Waltersův experiment z roku 1973, Centerwallova studie), které zjišťují, jaký vliv má násilí prezentované v televizních programech na výskyt násilných trestných činů ve skutečném životě. V této práci jsem dospěla k výsledku, že násilí v televizních seriálech dělá z některých dětí „načasované zločince.“ Pro doplnění uvádím výzkum Jeffrey G. Johnsona z Kolumbijské univerzity, který spolu se svým týmem vědců chtěl potvrdit signifikantní spojitost mezi časem stráveným před televizní obrazovkou během adolescence a časné dospělosti a pravděpodobností výskytu pozdějších násilných činů, které byly spáchány na jiných osobách. Výsledkem Johnsonova výzkumu je: „*Násilí v televizi může přispívat k růstu agrese jedince, avšak podmínky, za nichž se tak děje, jsou přinejmenším nejasné. Nejpravděpodobnější je, že agresivně disponovaní jedinci si budou vybírat pořady s násilným obsahem, jejichž systematickým sledováním zpětně vazebně posílí dispozičně danou agresi.*“ Díky nejnovějšímu americkému výzkumu můžeme potvrdit souvislost, nikoli kauzalitu. (odkaz na Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine, 2001 uvádí SUCHÝ, 2003)

*“Skutečnou příčinou šikany může být **vnitřní nejistota** a vyšší hladina úzkosti slušného dítěte, kterou nedokáže před dětskou skupinou zamaskovat. Z tohoto kořene vyrůstá motiv: dokud se mě bojí ostatní nebo alespoň respektují mou sílu, nemusím se bát já. Oběť svůj strach zakrývat nedokáže. Jejím problémem je, že se po prvním neúspěchu nepokouší změnit svou pozici ve skupině a naprosto není schopna se bránit. První zklamání ji přesvědčí, že ji*

nikdo nepomůže. Ani rodiče, protože doma se chová nesrozumitelně a dostává se do konfliktů. Učitelé také ne. Jejich důvěru si často získá spíše sociálně pružný, pohledný a okouzující neformální vůdce než nejistý, nesympatický a problematický žák. Všichni oběť přímo i nepřímo ujišťují o tom, že si vše nepříjemné od ostatních zaslouží". (SCHREIBOVÁ, 1996, s. 10)

Existuje prokazatelná vazba mezi utrpeným násilím a vlastní agresivitou. Vytvoří se začarovaný kruh: 25–40% dětí vystavených násilí předává tuto zkušenost dál. (BENEŠOVÁ, 2004) Z **obětí** se tak stávají potencionální **násilníci**. Svou nezáviděníhodnou situaci si mohou vyložit i tak, že kdo nemučí, je mučen, a proto začne sám napadat slabší. Nenarazí-li na odpor, začne se domnívat, že na principu násilí funguje v životě všechno.

Velkou roli při hledání příčin šikany hraje **výchova** dítěte v rodině, přičemž nejdůležitější po všech stránkách je výchova do šestého roku. Při nedostatku citu a porozumění v tomto období se v pozdějším věku u dítěte zákonitě projevuje cynismus, chlad, neúcta ke všemu, co dítě obklopuje - ničení, hrubost, šikanování, vandalismus atd. "*Existuje tu psychosomatická spojitost. Když tělo nedostává plnohodnotnou stravu, trpí také duše, a když ji nedostane duše, trpí tělo*". (PREKOPOVÁ, 1995, s. 51)

Odborníci, zabývající se otázkami výchovy, uvádí dva extrémní špatné výchovy. V některých rodinách je dítě přesprávně trestáno a jeho okolí mu zabraňuje rozvíjet vlastní iniciativu. V druhém případě si rodiče dětí naopak nevšímají, protože jsou neúnosně zaneprázdněni svou prací - či v případě mnohočetných rodin - nejsou schopni zvládnout svoji rodičovskou roli. Dítě má pocit, že o ně nikdo nemá zájem, a snaží se najít ocenění a pozornost v partách. Podobné přístupy k výchově žáků platí i pro učitele, kteří drží žáky v "lati" a tím nepřímo učí děti, že nejsilnější může ovládnout všechny ostatní.

Nechtěné děti - adepti do rolí agresorů, protože po narození přicházejí do prostředí velmi vypjatého, stresového a nerodinného. Od počátku se nevytváří správný vztah mezi matkou a dítětem. To bývá často zanedbané nejen po stránce fyzické, ale i po stránce duševní s nedostatkem citových vazeb, které by měly být základem pro jednání a chování člověka v dospělosti. Nedostatek citu a hrubé zacházení s dítětem se později projeví hrubým chováním k ostatním dětem - napadáním slabších, vydíráním, šikanováním, různými formami násilí.

Proto normálně sycená **citová vazba k matce** znamená niterný pocit, že svět je spíše bezpečné a zajímavé místo. Málo sycená, nesyčená nebo v užším slova smyslu patologická vazba znamená vnitřní pocit, že svět je místo nebezpečné a chaotické, kde je nutné být trvale ve střehu. Děti odpovídají na špatnou vazbu buď trvalou útočností nebo stažením se do sebe. 90% matek, jejichž vazba k vlastnímu dítěti je nejistá, mělo nejistou vazbu k vlastní matce. (KOUKOLÍK a DRTILOVÁ, 1994)

Důležitým faktorem pro vznik šikany je **rasová nesnášenlivost**, která v extrémních případech může vést až k rasově motivované šikaně. (Závěry šetření, které provedla ČŠI v roce 1996 jsou uvedeny v diplomové práci KOTÍKOVÁ, 1998.) Šikana mezi staršími a

vyspělejšími žáky vůči slabším a mladším je daleko větší problém než otevřené projevy rasismu či nesnášenlivosti vůči Rómům.

1.4. Kdo jsou aktéři šikany a jejich vlastnosti

Stejně jako je těžké a problematické určit hranici mezi nevinným škádlením a surovým prospěchem, mezi hrubší legrací a vážnou brutalitou, je v některých konkrétních případech problematické určit, zda se jedná o oběť či agresora. Ve sborníku „Čelíme šikanování“ od J. Parryho a G. Caringtona je uvedeno několik podskupin obětí a agresorů s níže uvedenými charakteristikami. (Stejnou typologii ve své knize „Kapitoly ze sociální pedagogiky“ publikuje i Světlá Kvapilová, která takto ovšem rozlišuje pouze oběti.)

Proto ve své práci uvádím několik podskupin s charakteristikami:

- a) **Pasivní oběti** – jsou to bojácné, opatrné a uzavřené děti. Jsou fyzicky slabé a těžko hledají přátele. Mají nedostatek dovedností a sebedůvěry, aby se dokázaly bránit.
- b) **Provokující oběti** – jsou to děti, které záměrně provokují negativní reakce druhých – pošklebují se, posmívají, ale když jim to druhí nějakým způsobem oplátí, okamžitě si stěžují.
- c) **Účelové oběti** – jsou to děti, které na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu. Někdy přijímají roli „třídního šaška“ nebo se naopak připojují k výtržnému chování, aby neměly problémy s přijetím do skupiny.
- d) **Falešné oběti** – některé děti si přehnaně stěžují na ostatní proto, aby získaly pozornost. V tomto případě je přínosné zjistit, zda toto chování není pouze vnějším obalem skutečných problémů.
- e) **Útočníci-oběti** – tyto děti jsou v jedné situaci obětí, v jiné útočnickem. Většinou jsou obětí šikanování dospělými a samy se pak agresivně chovají k ostatním, většinou mladším a slabším dětem.
- f) **Útočníci** – děti, které pronásledují druhé bez zjevného důvodu, neboť převyšují své vrstevníky fyzickou silou, sebedůvěrou a energií.
- g) **Úzkostní útočníci** – jsou to děti s nejnižší sebedůvěrou a mají obvykle i rodinné nebo výukové problémy. Šikanováním si pak kompenzují snížené sebevědomí. (PARRY a CARINGTON, 1995)

Vlastnosti šikanujících

Šikanující jedinci jsou často všeobecně agresivní k vrstevníkům, učitelům i rodičům a sourozencům. Nicméně celková agresivita jedince a sklon k šikanování se nepovažují za přímo úměrné. Danuše Mládková ve svém článku „Sociální psychologie: šikana“ uvádí se, že

mezi 15-20% nejagresivnějších dětí se na šikaně bude podílet asi polovina. (<http://pes.internet.cz/veda>)

Žáci, kteří šikanují, bývají od raného dětství temperamentově impulzivní, dominantní a málo empatictí. **Mají pozitivní vztah k agresi** a vyhledávají ji. „Většina násilníků typicky vykazuje vysoký stupeň sebevědomí. Určitá část z nich (podle odhadů asi pětina) však trpí hlubokými pocity méněcennosti, které se promítají do neschopnosti navazovat standardní vztahy se svými vrstevníky. Mezi tyto děti patří zejména ty, které jsou vystaveny tělesnému násilí a ponižování ze strany rodiče či jiného dítěte. V menšině případů může tedy být iniciátorem šikany i oběť, která si kompenzuje narušené sebevědomí.“ (PÖTHE, 1999, s. 117)

Impulsem k šikaně může být i **žárliivost na učitele**, který věnuje přízeň jinému vrstevníkovi. Žák sám většinou dosahuje horších studijních výsledků než je průměr třídy. Obvykle se jedná o jedince, který je méně pozorný při vyučování, nemá rozvinuto svědomí, lže, podvádí, nerespektuje soukromé vlastnictví. V oblékání je nedbalý, mívá horší osobní hygienu. Sám sebe popisuje jako dominantní a impulzivní, mimořádně egoistickou a egocentrickou osobnost, jejíž vztahy k druhým jsou pouze prospěchářské a parazitně manipulativní.

Impulzivnost, útočnost, neschopnost vžít se do citění druhého atd. jsou také vlastnosti běžně se objevující po prodělaném mozkovém poranění nebo zánětu, nebo mohou být prvními signály prozrazujícími lehkou mozkovou dysfunkci (dnes ji odborníci označují porucha pozornosti s hyperaktivitou). Prekopová ve své knize „Neklidné dítě“ uvádí: „Na základě našich vyšetření se odvažujeme tvrdit, že jen ve velmi málo případech je hyperaktivita příznakem onemocnění (třeba následkem alergie nebo mozkové dysfunkce); většinou je důsledkem nadměrné zátěže v určitém citovém vývojovém stupni, který dítěti znemožní vnímání sebe sama a sebeovládání“. (PREKOPOVÁ, 1994, s. 9) „Hyperaktivní chování u dítěte je také odrazem hektiky naší doby. Problematika malého panovačného tyrana se shoduje s bezohlednou touhou po moci materiálně bohaté společnosti. Společným příznakem všech těchto civilizačních nemocí je neklid.“(tamtéž, s. 10)

Tvrzení, že **hyperaktivita** sama o sobě je příčinou agresivity, je popsáno a vyvráceno sociálně-kognitivní koncepcí agrese (REICHELOVÁ, 1995)

Agresor může být nadprůměrně tělesně zdatný jedinec, silný a obratný. Často uváděným mýtem bývá domněnka, že násilníci bývají **fyzicky zdatní jedinci s nižší inteligencí**. Ale jsou i tací agresori, kteří mají nedostatek tělesných sil a tento "handicap" vyrovnávají inteligencí a bezohledností. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. V takových případech se buď agresori šikanování nezúčastňují přímo, ale pro své záměry zmanipulují a zneužijí prostoduché jedince ze svého okolí, anebo se sami stávají agresory, potom nebývá šikana až tak spojena s fyzickým, jako spíše s psychickým týráním, které je podle odborníků podstatně horší než facka. I zde platí: rána na těle mizí, na duši přetrvává.

Michal Kolář ve své knize „Skrytý svět šikanování“ s odkazem na Koukolíka a Drtilovou uvádí, že *“ve školách považuje osobnosti agresorů - iniciátorů za duševně, mravně, ale psychicky nezralé. Souvislost lze vidět s častějším výskytem těžké citové deprivace nebo alespoň subdeprivace v rodině či náhradní rodinné výchově. Tito agresori v mnohém připomínají tzv. ofenzivní deprivanty. Nápadně společná v tomto smyslu byla zvláště jejich nenasytná touha po moci a jejich neschopnost tvůrčí spolupráce”* (KOLÁŘ, 1997, s. 55)

Existují však **iniciátoři šikanování**, kteří jsou **sociálně velmi zdatní** a celkově sympatičtí jedinci. Dokáží s pedagogy velmi dobře spolupracovat, vycházet jim vstříc. Pomáhají jim podporovat jejich výukové záměry a kázeň. Jsou považováni za jedny z nejlepších žáků. Zvláštním případem je **nohsled**, který není iniciativní při napadení oběti, ale připojí se z konformity - a nejednou ze strachu, že by se jinak sám mohl stát obětí šikany.

Agresor bývá obvykle z **problematické rodiny**. To ale neznamená, že z rodiny nekompletní. Může to být dítě nerovnoměrně se rozvíjející, trpící, doma nepřiměřeně fyzicky trestané nebo psychicky týrané. Šikanující také mnohdy pochází z tzv. násilnické menšiny. Pro rodinu agresora je charakteristický nezáměr o problémy dítěte, nedostatek času a citu, lhostejnost až nepřátelství. Bylo prokázáno, že fyzické násilí páchané na dětech, pokud není z jejich strany pochopeno, vede samo o sobě k útočnému chování již v průběhu dětství. Tedy bez ohledu na vlivy další, jakými jsou rodinný nesoulad, násilí mezi manželi, chudoba nebo vlivy biologické. Děti vystavené ve vlastních rodinách nepochopenému násilí se totiž naučí zpracovávat podněty ze zevního prostředí odlišně, než je zpracovávají děti, které násilí vystaveny nebyly. Ukazuje se, že příčinou útočného chování starších dětí je právě odchýlné zpracovávání sociálních informací. Takto naučená útočnost se pak často stává trvalým rysem osobnosti.

V rodině agresora je obvykle velká **tolerance k násilí**, kterého se může dítě dopouštět bez potrestání vůči vrstevníkům či zvířatům.

Pro vznik šikany je velmi důležitý **vztah otce** k budoucímu agresorovi. Většina agresorů má citově chladné a hostilní otce, kteří silně omezují jejich svobodu. Z praxe znám případ, kdy otec je veřejně činný, vysoce společensky postavený, respektovaný, syn je agresivní, s mnohými kázeňskými problémy, dnes narkomanem a recidivista. Psychologové vysvětlují chování syna tím, že i on touží vyniknout jako jeho otec, ale vzhledem k tomu, že hvězda otce září příliš, snaží se vyniknout na opačném konci společnosti.

Další příčinou vzniku násilného chování bývá **mateřské odmítání chlapců** do jednoho roku kvůli komplikovanému porodu.

Může příslušnost rodiny k určité sociální vrstvě způsobit, že některý její člen bude agresivní? Na **sociální vrstvě**, v níž se rodina nachází, nezáleží, i když zahraniční i tuzemské statistiky jednoznačně ukazují, že agresori převažují právě v sociálně slabších vrstvách. Vyskytují se ale samozřejmě také ve všech ostatních. Dítě, které jeho rodiče vůbec neusměrňují, má velice často sklon nerespektovat druhé.

Šikanující chlapci - podobně jako chlapci všeobecně agresivní - mají čtyřikrát větší pravděpodobnost závažného kriminálního chování v dospělosti než kontrolní skupina. (odkaz na OLWEUSE, 1991 uvádí ŘÍČAN, 1995, s. 214)

V odborné literatuře jsou publikovány následující **typy iniciátorů šikanování**:

1. typ - nohsled

Hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy - narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Jedinec nevyvolávající šikanu, ale konformně se k ní připojující, většinou ze strachu, aby se sám nestal obětí.

Vnější forma šikanování: Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy: Častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ - oblíbenec

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy: Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ - srandista

"Srandista", optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování: Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout "humorné" a "zábavné" stránky.

Specifika rodinné výchovy: Nejsou zaznamenána významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině. (KOLÁŘ, 1997, s. 55 - 56; KOLÁŘ, 2000, s. 86)

Mravní osobnost agresora

Lidé pro ochranu svého sebepojetí udělají mnoho, někdy téměř všechno. Způsob, kterým agresor obviňuje oběť, lze označit jako racionalizaci. Kolář se během své praxe setkal s agresorem, který s pláčem a přesvědčivou sebelítostí tvrdil, že on není agresor, ale naopak oběť, on je ten, který je bit a týrán a kategoricky žádal potrestání skutečné oběti.

"Základním zdrojem morální slepoty agresorů je jejich sobeckost a egocentričnost. Tito "siláci" se považují za střed světa a z tohoto titulu si upravují mravní normy podle svých

potřeb. Úcta k člověku je jim cizí a porozumět utrpení a bolesti bližního je nad jejich možnosti. Používají lidi jako věci, které lze využít, a jejich zúžený pohled skutečně vnímá šikanování jako "zábavu a legraci". Svědomí se neozývá". (KOLÁŘ, 2000, s. 49)

Vlastnosti obětí šikany

Podle Olweuse je nutné podrobněji zkoumat existenci dvou typů obětí: **pasivní a provokativní**. Provokující oběti tvoří asi jednu pětinu všech obětí.

Výzkumy ukazují, že obětí šikany se může stát **kdokoliv**, tedy i děti, které jsou fyzicky a psychicky zralé. Dokonce i děti, které mají nějaké přednosti, např. děti tvořivé, přemýšlivé, příliš zralé, s dobrým vztahem k učitelům. V poslední době to ve stále větší míře bývají citlivé a kultivované děti, které svými schopnostmi a dovednostmi převyšují své okolí. V některých třídách se může stát objektem útoků ze strany spolužáků právě „šprt“, „génius“, „Einstein“. Mnohem častěji bývají obětí šikany děti s nějakým **handicapem**. Děti, které jsou objektem šikanování, bývají něčím odlišné od průměru, nějak „**vybočují z řady**“.

V odborné literatuře i v empirickém výzkumu, který jsem provedla, uvedl žák jako důvod šikany to, že přišel „nový“ do **třídního kolektivu**, který ho **nepřijal**.

Přestože každá oběť je něčím specifická, lze mezi nimi vystopovat **společné znaky**. Podle výzkumu je typická oběť velmi tichá, bojácná, citlivá a plachá osobnost s depresivními sklony, má nízké sebevědomí, připadá si hloupá a nezajímavá pro své okolí. Velmi těžko se prosazuje mezi vrstevníky a na běžné způsoby chování může reagovat nepřiměřeným způsobem - místo, aby pohotově zareagovala a odvrátila slovní útok stejným způsobem, uzavře se sama do sebe, ustoupí a začne se utvrzovat v názoru, že asi skutečně za nic nestojí. Svým vrozeným temperamentovým založením je submisivní, labilní introvert. Často je pro oběť šikany charakteristický blízký vztah k matce, který je pravděpodobně příčinou i důsledkem šikany.

Nejčastěji je k šikaně vybírán tzv. **outsider třídy**, tedy dítě izolované, osamělé, bez vlivu, bez kamarádů, často s protivným, útočným, provokujícím chováním. Může to být i dítě, které je pro ostatní spolužáky a dospělé představitelem psychické a někdy i fyzické neatraktivní. Obětí šikany bývá dítě, které není schopné vzbudit a udržet si sympatie alespoň části třídy. Často to bývá dítě, které se vyhýbá sportu.

Dalším společným znakem obětí bývá **odmítavý vztah k násilí**. A to jak v televizi, tak i v životě (zatímco u agresora je tomu přesně naopak). Dnes skoro splývá síla s agresivitou a slušnost se slabostí. Pavel Říčan je přesvědčen, že v okamžiku, kdy dítě dostane od spolužáka facku, je mnohem lepší mu ji prostě vrátit, než začít brečet nebo utíkat. K tomuto činu ovšem potřebuje mít dostatek sebevědomí a psychické odolnosti. Domnívám se však, že tento způsob obrany není univerzální. Schopnost umět se bránit je důležitá, protože agresor nepočítá s tím, že by se oběť bránila nebo dokázala bránit. Proto je třeba děti trénovat k takovému chování,

ale zároveň je učit, že je to jenom krajní prostředek. Důležitější je naučit děti, jak s druhými vyjít bez násilí.

Otloukánci nejčastěji pocházejí z rodin, které v dětech nevytváří přiměřené sebevědomí. Existují dva extrémy. Buď to jsou děti **hyperprotektivních úzkostných rodičů** (především matek, které je svou péčí svazují!) nebo jsou to děti, které jsou **otloukánky i doma**, děti, které jsou fyzicky trestány za zcela běžné věci již v raném dětství.

Obětí se může stát i dítě, jehož **rodiče** byli sami v minulosti něčími **otloukánky**. S násilím ve všedním životě si dosud nedovedou poradit. S nadsázkou se dá říci, že být obětí je vlastně dědičné. Tím, že oni sami nebyli a dodnes nejsou schopni razantně zakročit proti bezpráví, nenaučí to ani své děti.

V naší veřejnosti je málo zdůrazňováno, že obětí šikany se často stává dítě, které má nějaký **handicap ve své vlastní rodině**. A nemusí to být jen případy, které samy o sobě jsou již pro dítě velmi traumatizující: otec alkoholik či matka léčená na psychiatrii. V rodinách chlapeckých obětí to může být nepřítomnost otce, který by utlumil agresi. Určitou obměnou jsou rodiny se silnou dominantní matkou a slabým submisivním otcem, popřípadě rodiny, v nichž otec chyběl a přítel matky se na výchově nepodílel. Obětí šikany se stávají i děti z rodin, kde je příliš ochraňující až úzkostná výchova, která nevede dítě k samostatnosti, nenaučí jej prosadit se v kolektivu apod. Stejně tak neurotická rodina, kde členové byli nápadní celkovou nejistotou, poruchami sebehodnocení a zvýšenou úzkostlivostí neposkytují oběti potřebné zázemí. Pohrdání skupiny si mohou „vysloužit“ i žáci ze sociálně slabých rodin, jejichž rodiče nemají dostatek finančních prostředků na závratné kapesné nebo luxusní oblečení pro svého potomka. Mohou ovšem nastat i opačné případy. Otloukánek se může stát žák, jehož rodiče si mohou dovolit dát svému potomkovi závratné kapesné a luxusní oblečení, ale potomek je ve třídě, kde většina žáků pochází ze středně nebo spíše sociálně slabších rodin. Prostě vybočuje z řady, ale opačným směrem. (Příloha č. 5 Případová studie)

Některé „typické“ oběti popisovaly své rodiče jako nepřátelské, tvrdé, kritické a znevažující jejich důstojnost.

1.5. Postavení agresorů a obětí v třídním kolektivu

Ivo Čermák a Tomáš Urbánek použitím sociometrického dotazníku zkoumali postavení žáka v kolektivu a domnívají se, že poznání osobnosti dětí ve spojení s jejich postavením v kolektivu lze využít nejen k prevenci agrese ve školní třídě, ale i ke zvládnutí již rozvinuté šikany ve skupině.

„Agresori (šikanující) se prosazují nejméně adaptivním způsobem – snaží se ovládat druhé násilím, často tak činí pro své vlastní potěšení. Mají větší sklony k delikventnímu chování než děti jiných skupin. Někteří agresori jsou zároveň hyperaktivní. Nedokáží se příliš vcítovat do prožívání druhých, ani se o to často nesnaží. S výjimkou hyperaktivních agresorů,

u kterých je podíl impulsivní složky v jejich agresivním chování vyšší, jsou agresori necitliví k potřebám druhých a bezohledně sledují uspokojení svých nejrůznějších potřeb. Direktivní přístup bez nepřátelství a hněvu, průběžná konfrontace s pravidly nenásilné komunikace s jinými lidmi a korektivní zkušenost může spolu s intenzivní psychoterapií vést v dlouhodobé perspektivě k redukci agrese. Zároveň je třeba mít stále na zřeteli, že šikanování je sociálně patologický jev a že podmínky umožňující nebo omezující jeho šíření jsou zdaleka nejvýznamnějším faktorem.

Oběti mají sklon k depresi, objevují se u nich somatické obtíže bez objektivního nálezu, a jsou sociálně stažené. Zároveň však pravděpodobně díky své trpké zkušenosti mají schopnost vcítit se do prožívání druhých a kdyby nebyly inhibovány strachem z násilí, ochotně by druhým dětem nabídly pomoc, pokud by se ocitly v nouzi. Některé oběti si mohou brzy s pomocí dospělého (učitele, rodiče, terapeuta) nebo s podporou vrstevníků osvojit strategie obrany pro útočníkovi (jak čelit šikanujícím).“ (ČERMÁK a URBÁNEK, 1999, s. 43)

1.6. Klasifikace typů šikany

Šikanu můžeme dělit na **přímou** a **nepřímou**. Mezi známky přímé šikany obvykle řadíme posměšné poznámky, pokořující přezdívky, nadávky, žertování na účet oběti, kritika dítěte, výtky pronášené nepřátelským, pohrdavým tónem, panovačné příkazy, kterým se dítě bez odmluv podřizuje, také opakované bití, kopání, braní, schovávání a ničení věcí.

Při tzv. nepřímé šikaně - jedná se o „rafinované trýznění“ - není konkrétní oběť přímo napadána, ale spolužáci jí ubližují tím, že vyloučí jedince (šikanovaného) ze společenských her, nebaví se s ním, pomlouvají ho, intrikují. K této nepřímé šikaně dochází častěji u dívek, chlapci jsou ve svém jednání přímější.

Přímá a nepřímá šikana se ovšem často vyskytuje současně: dítě, kterému je fyzicky ubližováno, je napadáno, týráno atd., bývá také svými vrstevníky izolováno, ignorováno a odstrkováváno. Obvykle se také náhle zhoršuje jeho prospěch, ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se.

Olweus (v: ŘÍČAN, 1993) rozlišuje šikanování:

1. **skryté** (které se projevuje pouze v sociální izolaci a vyloučením oběti ze skupiny vrstevníků)
2. **zjevné:**
 - a) **Fyzické násilí a ponižování** (např. strkání, bití apod.).
 - b) **Psychické ponižování a vydírání** (nošení svačín, nucení dělat něco, co nechci apod.).
 - c) **Destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti** (braní a ničení věcí apod.).

Dalším kritériem pro určení šikany je míra nutné aktivity oběti, která se projevuje buď pasivním snášením ponižujícího jednání nebo má ráz dobrovolné aktivity ve prospěch agresora. (VÁGNEROVÁ, 2000)

V článku „Šikana pozná na vlastní kůži každé páté dítě“ autorka pouze okrajově píše o tom, že šikana může být **fyzická** nebo **duševní**. (PAVLIŠOVÁ, 2001)

Ve sborníku „Čelíme šikanování“ je v pracovním listě 7 rozděleno šikanování na **fyzické, citové** nebo **verbální**. (PARRY a CARINGTON, 1995, s. 31)

V policejním materiálu zpracovaném B. Šlapákem a T. Martincem jsou uvedeny tyto typy šikany:

- a) fyzická agrese a používání zbraní (jakákoliv zbraň, které může učinit útok důraznějším)
- b) slovní agrese a zastrašování zbraní
- c) krádeže, ničení a manipulace s věcmi
- d) násilné a manipulativní příkazy.

Jiný policejní zdroj vymezuje šikanu takto:

Za šikanu můžeme označit psychické nebo fyzické násilí páchané mezi mládeží s cílem týrat, trápit, činit příkoří, klást úmyslné překážky druhému. Projevuje se převážně úmyslným, opakovaným užitím síly jednotlivcem, ale i skupinou osob vůči zpravidla slabšímu nebo neprůbojnému jedinci. Šikana však může být projevována verbálními útoky, zcizováním nebo poškozováním věcí, vynucováním si úsluh různého druhu, lákáním finančních prostředků pod pohrůzkou násilí nebo jiné újmy apod.

Petr Ondráček ve své knize „Františku, přestaň konečně zlobit, nebo ...“ rozděluje formy šikanujícího chování do následujících skupin:

- *Verbální šikana (urážet, nadávat, vyjadřovat ponižující komentáře, apod.).*
 - *Nonverbální šikana (výhrůžné gestikulace, vysílat hrozivé pohledy, ukazovat sprostá a ponižující gesta apod.).*
 - *Tělesná šikana (štípat, podrážet nohy, tahat za vlasy, strkat, bít, apod.).*
 - *Vydírání (požadovat pod výhrůzkou bití či s pomocí zastrašování svačinu, peníze, udělání domácího úkolu apod.).*
 - *Pomluvy (šířit negativní hodnocení, polopravdy či lži ohledně osobních kvalit, chování, rodiny apod.).*
 - *Šikana vyloučením (zabránit účasti na společenských aktivitách).*
 - *Telefonická šikana (otravovat, rušit, vyhrožovat apod. přes telefon).*
- (ONDRÁČEK, 2003, s. 85)

Kolář naopak z praktického důvodu uvádí tzv. trojdimensonální „mapu“, podle které lze projevy šikany členit na:

- přímé a nepřímé
- fyzické a verbální
- aktivní a pasivní

Kombinací těchto tří dimenzí pak vznikne osm druhů šikanování.

Tab. č. 1: Klasifikace typů šikany

<i>Druh šikanování</i>	<i>Příklady projevů</i>
<i>Fyzické přímé aktivní</i>	<i>Útočníci obět věsí do smyčky, škrtí, kopou, fackují.</i>
<i>Fyzické aktivní nepřímé</i>	<i>Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.</i>
<i>Fyzické pasivní přímé</i>	<i>Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů).</i>
<i>Fyzické pasivní nepřímé</i>	<i>Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).</i>
<i>Verbální aktivní přímé</i>	<i>Nadávání, urážení, zesměšňování.</i>
<i>Verbální aktivní nepřímé</i>	<i>Rozšiřování pomluv. Patří sem ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.</i>
<i>Verbální pasivní přímé</i>	<i>Neodpovídání na pozdrav, otázky, apod.</i>
<i>Verbální pasivní nepřímé</i>	<i>Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali trýznitelé.</i>

Tabulka převzata (KOLÁŘ, 2001, s. 32)

Z výše uvedeného přehledu rozdělení šikany (šikanování) je patrné, že každý autor preferuje jiné rozdělení. Zcela novou formu šikany – telefonická šikana, se kterou jsem se dosud nesečkala, prezentuje Petr Ondráček.

Domnívám se, že rozdělení šikany podle typu, druhu, povahy (ani v tomto označení nejsou autoři jednotní) se do jisté míry orientuje podle toho, k jakému účelu má sloužit. Velmi dobře propracovaná je klasifikace druhů šikany podle M. Koláře, která je s největší pravděpodobností vytvořena na základě praktických zkušeností.

1.7. Stupně šikany

Šikanování není projevem morální zvrhlosti doby ani politického systému. Ubližování a profitování ze slabosti druhého provází lidstvo odjakživa a dětské kolektivy, kde je uznáváno právo silnějšího, jsou pro ně ideálním prostředím. Co je však nové, je promyšlenost způsobů, jak týrat druhého, dokonalé vytipování oběti, času a místa napadení.

Člověk nežije ve vzduchoprázdnu, ale mezi lidmi, v jistých sociálních skupinách, ve kterých jsou určité vztahy, a nemusí to být vždy vztahy přátelské. Šikana je také vyjádřením nějakého vztahu. Kolář rozlišuje tyto stupně šikany:

První stupeň (zrod ostrakismu):

Šikanování se může objevit téměř v každé skupině. Podmínky k jeho vzniku nemusí být nijak výjimečné, kázeň v takové skupině bývá dobrá.

V každé školní skupině jsou žáci, kteří podle sociometrického testu jsou oblíbení a vlivní - jsou to hvězdy třídy, a žáci, kteří se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. Tito okrajoví členové skupiny jsou neoblíbení, neuznávají, jsou vystaveni mírnému, převážně psychickému násilí, ostatní je pomlouvají, odmítají, nebaví se s nimi. Jsou vystaveni prvním známám šikanování, tzv. ostrakismu.

Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet "drobné" legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhý stupeň (fyzická agrese a přitvrzování manipulace):

Ostrakismus může přerůst do dalšího vývojového stadia - fyzické agrese, jehož příčinou může být:

náročná situace, kdy ve skupině stoupá napětí a ostrakizovaní žáci začnou sloužit jako ventil;

podmínky, kdy žáci spolu tráví hodně času (např. na lyžařském výcviku nebo školním výletu), pro zvládnutí své nejistoty nebo "přežití" programu vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují "zábavu" na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.

Na začátku je užita převážně subtilní fyzická agrese.

Jednou z příčin vzniku tohoto stupně může být i to, že se ve třídě sejde několik agresivních asociálních jedinců, kteří pak opakovaně bijí, týrají, zesměšňují apod. svého spolužáka. Velmi nebezpečná je situace, když násilí začne praktikovat vůdce skupiny jako zábavu, legraci nebo občasné obveselení třídy.

Třetí stupeň (klíčový moment - vytvoření jádra):

V této fázi je nutné vytvořit pevné mantinely a zabránit tomu, aby se utvořila skupinka agresorů, "údajné jádro," které začne spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. Pokud se mantinely nevytvoří a nevytvoří se ani stejně silná pozitivní podskupina, bude tyranizování agresorů nerušeně pokračovat.

Čtvrtý stupeň (většina přijímá normy agresorů):

Čtvrtý stupeň je charakteristický tím, že normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem.

Pátý stupeň (totalita neboli dokonalá šikana):

Normy agresorů jsou přijaty nebo respektovány všemi, nebo téměř všemi členy skupiny. Dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadiu vykořisťování. Třída je rozdělena na dvě skupiny: „otrokáře“ a „otroky“. Otrokáři využívají všeho, čeho využít lze - od materiálních a osobních věcí, přes inteligenci a školní schopnosti po city otroků. Otroci nejsou schopni se bránit. Neúnosnou situaci řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu. (KOLÁŘ, 1997)

Význam vývojových stupňů

Stupně šikany nám také naznačují stupně obtížnosti odstraňování šikanování a pomáhají nám volit a promýšlet postupy při jejich řešení. *Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčím odstraňování u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stadia) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého stadia) šikanování. V případě, že bychom reagovali pouze na vnější projevy šikanování a nerespektovali zvláštnosti jednotlivých stádií, potom by naše snaha pomoci vyzněla nahodile a velmi rizikově, protože by se lomila přes neviditelná vnitřní stadia.* (KOLÁŘ, 1997, s. 41)

2. Šikana a škola

Ve škole je důležitá jak výchovná a vzdělávací stránka, tak osobnost učitele. Právě pedagog je klíčovou postavou, která může sehrát významnou roli při utváření kolektivu třídy (a právě tento fakt se mi potvrdil ve výzkumu při vyhodnocování volných odpovědí žáků), pedagog je ten, který může posilovat imunitu třídního kolektivu vůči šikaně, pedagog je ten, kdo se může podílet na vytváření zdravých vztahů mezi žáky a snažit se je udržet.

Šikana se může vyskytnout v jakémkoliv kolektivu a záleží jen na každém učiteli, jak se k tomuto problému postaví. Šikaně se nedaří ve třídách s učiteli schopnými vnímat citové rozporekání každého žáka i s jeho přirozenými výkyvy. Jakmile se začne dít něco, co není „variance na téma norma,“ a učitel začne zkoumat, co se děje, mají agresori po zábavě.

Příčiny šikany ve škole

Příčin, proč je šikana ve škole, je určitě mnoho. Zde vyjmenovávám ty, o kterých se domnívám, že jsou závažné a je nutno jim věnovat pozornost:

- škola je zrcadlem společnosti, jakýmsi jejím mikromodelem – v době nepříliš jasných pravidel je uznávána síla, dravost a úspěch. Společenské klima pro ochranu slabých a napadených není zrovna příznivé. Nejvyšší morální princip člověka - „láska“ je devalvován. Výsledkem jsou zárodečné podoby šikanování prakticky všude, tedy i ve škole
- kritický nedostatek mužů v učitelském povolání
- vyhýbavý postoj učitelů k problematice šikanování na školách
- vlastní strach
- nedůslednost a „vyhasnutí“ učitelského sboru
- negativní vliv médií, počítačových her
- lhostejnost, nevšímavost, nedostatek času rodičů na výchovu svých dětí
- zneužívání převahy útočníka nad obětí (vyhrožování obětí)

Vznik a vývoj šikanování

Mezi rodiči a často i pedagogy je velmi rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky, např. přítomnost patologického sadisty a absence kázně. Omyl. K šikanování dochází tehdy, existují-li pro to předpoklady, které jsou dány osobností obětí, osobností agresorů a strukturou skupiny.

V každé školní skupině dochází postupem času k hierarchizaci jednotlivých členů skupiny – jedni jsou sociometrické hvězdy, jiní se ocitnou na sociometrickém chvostu. Právě tito žáci se mohou setkat s počátečními prvky šikanování, tzv. ostrakismem. Jde o mírné,

převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben, neuznáván, občas se stává terčem drobných legracek... Hranice, kde končí legrace a začíná šikana, je velmi tenká.

Je třeba upozornit na to, že tato situace je již zárodečnou formou (prvním stupněm) šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje. Mezi nejčastější příčiny dalšího rozvoje šikany patří:

1. Snaha odbourat stoupající napětí ve skupině (např. před písemkou), odreagovat vlastní nepříjemné pocity násilím na druhých.
2. Snaha zvládnout vlastní nejistotu nebo zpestřit nudný program učitelů v podmínkách, kde spolu žáci tráví hodně času (např. na výletě, na horách...).
3. Přítomnost více výrazně asociálních agresivních žáků v jedné třídě (od počátku jednájí podle své "přirozenosti").

V této chvíli záleží na třídním kolektivu, na kamarádských vztazích a převažujících pozitivních hodnotách, které většina žáků uznává. V opačném případě nic nebrání agresorům, aby v šikaně pokračovali a ta se rozvinula do pokročilejších stádií.

Zásah proti šikaně by měl probíhat jak na úrovni školy, tak na úrovni rodičovské.

Vztah pedagogů k šikanování

Několik případů z praxe ilustruje **pasivní, vyhýbavý postoj** značné části pedagogů k šikaně. Děti jsou často zklamány tím, jak málo učitelé dělají proti šikaně, jak ji přehlížejí. Názory některých publicistů jsou natolik pesimistické, že tvrdí: ředitel školy, který tvrdí, že na jeho škole šikana není, si může být bezpečně jist jen jedním - že o ní neví.

V případě, že se učitel dozví o konkrétním případě šikany, se může zachovat tak, že:

- zaujme vyhýbavý postoj (např. pošle dotyčného žáka za třídním učitelem – konkrétní případ, se kterým jsem se setkala při výzkumu na nejmenované základní škole), čímž se ale vystavuje riziku trestního postihu, jak je to uvedeno v metodickém pokynu MŠMT. „*Učitel nebo vychovatel, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu. V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadržování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování. Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 10 trestního zákona může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.*“ (Metodický pokyn MŠMT č.j. 28 275/2000-22)
- začne šikanu řešit.

Poměrně často jsem se u dotazovaných učitelů setkávala s názorem, že pokus o řešení šikany na školách by vedl jen k tomu, že by se **pečlivěji tajila**. A existovala by beze změny dále. I kdyby to tak někdy dopadlo, energický pokus zastavit šikanu by alespoň žáky ujistil o tom, že učitel odsuzuje šikanu, což má morální význam.

Není ani výjimkou slyšet od pedagogů nebo rodičů: „Ať si to děti vyřídí mezi sebou!“ Je skutečně optimální nechat děti, aby se na svých drobných sporech učily sebeprosazování, umění kompromisu, usmiřování atd., a to i za cenu drobných křivd, ke kterým při tom dochází. V případě šikany to ovšem neplatí.

Učitelé nejednou sdílejí averzi a despekt dětského kolektivu k obětem a nedokážou tento postoj korigovat. Tím nepřímo vyjadřují souhlas s agresí a podporují ji. Učitel může dát dokonce bezděčně sám podnět k šikaně tím, že nesprávně použije ironie, nebo dokonce dítě přímo před třídou zesměšňuje.

Podobných závažných nedostatků může být celá řada: od nezkušenosti přes absenci nadání pro pedagogickou práci až po výraznou patologii. Zhoubné důsledky vzhledem k šikanování měly zejména nedostatky v oblasti motivace. U některých pedagogů je zdrojem zájmu o povolání potřeba moci, potřeba stavět se do role významné autority, která může ovládat, přikazovat, manipulovat a trestat. Dále potřeba cítit se nadřazení (fyzicky, manuálně, duševně - intelektově, morálně) a malá sebedůvěra, až pocity méněcennosti. Jejich motivace je ve skutečnosti totožná s motivací iniciátorů šikanování. Takto zaměřený pedagog nepřímo podporuje ducha šikanování. Šikanu nevědomky podporují i osobnostně nevyzrálí pedagogové. (KOLÁŘ, 1997, s. 127)

2.1. Každou šikanu nutno vyšetřit

Statistika Linky bezpečí uvádí: V roce 2000 ze všech volání na Linku bezpečí byla 2% týkající se šikany, z toho 1% je šikanování ve škole. V roce 2001 to byla 2,6%. V roce 2002 volalo kvůli školní šikaně 1620 žáků, což jsou skoro 3%. Mimo školu si na šikanu stěžovalo 1067 dětí. V roce 2004 evidováno 2 125 dětí, které se na Linku bezpečí obrátily o pomoc ohledně šikany, etnických a rasových problémů – 3% všech řešených telefonátů. (www.linkabezpeci.cz)

Učitel se o šikaně může dozvědět od postiženého dítěte nebo od jiných dětí ve třídě, od dospělých, kteří byli jejími svědky, případně od rodičů, kterým se oběť svěřila, nebo má sám určité podezření, zvýšil pozornost a agresory přistihl přímo při činu. Vnímavý a poučený pedagog na základě nepřímých varujících signálů sám šikanu pozná. V tom případě je jeho úkolem záležitost pečlivě vyšetřit, k závažnějším případům neváhat přizvat výchovného poradce, případně psychologa, a vyvodit ze zjištěných skutečností důsledky.

Přímé a nepřímé znaky šikanování

Přímé i nepřímé známky šikanování mohou pomoci učitelům při odhalování šikany. Je nutné, aby učitelé tyto známky znali a všímali si, zda se u některého žáka nevyskytují nápadně často. Některé známky se mohou vyskytovat ojediněle a nemusí ukazovat na výskyt šikany ve třídě. Rozhodující je současný výskyt většího počtu níže uvedených projevů.

Tab. č. 2: Přímé a nepřímé znaky šikanování

<i>Přímé</i>	<i>Nepřímé</i>
<i>úmyslné ponižování</i>	<i>strach jít ráno do školy</i>
<i>hrubé žertování a zesměšňování</i>	<i>záškoláctví</i>
<i>nadávky</i>	<i>opakované bolesti hlavy či břicha</i>
<i>neustálé kritizování a zpochybňování</i>	<i>zhoršení prospěchu ve škole</i>
<i>poškození a krádeže osobních věcí</i>	<i>ztráta zájmů o učení</i>
<i>poškození oděvů</i>	<i>porucha soustředění</i>
<i>výsměch</i>	<i>pobývání v blízkosti učitelů</i>
<i>pohrdání</i>	<i>ustrášené vystupování</i>
<i>vydírání</i>	<i>izolace od vrstevníků</i>
<i>omezování svobody</i>	<i>pozdní návraty ze školy</i>
<i>bití, kopání, jakékoliv jiné tělesné napadání</i>	<i>návrat s poškozeným a ušpiněným oděvem</i>
	<i>návrat ze školy ve vyhladovělém stavu</i>
	<i>modřiny, odřeniny, řezné rány bez věrohodného vysvětlení</i>
	<i>opakovaná ztráta peněz či osobních věcí</i>
	<i>žádání o peníze pod různými záminkami</i>
	<i>nemožnost usnout, noční můry</i>
	<i>smutná nálada, apatie</i>

Tabulka převzata, srv. (PÖTHE 1999, s. 121-122)

2.2. Řešení šikany ve škole

Vždy je důležité zachovat klid, bezmocný hněv totiž zvyšuje pozici agresorů. S agresory jednáme individuálně, zpravidla nikoli před třídou, protože bychom je tím mohli „tlačit“ do vzdorného postoje. Vycházíme přitom z jejich dosavadního chování a školního prospěchu, z toho, v jakém rodinném prostředí žijí, do jaké míry jsou rodiče schopni a ochotni

s námi spolupracovat atd. V méně závažných případech postačí individuální domluva, během níž agresor pochopí, že učitel jeho čin odsuzuje a na oběti mu osobně záleží. Někdy si agresor teprve při této domluvě uvědomí, že jeho jednání překročilo rámec přípustné legrace. Domluva má zpravidla obsahovat i hrozbu trestu v případě opakování. Neměla by to být ovšem hrozba, o které agresor ví, že v žádném případě nebude splněna.

V každém případě by škola měla mít tzv. **poplachový plán**, který by měl sloužit k tomu, aby každý učitel na škole věděl, co má při zjištění šikany dělat.

1. **Překonání šoku učitele.** Prvním a hlavním pravidlem je, aby uměl zachovat klid. Učitel, který je zmatený, rozčilený, roztěkaný může působit komickým dojmem, čímž naopak může poskytnout vítanou zábavu pro agresora, a tím si ještě zlepšit svou pozici.
2. Dále musí **zachovat rozvahu**. Dát jasně najevo, že s šikanou na škole nesouhlasí a nesouhlasí ani s tím, co se stalo.
3. **Bezprostřední záchrana oběti.** V každém případě se učitel musí postarat o to, aby oběť byla uchráněna před dalším hrubým násilím (v nejkrajnějším případě omluvit žáka z vyučování).
4. **Přivolat pomoc.** Učitel by měl zalarmovat všechny své kolegy, ale zároveň by třída neměla zůstat bez dozoru (může pro ostatní pedagogy poslat některého žáka ze třídy apod.)
5. **Zabránit domluvě.** Učitel by měl zabránit tomu, aby se třída mezi sebou jakýmkoliv způsobem domluvila, zamezit křivé skupinové výpovědi.
6. **Poskytnout oběti pomoc a bezpečí.** V případě, že je oběť zraněná, zajistí pedagog rychlé zdravotní ošetření. Pokud oběť zraněná není, je třeba zajistit její ochranu, pomoci jí překonat právě prožívající trauma a zajistit jí pocit bezpečí. V každém případě učitel informuje rodiče oběti.
7. **Přivolat policii.** Škola je povinna celou věc nahlásit policii. V každém regionu by měl ředitel školy nebo jiný pedagogický pracovník osobně znát policistu na místním obvodním oddělení nebo specialistu na problematiku mládeže, na kterého se má v podobných případech obrátit. (Doporučuje se obrátit přímo na kriminální policii, na specialistu pro mládež.) Přesto by odborník znalý zásad strategie a taktiky měl zahájit vlastní vyšetřování a tyto podklady předat policii. (Je nutno dodat, že policista plní pouze roli odborného konzultanta do chvíle, než je naplněna skutková podstata přestupku nebo trestného činu, a tudíž policistovi není dáno ze zákona vést ošetření záznam – nejedná se o výslech.)

Prvním krokem **před vlastním vyšetřováním** je zjistit, v jakém stádiu se šikana právě nachází, zda se jedná o počáteční nebo už pokročilé stádium. To lze odvodit na základě čtyř kritérií:

- a) způsob chování a výpovědi obětí a svědků – mluví-li poměrně otevřeně nebo ustrašeně, nepopírají-li násilí nebo naopak tvrdí, že nic takového u nich ve třídě neexistuje, zda soucítí s obětí nebo ji naopak obviňují;
- b) závažnost a častost agresivních projevů;
- c) doba, po kterou šikanování trvalo;
- d) počet obětí a agresorů.

Pokud pedagog zjistí, že se jedná o pokročilou šikanu a nemá potřebný odborný výcvik, měl by vyšetřování přenechat odborníkovi.

Dalším problémem je skutečnost, že je těžké se dopátrat důkazu i když každý ví, že šikana na škole (ve třídě) existuje.

Pro vyšetřování šikany lze použít **STRATEGII VYŠETŘOVÁNÍ**, která je univerzální, platí pro různé typy škol, pro žáky různého věku. Je důležité, aby vyšetřovatel vedl podrobné poznámky (napsal si seznam agresorů s tím, kdo, kdy, kde, jak a komu co dělal s uvedením zdroje, který ale v žádném případě nebude zveřejňovat. Takto vedená dokumentace může být nepostradatelná v případě stížnosti rodičů agresorů a neméně důležitá při dalších krocích).

1. Rozhovor s informátory a oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů!).
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Čtvrtým bodem strategického vyšetřování, který může být stejně tak druhým nebo pátým, podle povahy a závažnosti případu, je **zajištění ochrany obětí**. Jsme-li schopni zajistit oběti účinnou ochranu a pokud oběť souhlasí, zveřejníme případ šikany. I když se nepodaří agresory usvědčit, obvykle je větší naděje, že se šikanou přestanou, když budou vědět, že škola je o jejich počínání informována. Je ovšem nutno uvážit, platí-li to i v konkrétním případě, který právě řešíme. Je důležité si také uvědomit, jaká je naděje na usvědčení agresorů. Jak říká Olweus - není nic horšího než pustit se do případu šikany, který nedovedeme nebo nemůžeme dovést do konce. Umění nejednat je někdy stejně důležité jako umění jednat. I podle nicneudělání v pravý čas se pozná dobrý pedagog.

Za každou cenu se snažíme uchránit oběť před dalším hrubým násilím, v krajním případě i tak, že jí na několik dní omluvíme absenci ve škole, abychom získali čas záležitost nějakým způsobem vyřešit. Některé děti uvítají, když je - dokud se problém nevyřeší - pouštíme ze školy o chvíli dříve, aby se nesetkali s agresory.

Rozhovor s agresory je vždy posledním krokem ve vyšetřování. Musíme na něj být dobře připraveni, jinak je to ztráta času. Pokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všechno zapřou a podezření vyvrátí nebo zpochybní.

TAKTIKA VYŠETŘOVÁNÍ je na rozdíl od strategie pružná, alternativní. Její metody musí mít charakter překvapení a skrytosti. Agresor, svědek ani informátor by neměli rozeznat, o co nám konkrétně jde. Poskytuje nám to výhodu překvapení při vyšetřování agresorů a chrání to informátory, svědky a oběti před mstou. Bezpečnost vypovídajících lze zajistit také tak, že uděláme speciální sociometrické šetření celé třídy nebo postupně mluvíme se všemi žáky, a tím zabráníme odhalení, kdo a co na koho prozradil.

Taktika vyšetřování má čtyři části:

1. **zahřívací předkolo** – je třeba navodit určitou atmosféru, tj. pocit bezpečí a jistoty, pokud mluvíme s obětí, naopak vyšetřujeme-li agresora, snažíme se ho znejistit, využíváme momentu překvapení
2. **monolog** – svědek nebo agresor mají vlastními slovy popsat, co se stalo. Někdy se zapletou do vlastních lží. Někdy tento bod můžeme i vynechat
3. **dialog** – vyšetřovatel klade otázky a žák odpovídá. Nejběžnější variantou je tzv. přitlačení ke zdi – když se agresor přizná, bude to bráno jako polehčující okolnost, v opačném případě bude nekompromisně potrestán
4. **konfrontaci** – konfrontace buď mezi svědky nebo mezi agresory. Není vždy nutná.

Během vyšetřování průběžně pracujeme s citovým napětím, cíleně zneužíváme přefeknutí a mistrovsky využíváme protikladných snah a zájmů. Zároveň se důkladně zaměříme na verbální a neverbální projevy.

Musíme dávat pozor i na **falešné udání**, které je nutno předem vyloučit. Je proto nezbytné neprozrazovat ani zdroj informací, ani to, co už víme, nebo to, co nemůžeme dokázat. Dále je třeba klást konkrétní otázky: kdo, kdy, kde, komu, co, jak a proč? Není taktické pokládat otázky, na které lze odpovědět pouze „Ano“ nebo „Ne“ nebo tam, kde se nabízí odpověď „Nevím“. Vždy je třeba žádat vysvětlení rozporů mezi výpověďmi.

Agresori často svádějí své chování na nehodu či legraci. Na otázku, proč se připojili k šikanování, odpovídají: „Řekli mi, abych to udělal, jinak ...“. Většina lidí totiž splní rozkaz autority i tehdy, způsobí-li utrpení druhému člověku. Odborníkům je známý Milgramův experiment, kdy 65 % z testovaných dobrovolníků ve věku 20 - 50 let podlehl nátlaku autority vědce. U žáků základní školy by toto procento bylo určitě větší, uvědomíme-li si, že v tomto věku nemají dostatek vědomostí a zkušeností posoudit, co je a co není správné, neorientují se tak rychle ve vzniklém problému a často přijímají názory svých vrstevníků.

Jiná situace je u subtilnějších a částečně tolerovaných způsobů násilí. S tímto chováním se občas setkáváme, ale bez znalosti „kontextu“ je problematické rozpoznat a identifikovat jako šikanování. Tyto méně nápadné signály bychom neměli podceňovat a vždy bychom je měli prověřit. Velmi důležitým kritériem je, jak podezřelé chování prožívá sám žák.

Omyly při vyšetřování

1. Učitel začne svoje podezření na šikanu vyšetřovat ve třídě a vypyťává se jednotlivých žáků před ostatními spolužáky.
2. Často se vyskytuje vyšetřování agresorů i obětí společně.
3. Berou se vážně falešní svědkové, kterým poručil „šéf“ neboli „kápo“ agresorů, aby vypovídali v jeho prospěch. Záměrné překrucování pravdy.
4. Při vyšetřování se nebere zřetel na trauma, stud a mlčenlivost obětí.
5. Chtít po oběti, aby souhlasila se zveřejňováním své výpovědi (absolutně chybné!).
6. Bezprostředně se konfrontuje výpověď týraného žáka s výpověďmi jednoho z mučitelů atd. Ještě nepřijatelnější je konfrontovat agresora s obětí. To všechno vede někdy až k tragikomickým závěrům, kdy oběť je označena za agresora a za příčinu všech nešvarů ve skupině. Nedoporučuje se ani konfrontace agresora se svědky (právě se zřetelem na pozdější pomstu agresora).
7. Pedagog se nechá oklamat bezvadným chováním a při vyšetřování předem vyloučí jako pachatele tzv. slušné a úspěšné žáky. Někdy je tato chyba korunována tím, že se pedagog s důvěrou obrátí právě na agresora.
8. Nerespektuje se strach rodičů. Nezřídka se oběť nechá odejít ze školy, případně se převede do vedlejší třídy, přičemž „mašinérie“ šikanování se dále prohlubuje a zdokonaluje.
9. Zásadní chybou je ustoupit nátlaku rodičů a uskutečnit hromadnou konfrontaci s obětí. Nepřijatelné je to především z hlediska ohrožení jejího zdraví. Mimoto se oběť v drtivé většině nedokáže bránit a není schopna o konkrétních věcech vůbec mluvit.
10. Neodborným vyšetřováním může učitel oběti velmi vážně ublížit nebo dokonce ji ohrozit na životě.

Navrhovaný postup M. Koláře jsem porovnála s navrhovaným postupem P. Pötha, který jej publikovat v knize „Dítě v ohrožení“. V tabulce č. 3 jsou uvedeny kroky při vyšetřování, kterých by se měl „vyšetřovatel“ vyvarovat.

Při odhalení šikany by výchovný poradce měl postupovat takto:

Tab. č. 3: Postup výchovného poradce při vyšetřování šikany na škole

<i>V případě oběti</i>	<i>V případě násilníka</i>
<i>pozorně naslouchat</i>	<i>v osobních pohovorech vyjádřit zásadní nesouhlas a odsoudit chování násilníka</i>
<i>vyjádřit podporu a pochopení.</i>	<i>nekompromisní stanovisko podepřít přiměřeným veřejným postihem</i>
<i>ubezpečit, že to není jeho/její vina</i>	<i>zjistit maximum informací o motivech a možných zdrojích agresivního chování</i>
<i>zjistit a zaznamenat maximum informací o původci, formě, trvání, frekvenci a místě šikany</i>	<i>systematickým vedením ve škole a v rodině odstranit nebezpečné vzorce chování</i>
<i>posoudit míru ohrožení</i>	<i>působením na rodinu odstraňovat rizikové postoje a negativní výchovné vlivy</i>
<i>zajistit bezpečné prostředí.</i>	<i>odstranit zdroje ponižování a tělesného násilí v rodině a ve škole</i>
<i>vyšetřením u odborníka zjistit rozsah tělesného a psychického poškození a zabezpečit následnou péči</i>	<i>nabídnout bezpečné možnosti vybití agresivních emocí a možnosti seberealizace</i>
<i>pozitivním hodnocením zvyšovat sebevědomí a sebedůvěru dítěte</i>	<i>pěstovat a prohlubovat schopnost empatie, vcítění se do pocitů jiných</i>
<i>nácvik vést k osvojení obranných postojů</i>	

(PÖTHE, 1999, s. 141)

Čeho se vyvarovat:

konfrontace s násilníkem/násilníky bez dostatku ucelených a ověřených informací

přímé konfrontace oběti s násilníkem/násilníky

přenesení odpovědnosti na oběť

ustoupení násilníkovi/násilníkům na úkor oběti nebo celého kolektivu

odsouzení násilníka, nikoli jeho chování.

podcenění následků šikany pro oběť, kolektiv i násilníka

nebrání šikany mezi dětmi na vědomí (PÖTHE, 1999, s. 144)

Porovnáním postupu při vyšetřování šikany u obou autorů jsem došla k závěru, že Pothe se v porovnávací tabulce při odhalení šikany soustředí pouze na oběť a agresora; kroky, jak pracovat s ostatní žáky z třídního kolektivu, event. jinými svědky nejsou uvedeny. Naopak Kolář uvádí krok po kroku, jak má učitel postupovat při vyšetřování šikany (v případě

počátečních i pokročilých stádií šikany) i to, jaké jsou nejčastější chyby, kterých se učitelé dopouštějí. Z výše uvedených výětů doporučení a postupů i toho, čeho se při vyšetřování vyvarovat vyplývá podobný přístup Pötheho a Koláře k dané problematice, nicméně z propracovanosti jednotlivých kroků jsou patrné bohatší praktické zkušenosti M. Koláře.

2.3. Vyšetřování šikany policií ve škole

Policista je povinen při výkonu své pravomoci prokázat příslušnost k policii, a to stejnokrojem s identifikačním číslem, služebním průkazem, odznakem služby kriminální policie nebo ústním prohlášením „policie“. V případě, že vznikla jistá pochybnost o totožnosti příslušníka, může se jeho totožnost telefonicky ověřit na pracovišti policie, které příslušník uvedl a služebním průkazem či odznakem služby kriminální policie a vyšetřování doložil.

Ředitel školy nemůže bránit policii ve vstupu do školy vzhledem k trestně právním předpisům o povinné pomoci policejních orgánů a v případě, že je požádán policií, poskytne vhodnou místnost k výslechu žáka.

Ve školách lze od nezletilých žáků vyžadovat podání vysvětlení, provádět výslech svědka, výslech osoby podezřelé nebo výslech obviněného pouze v případě, že s předmětem policejního úkonu (včetně důvodů, jež k němu vedou) je seznámen ředitel školy nebo jeho zástupce. Stejný postup musí být dodržen i případě uvolnění žáka ze školy pro potřebu policie.

Pokud má být předvolání nebo předvedení a výslech žáka proveden ve škole (a také kvůli zajištění toho, aby vyšetřování nebylo mařeno), není předem vyrozuměn zákonný zástupce žáka, ale u výslechu je přítomen pedagog.

Postup při předvolání osoby mladší 15 let řeší Závazný pokyn policejního prezidenta č. 8/2002. *„Osobu mladší 15 let lze předvolat k podání vysvětlení nebo jinému úkonu pouze prostřednictvím jeho zákonného zástupce, orgánu sociálně právní ochrany nebo prostřednictvím školy, jíž je žákem, nebo jiného obdobného zařízení“* (Závazný metodický pokyn policejního prezidenta č. 8/2002 čl. 8 odst. 10).

2.4. Následky šikanování

Následky šikanování u obětí

Závažnost poškození oběti závisí na tom, jaké míry destrukce šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti, jak psychická, tak fyzická odolnost zvládnout následky. V nejhorším případě může dojít ke zlomení oběti a získání trvalého pocitu bezmocnosti.

Říčan popisuje následky šikanování u obětí takto: Sklony k depresi, pocitu méněcennosti, pochybnosti o sobě samém, negativní poznání skutečnosti („svět je nespravedlivá černá díra“).

Kolářův výčet důsledků je propracovanější a popisuje následky šikánování u obětí počátečního a pokročilého stupně šikany.

Následky u obětí počátečních stupňů šikánování jsou sice nenápadné, ale o to zákeřnější. Tito žáci jsou často dlouhodobě frustrováni, vystaveni emočnímu tlaku, necítí se ve škole dobře, jsou nepozorní při vyučování, zhoršuje se jim prospěch. Jejich vztah ke škole je negativní a může přerůst až v nenávist ke škole. Mají tendence ke školní absenci, včetně záškoláctví. Jsou vystaveni trvalému emočnímu tlaku a tzv. subtilnímu násilí (izolaci, verbálním urážkám, ponižování,...). Pozvolna je narušován jejich osobnostní vývoj a jsou patrné i zjevné poruchy v sociální a osobnostní adaptaci. U těchto žáků dochází k neuróze, mívají psychosomatické potíže, poruchy sebehodnocení, prožívají pocit nejistoty, stálého strachu a bezmoci.

Následky u obětí posledních dvou stupňů šikánování jsou velmi závažné, dotýkají se celé osobnosti a v některých případech mají celoživotní charakter. Oběti pokročilých šikan mají tendenci ode všeho uniknout, všechno vzdát a skrýt se, mívají chronické depresivní stavy, poruchy spánku a noční děsy, jsou celkově vyčerpaní. Důsledky bývají i sociální – oběť mívá nízké sebevědomí a absenci vlastní vůle, špatnou společenskou pozici, zhoršuje se schopnost navazovat normální komunikaci s lidmi, stejně jako navazovat a udržovat vztahy s ostatními. Některé případy končí neschopností dokončit studium. V horším případě se oběť zhroutí, objeví se u ní výrazné psychosomatické potíže (únava, bolesti hlavy, bolesti zad, břicha, dusivé záchvaty), které vyžadují dlouhodobou léčbu. Ty nejhorší případy končí skutečným strachem o život, pokusem o sebevraždu nebo sebevraždou.

U obětí i svědků vede šikánování k **nedůvěře k autoritám** a ztrátě iluzí o společnosti, která by každému člověku měla poskytnout ochranu proti jakékoli formě násilí. Tito lidé se v mládí „naučí“, že nikdo není schopen zajistit ochranu a bezpečnost slabým a bezbranným, a tudíž nemá vlastně cenu proti bezpráví cokoli dělat.

Škody, které šikánování působí, zůstávají skryty. Nicméně existují, jsou velice závažné a rozsáhlé.

Následky šikánování u agresorů

I v tomto případě můžeme porovnat výčet následků šikánování, které uvádí Říčan a Kolář.

Výčet následků šikánování tak, jak je uvádí Říčan: zhoršení prospěchu, horší využívání vlastních (duševních) schopností, členství v pochybných partách a gangech, v dospělosti výrazně více konfliktů se zákonem, u děvčat krutost k vlastním dětem.

Kolář ještě dodává: prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, „charakterová zmrzačenost“, antisociální postoje. Zároveň uvádí velice relevantně znějící příčinu: „Agresor neměl možnost pocítit sílu společnosti ve vynucování obecných pravidel správného chování

vůči bližním. Nikdo mu nedal jasně najevo, co nesmí dělat, co je chráněnou sférou druhého člověka.“ (<http://pes.internet.cz>)

Z případů, které jsem měla možnost prostudovat, dodávám: **pocit vlastní neohroženosti**. Pojem šikana v právní terminologii neexistuje. Žák, kterému ještě nebylo 15 let, nemůže být trestně stíhán. Policie má povinnost šikanu vyřešit, nicméně trestní řízení nemůže být vzhledem k nízkému věku obviněného zahájeno a případ se odloží (tuto informaci žáci vědí a také ji zneužívají. To, co ale málo žáků ví, je skutečnost, že v tomto věku skutečně nemohou být trestně stíháni, ale ... Pokud případ řeší policie, jsou tyto činy jinak trestné zaevidovány a v případě, že v době zletilosti mladistvý spáchá trestný čin, je k těmto „prohřeškům z mládí“ přihlíženo).

Navíc žák na druhém stupni základní školy nemůže být ze školy vyloučen a na jinou školu může být přeřazen pouze se souhlasem zákonného zástupce. Sankce, které škola má k dispozici, jsou málo účinné (ze snížené známky z chování si nic nedělá, naopak, bere to jako určité „vyznamenání“). Co s takovým žákem?

Následky šikanování v třídním kolektivu

Říčan uvádí (a některé jeho poznatky se potvrdily i ve výzkumu, který jsem uskutečňovala o 10 let později): jednak strach z toho, že by se žák sám mohlo stát obětí, ale i strach z toho, že by sám mohlo přijít k fyzické újmě, jednak špatné svědomí z toho, že nepomohl, kde měl a mohl. Šikana je pro třídní kolektiv školou konformity a zbabělosti.

Kolář je ovšem důslednější. Podle něj dochází u pasivních pozorovatelů ke ztrátě iluzí o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí. Žáci nabývají dojmu, že pro agresory nepředstavuje jejich chování žádnou komplikaci, že autority nikterak nezasahují, ačkoli jsou mravní i zákonné formy zcela překračovány. V dospělosti přistupují obdobně k násilí a porušování zákona oni sami. Dochází tedy k pokřivení mravních a morálních postojů a tím i k narušení celé společnosti a jejího právního systému.

Chtěla bych dodat, že nejen u agresorů, ale i u přihlížejících v kolektivu vede podceňování a přehlížení mravních norem k utváření a upevňování antisociálních postojů.

2.5. Jaké jsou používané sankce, tresty za šikanu?

Každá sankce, kterou použijeme, musí být provinilci, případně jeho rodičům a kolektivu třídy vysvětlena. Někteří pedagogové doporučují netrestat vůbec, obávají se, že trest zvýší agresivitu agresorů, popřípadě se začnou oběti mstít. To je ale nesprávný názor. Od potrestání možno ustoupit pouze u nevinných případů, jinak nutno šikanu potrestat vždy.

Mezi proviněním a trestem by měla existovat přímá úměra - čím větší provinění, tím vyšší trest. Vždy je ale nutné vyžadovat náhradu za poškozenou věc. Jako vhodný trest se

považuje vyloučení ze zájezdu na hory, třídního výletu, či posadit útočníka o přestávkách do kabinetu nebo dokonce na židli před ředitelnu, do kanceláře školy.

Následuje aplikace všech známých **kázeňských opatření** od poškoláctví, napomenutí, oznámení rodičům, důtky, snížené známky z chování přes přeložení do jiné třídy či školy až po oznámení na policii, nařízení ochranné výchovy, umístění v diagnostickém ústavu nebo dětském domově. Pokud ovšem víme, že na daného agresora žádná z uvedených sankcí neplatí, nebudeme plýtvat „slepou municí“ a soustředíme se na to, abychom ho dostali ze školy.

Dvě základní zásady trestání:

1. Celá záležitost má být trestem co nejrychleji „vyřízena“ a nemá se dětem připomínat.
2. Odsuzuje se čin, nikoliv dítě.

Pravomocí školy ve výchově dětí neustále ubývá a to ve chvílích, kdy se naopak stupňuje agresivita a hrubost. Na základních školách nemají učitelé prakticky žádnou možnost potrestání, kromě snížené známky z chování. Nechat školu bez účinné možnosti čelit skrytému násilí je totéž, jako od ní chtít, aby bojovala s větrnými mlýny.

„Pokud nebude stávající situace řešena zákonem, může dojít k tomu, že do škol začnou jezdit sanitky pro děti, které se tam brutálně porvou, a pedagogové se pod pohrůžkou ztráty zaměstnání budou bát zasáhnout.“ (HALADA, 1995, s. 2)

2.6. Jak pracovat ve třídě?

V případě, že oběti šikany souhlasí se zveřejněním svého případu, je třeba ihned ve třídě oznámit, jak budou viníci potrestáni v případě opakovaného šikanování. Dále je nutné vyzvat třídu, aby pokračování šikany sama nepřipustila.

Záležitost kolem šikany je třeba co nejdříve vyřešit a dále dětem **nepřipomínat**. Je vhodné opět zdůraznit, že **odsuzujeme čin a ne osobnost agresivního dítěte**, u něhož se vždy pokoušíme najít něco pozitivního. Výchova je totiž nejefektivnější tehdy, když se nesnažíme jen odstraňovat špatné, ale spíše rozvíjet to dobré.

Žáky nutno vést také k tomu, že zodpovědnost za to, co se stalo a co se dále bude dít, mají všichni zúčastnění, kteří u toho jsou. Vhodné reakce na šikanu možno ukázat i v metodě **hraní rolí** nebo projednat formou jakéhosi **soudu**. Jsou to metody velmi náročné, ale učitel, který má přirozenou autoritu, by se měl o ně pokoušet, neboť - jak ukazují zahraniční zkušenosti - jsou to metody pro zvládnání šikany velmi účinné.

Práce s agresory

Šikana je sice velmi vážný a složitý pedagogický problém, ale nesmíme agresory hned zcela odsoudit a „odepsat“ ani tehdy, když je pro nás nepochopitelné, jak si mohli počínat tak krutě.

Po potrestání se chováme, jako kdyby k žádné šikaně nedošlo. Děti pouze pozorně sledujeme a rázně zakročíme při prvním náznaku „recidivy“. Je to nutné i v jejich vlastním zájmu.

Zásadně agresorům jejich čin nepřipomínáme, nemluvíme o nich jako o agresorech. Na základě známého Pygmalion efektu by mohlo dojít k tomu, že se dítě s touto pověstí bude chovat podle našeho očekávání. Tímto „označením“ ho tak vlastně tlačíme k dalšímu šikanování. Hlavním úkolem pedagogů je tlumit agresivní sklony těchto dětí podobně jako agresivní sklony těch, které se na šikaně podílejí v menší míře nebo dalších, u kterých účast na šikaně předpokládáme. P. Říčan ve své knize „Agresivita a šikana mezi dětmi“ doporučuje tyto postupy:

1. Užívat co nejvíce **pochvaly**, zvláště ocenit, pokud děti zvládnou svou impulsivitu v provokující situaci.
2. Zaměstnat **činností, ve které mohou být úspěšní, ve které mohou vyniknout a která je navíc atraktivní.**
3. Učit se **sociálním dovednostem**, komunikace s druhými, umění naslouchat, vcítit se do pocitů a potřeb druhých.
4. **Povzbuzovat empatii**, agresori obvykle vůbec nechápou, jak silně jejich oběti trpí. To ale nelze změnit žádnou represí, ani konfrontací s obětí. Je třeba, aby zažili pocit, že jsou sami milováni, tedy patrně to, co jim chybělo z rodiny a co jim stále chybí.
5. Pomáhat jim vybudovat si **osobní perspektivu**, aby věděli, co očekávají od budoucnosti, čeho chtějí v životě dosáhnout a kvůli čemu jim stojí za to „sekat dobrotu.“

2.7. Jaká opatření zavést proti šikaně ve škole

Každý žák, každý učitel, každý ředitel a každý pedagogický pracovník může udělat něco pro to, aby se počty šikanovaných i šikanujících žáků ve škole snižovaly.

Co mohou udělat žáci k omezení školní šikany:

- udržovat pozitivní a kvalitní vztahy ve třídě
- nebýt „slepí“ k utrpení druhých a vždy zasáhnout dle svých možností proti šikaně

Co může škola udělat pro omezení šikany ve školách:

- organizovat besedy s žáky, jejichž cílem by bylo vytvořit vhodné klima proti šikaně
- připravovat přednášky pro rodiče v rámci rodičovských schůzek ve škole
- zřídit schránky ve škole (Dle mého názoru je v současné době přínosné a při zvyšující se počítačové gramotnosti i aktuální, zřídit e-mailovou adresu k anonymnímu i neanonymnímu zaslání podezření nebo nahlášení konkrétního případu šikanování, event. ke svěřeni se s jinými, osobními nebo školními problémy. Výhodu spatřuji především v to, že dítě své sdělení může zaslat z bezpečí domova.)
- zlepšit komunikaci mezi školou a rodinou
- zajistit školní psychology, výchovné poradce, školní preventisty, speciální pedagogy na školách
- pracovat se třídou, skupinovou dynamikou, používat sociometrické dotazníky k lepšímu poznání třídního kolektivu a následně „využít“ role žáka ve třídě ke zlepšení mezilidských vztahů, integrovat žáky s tělesným postižením do tříd a zdůrazňovat individuální hodnoty každého žáka
- do školního řádu zakomponovat prvky boje proti šikaně (Jasně stanovit mantinely a jasně stanovit případné tresty a sankce za šikanování, ale i sankce za neohlášení šikany. V této souvislosti chci ale zdůraznit, že žáci by měli jednoznačně vědět, co šikana je a co šikana není, aby se nestávalo, že případ šikany ohlásí, případ začne vyšetřovat policie, ale po důkladném prošetření všech okolností se zjistí, že se vlastně o šikanu nejedná.)
- nemít vyhýbavý postoj k problémům šikany na školách, nepodléhat vlastnímu strachu
- být důslední a bránit se proti vyhasínání učitelského sboru
- důsledně kontrolovat žáky na všech místech ve škole, která jsou riziková z hlediska možného výskytu šikany (Čím více pedagogů nebo jiných dospělých je na chodbách, tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. Ovšem i zde platí, že kvantita není totéž co kvalita.)
- všimnout si nepřímých známek šikany mezi žáky
- spolupracovat s Občanským sdružením proti šikaně, s policií, PPP
- jednou z příčin šikany je i nuda žáků o velkých přestávkách, ve volných hodinách nebo po vyučování. Jednou z možností by bylo **zavedení učeben nebo místností**, ve kterých by se umístily volně dostupné knihy, časopisy, ping-pongové stoly, počítače atd. Bohužel na podobné místnosti nejsou ani finanční prostředky, ani chuť učitelů v podobných prostorách mít dozor.

Závěr:

„Disciplína, jednoduchý a srozumitelný kázeňský řád a hlavně jeho dodržování jsou hlavní prevencí proti šikaně,“ tvrdí Celia Loseová z Americké federace učitelů, ale zároveň přiznává: *„Většina škol sice kázeňský řád má, problém je ale jeho plnění. Plných 51 % školáků v nedávném průzkumu potvrdilo, že se na jejich školách pravidla porušují, protože se za to netrestá.“* (MAJSTR, 1995, s. 3)

3. Šikana a rodina

Škola může udělat při výchově dětí hodně, ale rodiče zastoupit nemůže. Jsou to právě oni, kdo nesou plnou zodpovědnost za činy svých nezletilých dětí. A pokud rodina nespolupracuje, škola v některých případech nezmůže nic.

Na druhou stranu je nutné si uvědomit, jaké jsou vztahy v některých současných rodinách - obecný nedostatek mezilidské komunikace, buď existenční problémy, nebo naopak enormní blahobyt, citové pojivo mezi členy rodiny řídne nebo úplně vyhasne a rodina se rozpadá. A kde má dítě hledat vzory, když se špatně orientuje v mezilidských vztazích? Nejčastěji to jsou televizní „hvězdy“ akčních filmů, „silné osobnosti“ ve třídě nebo v partě, atd.

V metodickém pokynu MŠMT je citován Dan Olweus, který uvádí **čtyři hlavní faktory**, které děti vedou k dlouhodobému šikanování:

- málo lásky v rodině
- tolerance agrese a nestanovení hranic únosnosti
- fyzické tresty od rodičů či výbuchy emocí
- určitý temperament dítěte (faktor nejméně důležitý).

Jak může rodič pomoci svému dítěti, když zjistí, že je obětí šikany? To je velmi komplikovaná otázka. Každý případ je jiný a obecný návod, jak mají rodiče správně postupovat v případě šikany jejich dítěte, neexistuje. Nicméně existují určitá pravidla, logická a osvědčená doporučení, která by měl rodič dodržovat.

3.1. Nepřímé známky šikanování v rodině

Šikanující vyhrožují většinou svým obětem, že je potrestají ještě krutěji, budou-li si stěžovat někomu z dospělých. Týrané děti proto raději mlčí. Existují však určité znaky, které mohou rodičům napovědět, že s dítětem není něco v pořádku. Zde platí totéž, co o znacích přímé a nepřímé šikany ve škole.

Nechuť jít ráno do školy (zvláště, když dříve mělo dítě školu rádo), bojí se chodit do školy nebo ze školy, projevuje neochotu chodit do školy vůbec a prosí, aby pro ně jezdil někdo autem. Na cestě domů ze školy mění obvyklou trasu, která bývala zpravidla nejkratší. Navíc dítě obvykle nevodí domů žádné kamarády a není také zváno k nikomu na návštěvu, je více doma, než mělo dříve ve zvyku.

Ztrácí chuť k jídlu, ze školy přijde často hladové, protože mu někdo bere peníze na obědy. Stěžuje si na neurčité bolesti hlavy nebo břicha, ráno i zvrací, snaží se zůstat doma, své zdravotní obtíže přehání, případně i simuluje.

Náhle zadržává v řeči. Má neklidný spánek, vykřikuje ze spaní, trpí noční můrou. Doma bývá smutné, až apatické nebo se objevují výkyvy nálad. Trpí poruchami soustředění.

Odmítá se svěřit s tím, co ho trápí. Pokusí se o sebevraždu nebo sebevraždou hrozí.

Překvapivě často "ztrácí" peníze nebo osobní věci, chce vyšší kapesné nebo začne peníze krást. Bývá až nečekaně agresivní vůči sourozencům nebo jiným dětem, projevuje neopodstatněnou zlobu vůči rodičům. (VOPATOVÁ, 1995, s. I a III).

3.2. Vztah rodičů k šikanování

Většina rodičů problematiku šikany podceňuje, o jejím nebezpečí vědí velmi málo.

Co mohou rodiče udělat pro omezení a včasné odhalení šikany:

- seznámit se s nepřímými známkami šikany a všimnout si svých dětí, zda se u nich nekumulují výše popsané známky, které by mohly signalizovat, že není vše v pořádku
- více se věnovat dětem, sledovat, s jakými kamarády tráví volný čas, jakým způsobem tráví volný čas, které televizní pořady sledují a jak dlouho atd., nebýt lhostejní k výchově a budoucnosti svých dětí
- zlepšení a udržování dobrých vztahů se školou

Pokud se rodič dozví o šikaně, měl by svému dítěti naslouchat a nezlehčovat, co mu dítě říká. Rodič by se měl snažit zjistit, co se stalo, a hledat odpovědi na otázky: CO? KDO? KDY? KDE? JAK? PROČ? S KÝM? PROTI KOMU? KOLIKRÁT? Teď je na rodičích, aby jednali oni. Dítě nemá tolik psychických ani fyzických sil na to, aby situaci vyřešilo samo. Psychologové upozorňují, že to, jak rodiče obstojí v této krizi, velmi výrazně ovlivní budoucnost vztahů k jejich dětem. V takovéto situaci potřebuje dítě **maximální citovou podporu** a ochranu, potřebuje mít pocit, že je v bezpečí. Při vážném ubližování se dokonce nedoporučuje posílat je do školy. Do vyřešení problému je vhodné s dítětem o ubližování denně mluvit. Pokud dítě souhlasí, doporučuje se, aby výpovědi buď dítě nebo rodič zaznamenali. Je také důležité, aby rodiče zdokumentovali stopy násilí na těle dítěte (vyfotili stopy fyzického násilí, doprovodili dítě k lékaři, atd.).

Jakékoliv podezření z šikany by se mělo ihned **oznámit škole**. Jestliže případ není příliš vážný, stačí nejprve jen třídnímu učiteli. V případě, že třídní učitel není ochoten řešit vzniklý problém nebo rodič není spokojen s postupem, jaký učitel zvolil, má právo případ oznámit řediteli školy. Ti však nejsou mnohdy na takovou situaci připraveni, a proto reagují nikoli odborně, ale obranně. Rodič by měl svou obavu (event. stížnost) předložit buď ústně (pak by si z rozhovoru s pedagogem měl dělat poznámky), nebo písemně (pak by si měl vyhotovit kopii dopisu).

Podle Michala Koláře reaguje škola tak, že:

- Škola má zájem věc řešit, chce pomoci, ale přiznává, že nemá odborné zkušenosti. Je proto nutné neodkladně se s žádostí o pomoc obrátit na odborníka. Všechny kroky jsou konzultovány s rodiči.
- Škola spolupracuje s odborníkem nebo její výchovný poradce prodělal odborný výcvik a ví, oč se jedná. (Takových škol je méně, ale už také existují.)
- Škola rodiče nepřesvědčila o své odbornosti a tvrdí, že problém zvládne. Případně vůbec nemá zájem se situací zabývat a má tendenci odsuzovat dítě nebo i rodiče. Nastane-li tato varianta, rodiče by měli kategoricky odmítnout neodborný zásah, požádat o pomoc inspekci a trvat na tom, aby byl přizván odborník. Podle okolností by měli přeřadit syna nebo dceru na jinou školu. (FOJTÍKOVÁ, 2000)

Jestliže ani pak nesouhlasí s postupem školy, mohou jednat se zřizovatelem školy, případně zaslat písemnou stížnost na příslušný školský úřad či Českou školní inspekci, v krajním případě až na ministerstvo školství. Škola je povinna zajistit dětem bezpečí, nejnověji jí to ukládá mezinárodní Úmluva o právech dítěte, která je v naší republice uzákoněna. Existuje také poradna specializovaná na práva dítěte.

Je vhodné sejít se s rodiči agresora, požádat je, aby své dítě usměrnili, samozřejmě pokud to situace umožňuje a rodiče to považují za přínosné.

Posledním krokem, kterým může rodič pomoci svému dítěti, je kontaktování odborníka (specialisty na problematiku šikanování např. v pedagogicko-psychologické poradně, zavolat na linku důvěry apod.). V zájmu dítěte by měli zajistit i ochranu dítěte na cestě do nebo ze školy. Právem rodiče je ohlášení případu na Policii ČR.

Rodiče obětí se o šikaně dozvedí mnohem častěji než rodiče agresorů. Děti je ale prosí, aby nic neříkali, a ti jim často vyhoví. Říkají si, že škola stejně nic nevyřeší, že by stížnosti a vyšetřování situaci ještě zhoršily. Dokonce si někteří rodiče myslí, že to asi patří ke škole a že to musí jejich dítě zvládnout samo. Zdá se, že je tato reakce asi největší chybou, která bezradnost a bezmocnost dítěte ještě více prohloubí. Obvykle rodiče napadených dětí volají na pomoc učitele, psychology a někdy i právníky, snaží se vhodným způsobem situaci zvládnout.

Paradoxně hůře na tom bývají **rodiče agresorů**, kteří většinou nic netuší, a když se dozví pravdu, často reagují zkratovitě. Buď okamžitým potrestáním, obvykle fyzickým, což může vést k nárůstu agresivity nebo si namlouvají, že všechna obvinění jsou falešná, že ostatní záležitost zbytečně dramatizují. Nebo dokonce takovéto chování svého dítěte schvalují, čímž se vlastně stávají nepřímo účastníky šikany a svým postojem dětem připravují velmi složitý život.

3.3. V rodině agresora

Pohovor s rodiči agresora:

1. *Seznámení rodičů agresorů s problémem. (Tento úkol většinou provede výchovný poradce nebo někdo, kdo šikanu vyšetřoval a je s problematikou velmi dobře obeznámen.)*
2. *Postupné vyjádření všech pedagogů k problému.*
3. *Vyjádření agresora. (Bývá velmi vzácné, že se viník přizná a chce své chování napravit. Častěji vše popře. Navíc doma ještě mystifikuje rodiče a oni přijdou rozlobení, že jejich dítěti se děje křivda.)*
4. *Vyjádření rodičů agresora.*
5. *Rozhodování komise. (Členové komise by měli hledat řešení společně s rodiči. Když rodiče odmítají spolupracovat, musejí rozhodnout samostatně.)* (GELBIČ, 2004).

Rodiče by si měli uvědomit, že ublížit bezbrannému je mnohem nebezpečnější a škodlivější než poškodit nebo odcizit majetek či porušit školní řád. Na vážné provinění, jakým je šikana, je prý výchovně neúčinnější, když se „matka rozpláče a otec rozzuří“, na což by dítě mělo reagovat tím, že prožije hluboké zahanbení, případně se rozpláče nad tím, co udělalo. Pak je třeba odpustit a provinění nepřipomínat, ale v žádném případě nezrušit stanovený trest. Ten by měl být přísnější než za jakékoli jiné dětské provinění.

V každém případě by se mělo dítě omluvit oběti šikany a nějak ji odškodnit, vhodná je i omluva rodičům napadeného dítěte, nejlépe v doprovodu vlastních rodičů.

Ze strany školy je opět nutno odsoudit čin a ne rodiče aktéra šikany. Ne vždy jsou totiž vinni, někdy může jít skutečně o poruchu, poškození mozku či nějakou genetickou vlastnost zděděnou po předchozích generacích.

Jednání s **rodiči agresorů** je často nutné, v závažnějších případech je má vést ředitel školy. Nevynecháme při něm mravní apel, a to ani v případech, kdy je jen minimálně naděje, že bezprostředně „zabere“. Poměrně často se nepodaří vysvětlit rodičům agresora, že odhalené „legrácky“ jsou pro týranou oběť velkým utrpením. Celou věc bagatelizují, snadno přejímají pohled svého dítěte. Vzhledem k negativní reakci rodičů, kteří zpravidla nejeví ochotu ke spolupráci, je zbytečné toto jednání protahovat. Na druhé straně se nedoporučuje nasadit obviňující tón. Na závěr rozhovoru se pokusíme dohodnout společný postup.

Rozhovor s **rodiči oběti** má spočívat především v ujištění, že vedení školy udělá pro dítě vše, co je v jeho silách. Rodina má posilovat odolnost a obranyschopnost dítěte vůči šikaně. I s rodiči oběti se pokusíme dohodnout společný postup.

Někdy je dobré zorganizovat **společné setkání** agresorů a obětí a nakonec i rodičů obou zúčastněných stran.

4. Šikana a policie

Spolupráce Policie ČR a resortu školství je realizována v rámci prevence sociálně patologických jevů. Vedení školy spolupracuje s obvodním oddělením Policie ČR a specialistou okresního ředitelství Policie ČR podle místa příslušnosti školy. Škola by také měla být v rámci preventivních programů a projektů v kontaktu s Preventivními informačními skupinami Policie ČR (PIS), které jsou zřizovány při krajských, okresních a městských ředitelstvích Policie ČR a zabývají se především informační a poradenskou činností.

V dalším textu uvádím tabulku, která vymezuje pojetí jednotlivých kategorií v resortu školství a v resortu Policie ČR:

Tab. č. 4: Vymezení dané kategorie subjektem

Věková kategorie	Resort školství	Závazný pokyn policejního prezidenta č. 8/2002
dítě	v souladu s Úmluvou o právech dítěte je za dítě považována osoba do 18 let věku	každá osoba mladší 18 let i v případě, že zletilost nabyta před dosažením tohoto věku podle zvláštního předpisu; kde se v tomto závazném pokynu hovoří o mládeži, rozumí se tím též dítě
mladistvý		15-18 let
mládež	osoby od 18 let – 26 let věku	

(www.msmt.cz Spolupráce s Policií ČR)

Kapitola „Šikana a policie“ byla zpracována na základě dostupných informací, odborných konzultací nebo čerpáním z policejních pracovních a metodických materiálů, které byly poskytnuty pouze pro účely této disertační práce a nejsou určeny k dalšímu zveřejňování (z tohoto důvodu nejsou uváděny ani některé zároje informací).

4.1. Oznámení trestného činu

Všichni zaměstnanci škol a školských zařízení zřizovaných MŠMT, krajem nebo obcí mají kromě výše uvedené zákonné povinnosti oznamovací povinnost dle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení čl. 13, odst. 13: „Všichni zaměstnanci ohlašují řediteli školy své poznatky, které svědčí o tom, že žák užívá omamné látky, dopouští se gamblerství, šikany, trestné činnosti nebo je ohrožen jinými sociálně patologickými jevy, dále je-li vystaven šikaně či týrání, případně jinému nežádoucímu zacházení ve škole i mimo školu“. (Věstník MŠMT č. 11/2003).

Trestní oznámení přijímá Policie ČR či státní zastupitelství. Oznamovatel trestného činu má právo na vyrozumění o postupu prověřování a vyšetřování trestného činu.

4.2. Šikanování mezi mládeží

Záměrně jsem převzala název kapitoly z materiálu poskytnutého Policií ČR. V resortu školství je dle tabulky č. 4 „mládeží“ označována osoba od 18 – 26 let. V poskytnuté metodice je „mládeží“ označována „*fyzická osoba mladší než 18 let.*“ Právě na tomto příkladu chci ukázat důležitost používání jednotné terminologie ve všech resortech a jak nepřesná a zavádějící by mohla být doslovná citace. „*Nárůst brutality v jednání mládeže velmi úzce souvisí s tzv. šikanou. Jde o zvláštní formy trestné činnosti, která je páchána mládeží na mládeži.*“ (policejní zdroje) Z nejméně frekventovaných trestných činů, jejichž skutkové podstaty mohou být naplněny šikanou, patří:

- trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 tr. zák.,
- trestný čin loupeže podle § 234 tr. zák.,
- trestný čin vydírání podle § 235 tr. zák.,
- trestný čin útisk podle § 237 tr. zák.,
- trestný čin omezování osobní svobody podle § 231 tr. zák.,
- trestný čin krádeže podle § 247 tr. zák.,
- trestný čin poškozování cizí věci podle § 257 tr. zák.,
- trestný čin násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci podle § 197a tr. zák.

U majetkových trestných činů je nutné, aby škoda způsobená trestným činem přesáhla částku 5 000Kč, jinak se jedná o přestupek a čin bude projednáván v přestupkovém řízení.

4.3. Procesní úkony s osobami mladšími patnácti let

Trestní stíhání osoby mladší patnácti let je vzhledem k věku nepřipustné. Dopustí-li se osoba kriminálního deliktu, jedná se o **čin jinak trestný** a jeho objasňováním je pověřen **orgán činný v trestním řízení**, který postupuje v souladu se zákonem. V každém případě je potřebné opatřit podklady, zajistit stopy a provést všechny dostupné důkazní prostředky tak, aby delikt dítěte byl náležitě objasněn. Orgán činný v trestním řízení je také povinen zkoumat příčinu jednání dítěte.

Osobu mladší než 15 let lze **předvolat k výslechu** prostřednictvím rodičů, zákonných zástupců, orgánu péče o mládež, nebo prostřednictvím zástupce školy. „*Vyžaduje-li závažnost a neodkladnost prováděného šetření předvedení osoby mladší 15 let na útvar policie, je předvedení prováděno zpravidla policisty v občanském oděvu a za použití civilního vozidla. Specialista zajistí bezprostředně po předvedení přítomnost osoby způsobilé k jejímu střežení i k případné účasti na služebních úkonech. Je-li předvedení provedeno ze školy nebo zařízení, specialista zajistí přítomnost třetí osoby po celou dobu služebního zákroku i služebních*

úkonů. Pominou-li důvody předvedení, osobu mladší 15 let předá zpět do školy nebo zařízení, ze kterého byla předvedena, nebo ji předá zákonnému zástupci.“ (Závazný metodický pokyn policejního prezidenta č. 8/2002 čl. 8 odst. 10)

Osoba mladší 15 let **by neměla být vyslýchána protokolárně, ale pouze formou úředního záznamu.** Je nezbytné, aby i v úředním záznamu byla volena slova a výrazy, používaná dítětem a doporučuje se, aby úřední záznam podepsala další osoba přítomna výslechu. Prvořadým zájmem je úplné objasnění trestních věcí, k čemuž je orgán činný v trestní řízení povinen učinit všechna opatření a využít všech prostředků a možností daných trestním řádem.

K výslechu osoby mladší než 15 let trestní řád stanoví vyslýchajícímu **povinnost** přizvat pedagoga, nebo jinou osobou, která má zkušenosti s výchovou mládeže. Není vhodné a praxe takový postup i vylučuje, aby touto osobou byl další vyšetřovatel, aniž by byl civilním povoláním pedagog. Touto osobou může být i pracovník orgánu pověřeného péčí o děti a mládež nebo dětský psycholog. Hlavním smyslem přítomnosti další osoby při výslechu osoby mladší patnácti let je to, aby taková osoba přispěla ke správnému vedení výslechu. „*Při podávání vysvětlení osobou mladší patnácti let k okolnostem, jejichž oživování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat její duševní a mravní vývoj, přibere specialista třetí osobu nebo konzultanta a služební úkon provádí zvláště šetrně; s ohledem na stupeň duševního vývoje a povahu konkrétního případu může být třetí osobou pedagog, orgán sociálně-právní ochrany nebo jiná osoba mající odborné zkušenosti s výchovou dětí, obdobně postupuje provádí-li služební úkony ve škole nebo jiném obdobném zařízení.*“ (Závazný pokyn policejního prezidenta č. 8/2002)

Ustanovení trestního řádu ukládá všem orgánům činným v trestním řízení povinnost při výslechu osoby mladší než 15 let postupovat tak, aby výslech byl prováděn zvláště šetrně a po obsahové stránce tak, aby výslech v dalším řízení zpravidla už nebylo třeba opakovat.

4.4. Vyrozumívání rodičů osoby mladší než 15 let

Povinností vyslýchajícího je vyrozumět o výslechu zákonného zástupce, a to i v případě, že výslech dítěte je prováděn ve škole. Vhodnost přítomnosti zákonného zástupce při výslechu zvažuje vyslýchající.

4.5. Přiměřenost poučení a výslechu osoby mladší než 15 let

Osobu mladší 15 let nutné **poučit přiměřeně jejímu věku.** Při poučení dítěte se doporučuje nejprve vhodnou formou zdůraznit potřebu pravdomluvnosti.

Způsob zápisu je nutné volit tak, aby nepůsobil rušivě a během zápisu nedocházelo ke ztrátě kontaktu s dítětem. Je potřebné se během výslechu vyvarovat jakéhokoliv projevu nespokojenosti s reakcí a výpovědí dítěte.

U kriminálních deliktů spáchaných osobou mladší 15 let spolupracuje vyšetřovatel (policejní orgán) s orgánem pověřeným péčí o mládež, který zjišťuje rodinné poměry dítěte.

Výslech osoby mladší než 15 let je **nutné provést tak, aby jej nebylo nutné opakovat**. Jakékoliv opakování výslechu v tomto věku má nepříznivé důsledky pro další psychický vývoj dítěte, působí traumatizujícím způsobem a není žádoucí, aby byla událost v paměti dítěte obnovována.

V současné době se stává pravidlem, že v trestním řízení, ve kterém vystupuje jako podezřelá osoba nezletilý pachatel nebo kde svědeckou výpověď podala osoba mladší než 15 let, je požádán expert z oboru dětské psychologie, aby vypracoval **znalecký posudek**. Ten je především zaměřen na stupeň rozumového vývoje dítěte a na ověření věrohodnosti jeho výpovědi.

4.6. Záznam o pohovoru s rodiči

Po ukončení šetření orgán činný v trestním řízení provede s rodiči vyšetřovaného dítěte pohovor a učiní o tom záznam. (Záznam o pohovoru s rodiči je uveden jako Příloha č. 4.)

Objasňování činu jinak trestného, kterého se dopustila osoba mladší patnácti let, **ukončí orgán činný v trestním řízení** zpravidla odložením. Po ukončení trestního řízení zpracuje orgán činný v trestním řízení rovněž zprávu o výsledku šetření kriminálního deliktu, jehož součástí je i výsledek pohovoru s rodiči. Tato zpráva je součástí vyšetřovacího spisu. Kopii zprávy předá vyšetřovatel (policejní orgán) kriminální policii a orgánu pověřeného péčí o mládež.

4.7. Základní pravidla přístupu k výslechu osoby mladší než 15 let.

Na základě poskytnutých policejních materiálů uvádím základní pravidla, která by měla být dodržována při výslechu osoby mladší než 15 let:

1. Uvědomit si, jakou osobu mám před sebou.
2. Osobu mladší 15 let přiměřeně poučit.
3. Věnovat dostatečnou pozornost navázání kontaktu, navodit atmosféru důvěry.
4. Vyvarovat se mentorování.
5. Vyvarovat se sugestivních a návodných otázek. Děti jsou velmi vnímavé k tomu, co se od nich chce slyšet, a v tomto duchu pak i vypovídají. Volit slovník, kterému dítě rozumí, vyvarovat se odborných výrazů.
6. Pečlivě zvažovat okruh osob přítomných při výslechu
7. K výslechu přibrat raději psychologa, než rodiče nebo zástupce školy.
8. Využít spontánnosti výpovědi, zásadně nepřerušovat.

9. Ztratí-li se pozornost dítěte a tím i kontakt, přerušit výslech, odvést pozornost na jiné neutrální téma, případně se snažit opětovně kontakt navázat a teprve poté pokračovat ve výslechu.
10. Vyvarovat se opakování výslechu dítěte. (Policejní zdroje)

4.8. Srovnání vyšetřování šikany ve škole a Policií ČR

Na závěr kapitoly srovnávám řešení a vyšetřování šikany ve škole a vyšetřování šikany Policií ČR. Zjištěné společné prvky, rozdíly nebo specifika jsou shrnuty a přehledně zapsány v níže uvedené tabulce.

Tab. č. 5: Řešení a vyšetřování šikany ve škole a vyšetřování šikany Policií

Předmět srovnání	Škola	Policie ČR
terminologie	viz tabulka Vymezení dané kategorie subjektem	viz tabulka Vymezení dané kategorie subjektem, metodický materiál
informovanost veřejnosti a dostupnost informací	v maximální možné míře	v minimální možné míře
metodické pokyny	pokyny jsou pro školy pouze doporučení	pokyny jsou pro Policii ČR závazné
	policista je povinen před vstupem do školy se prokázat příslušností k policii, a to stejnkrojem s identifikačním číslem, služebním průkazem, odznakem služby kriminální policie nebo ústním prohlášením „policie“	vyžaduje-li závažnost a neodkladnost prováděného šetření předvedení osoby mladší 15 let na útvar policie, je předvedení prováděno zpravidla policisty v občanském oděvu za použití civilního vozidla
postupy vyšetřování	postupy vyšetřování jsou doporučeny	postupy vyšetřování jsou v souladu s platnými předpisy a zákony
	pro zjištění šikany na škole má pedagog k dispozici pouze doporučené postupy	výslech žáka se řídí podle Závazného metodického pokynu policejního prezidenta č. 8/2002
výslech žáka	ve škole – z důvodu nezmaření výslechu nejsou zákonní zástupci předem informováni, nicméně škola je povinna zákonného zástupce o výslechu žáka vyrozumět (pokud tak neučinila Policie ČR)	povinností vyslyšajícího je vyrozumět o výsledku zákonného zástupce. Vhodnost přítomnosti zákonného zástupce při výslechu však musí zvážit vyslyšající.
		musí být poučen přiměřeně svému věku
	policista je ve škole pouze jako konzultant, a proto není jeho povinností z výslechu vypracovat protokol	osoba mladší 15 let by neměla být vyslyšána protokolárně, ale pouze formou úředního záznamu
	musí být přítomen pedagog	musí být přítomen pedagog nebo jiná osoba, která má zkušenosti s výchovou mládeže
		v trestním řízení, ve kterém vystupuje osoba mladší 15 let (podezřelá osoba nebo svědek), je vypracován odborníkem na dětskou psychologii znalecký posudek

Jsem přesvědčena, že zjištěné rozdíly vyplývají právě z rozdílných rolí školy a policie.

Škola má především vzdělávat a vychovávat. Vzhledem k tomu, že každý žák je jiný a že každý případ šikany doporučuji posuzovat v kontextu zjištěných skutečností, měl by i postup být přizpůsoben těmto okolnostem. Navíc některé případy šikany nabývají takové podoby, jejíž řešení policií by bylo neadekvátní k vzniklé situaci.

Naopak případy šikany, jejichž podstata je natolik závažná, že vyžaduje zásah policie, musí být vyšetřován v rámci jednoznačně stanovených pravidel.

5. Řešení šikany v evropském kontextu

Výraz „šikana“ přešel do většiny evropských jazyků. Např. německy se píše „die Schikane“, anglicky „chicanery“ nebo také „bullying“.

Šikanou, prevencí a úsilím o její omezení se dlouhodobě zabývají také jednání a dokumenty evropských institucí. Např.:

- jednání **Kongresu místních a regionálních vlád Evropy (CLRAE) Rady Evropy** se uskutečnilo v roce 1998. Věnovalo zvláštní pozornost škole jako všeobecně rozšířené státní instituci, kde se negativní jevy projevují už mezi dětmi
- jednání konference „**Místní partneři pro prevenci a boj proti násilí ve škole**“, které se konalo ve Štrasburku v prosinci roku 2002, bylo realizováno ve spolupráci Kongresu místních a regionálních vlád Evropy, Ředitelství mládeže a sportu a Ředitelství výchovy a vysokoškolského vzdělávání Rady Evropy, dále bylo využito studií a vyjádření předložených ministry školství, místními správami, školskými institucemi, představiteli sdružení mládeže a dalšími nestátními organizacemi, výzkumníky, policejními orgány apod. – z 23 evropských zemí. Výsledkem jednání se stal dokument „Návrh doporučení místním partnerům pro prevenci a boj proti násilí ve škole“ schválený Komisí pro kulturu a výchovu (CPLRE) v březnu roku 2003. Mezi konkrétní opatření v rámci jednotlivých zemí navrženými dokumentem patří i výchova aktérů boje proti násilí, zejména učitelů mimovyučovacích aktivit. Doporučení byla předána všem členským zemím Rady Evropy se žádostí zajistit jejich realizaci podle konkrétních místních podmínek.

5.1. Velká Británie v boji proti šikaně

Jednou z prvních zemí, která si uvědomila nebezpečí v podobě šikany a provedla soubor opatření proti ní, je Velká Británie.

Prvním krokem bylo zveřejnění skutečnosti, že šikana na základních školách v Británii existuje, na rozdíl od některých ředitelů českých škol, kteří podobný fakt odmítají. Zásadním principem byl požadavek, aby se boje proti dětské šikaně aktivně zúčastnili všichni zaměstnanci i žáci školy, aby se o problému hovořilo otevřeně a aby žáci věděli, že šikanování je nepřijatelné.

Už v roce 1994 vydalo ministerstvo školství Velké Británie k této problematice informační videofilm, který se opakovaně vysílal v televizi, vydalo řadu letáků a knižních publikací s praktickými informacemi pro děti i pro rodiče. Soubor pomůcek rozesílalo ministerstvo školství do britských škol zdarma.

Ve školním roce 1995 - 1996 věnovala britská vláda všechna opatření zaměřená proti dětskému šikanování v rámci programu proti asociálnímu chování žáků 15,4 miliónů liber

(616 miliónů korun), ve školním roce 1996 - 1997 to bylo 14 miliónů liber. Ministerstvo školství si ovšem uvědomovalo, že zavést pouze „několik“ opatření nestačí, ale že je nutná zpětná vazba, tj. přesvědčit se o účinnosti jednotlivých opatření. Proto byla provedena analýza, jejíž cílem bylo zjistit, jakým způsobem školy těchto informačních pomůcek využívají a do jaké míry se dosud podařilo dětské šikanování omezit.

V Británii pracuje výzkumná skupina policie, která školám poskytuje praktické rady.

5.2. Česká republika v boji proti šikaně

I Česká republika si uvědomuje důležitost prevence sociálně patologických jevů, a proto tento bod zahrnuje do **Dlouhodobého záměru vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy ČR** na období 2000-2004, kde v kapitole 4.4 Rozvoj integrovaného diagnostického, informačního a poradenského systému v oblasti vzdělávání je uvedeno:

„Integrovaný diagnostický, informační a poradenský systém bude poskytovat žákům, rodičům a uchazečům o studium řadu významných služeb, související bezprostředně s výchovou a vzděláváním na školách. Systém se bude orientovat na následující tři klíčové problematiky:

- a) *pedagogicko-psychologické poradenství se zaměřením na znevýhodněné žáky a děti (pocházející ze sociálně znevýhodněného prostředí, se zdravotním postižením, se specifickými poruchami učení apod.)*
- b) *prevenci sociálně patologických jevů (užívání návykových látek, šikana, gambling apod.)*
- c) *volbu vzdělávací dráhy a kariérové poradenství (zaměřeno na uchazeče o studium na všechny stupně škol, budoucí absolventy při přechodu na trh práce, potenciální uchazeči o další vzdělávání apod.)“ (Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy ČR, 2000)*

Významným krokem boje proti sociálně patologickým jevům je nový zákon 2003/218 Sb. **Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže**, který stanovuje podmínky řízení ve věcech dětí mladších patnácti let (Hlava III). Tento zákon obsahuje celou řadu změkčujících opatření (dohled probačního úředníka, zařazení od některého vhodného výchovného programu, ochrannou ústavní výchovu). Existují preventivní programy (např. Bezpečná třída, Děti a jejich práva).

Velkým přínosem bylo pilotní ověření „Školního programu proti šikaně“, který odborně vedl Michal Kolář. Tento dvouletý projekt MŠMT s názvem „Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních“ byl ukončen v prosinci 2003 (podrobné informace o tomto programu, východiska, výsledky výzkumu jsou uveřejněny na webových stránkách www.msmt.cz). Výsledkem projektu byl pokles šikany na druhém stupni

Šikana žáků na základní škole

školy v průměru o 42,5% za čtyři měsíce. Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt přímého i nepřímého šikanování o 50 – 70%.

Nemalou příležitost k řešení problematiky sociálně patologickým jevům, tedy i šikany, spatřuji v projektech spolufinancovaných z **Evropského sociálního fondu**. V této souvislosti uvádím jednak grantové projekty, jednak připravovaný systémový projekt. (Vzhledem k tomu, že systémový projekt není dosud schválen a grantový projekt je ve fázi přípravy, nejsem oprávněna o nich blíže informovat.)

6. Prostředky prevence a nápravy

Dle statistik uváděných Linkou bezpečí počet případů šikany na českých školách stále roste, formy šikany jsou brutálnější, jednotlivé případy jsou stále komplikovanější. Proto se domnívám, že v současné době je nutné vést boj proti šikaně na dvou liniích - řešit současnou situaci tím, že naučíme odpovědné pracovníky diagnostikovat a vyšetřovat šikanu, vytvoříme pravidla atd. a preventivně působit na všechny složky ovlivňující chování a utváření osobnosti žáka.

Prevence šikany

Při prevenci nebo při eventuální nápravě šikany je nutno vycházet z výše uvedených zjištění, pozorování a výzkumů. Chceme-li odstranit následky, musíme pochopit příčiny. Šikanující bychom mohli zařadit do tří kategorií. První kategorie jsou žáci, kteří šikanují pod vlivem tlaku společnosti, pod vlivem tradic, jak se má správný muž chovat a jak má jednat. Do druhé kategorie bychom mohli zařadit žáky, kteří šikanují v důsledku špatných rodinných poměrů, nevhodné výchovy, diskutabilního vztahu rodičů k dítěti a dítěte k rodičům, postoje rodiny k šikanování a násilí vůbec. Právě v této oblasti, tj. v oblasti rodiny a výchovy, efektivního působení na rodinu, vidím hlavní využití prevence šikanování. Třetí kategorie šikanujících, která logicky vyplývá z druhé a zdá se být nejpočetnější, zahrnuje osobnost dítěte (vnitřní nejistotu, zvědavost, neschopnost zabavit se jiným způsobem než ubližování druhým) a jeho sociální potřeby (touhu po moci nebo zvýšení prestiže mezi spolužáky).

Nejdůležitější je **prevence v rodinách**. Už rodiče, kteří vychovávají své děti, by měli o šikaně a šikanování vědět co nejvíce. Vědět, co je šikana, jak poznají, že jejich dítě je šikanované, jaké jsou přímé a nepřímé znaky šikanování, jak se zachovat v případě, že jejich dítě je obětí nebo dokonce agresorem. A také aby si dokázali na stále se zhoršující problém vytvořit vlastní názor a uměli k němu zaujmout určitý postoj.

Dítě má určité dispozice, ale záleží na rodině a okolí, zda tyto dispozice budou do jisté míry utlumeny nebo rozvíjeny. Při výchově by měli rodiče klást důraz na empatii a trpělivé vysvětlování, co je a co není správné, aby dítě v pozdějším věku mělo vytvořeny morální základy a lépe odolávalo tlaku vrstevnické skupiny, jejíž morální postoje jsou diskutabilní.

Jsou rodiče, kteří problematice šikanování nepřikládají velkou váhu. Jsou rodiče, kteří by celou záležitost vyřídili osobně s agresorem a podle nich by bylo vše v pořádku. Většina rodičů by ale vzniklou situaci řešila ohlášením vedení školy nebo přímo třídnímu učiteli.

Velkou úlohu při zmenšování počtu případů šikanování ve škole mohou sehrát **učitelé a škola**. Učitelé jsou v první linii při odhalování a následném řešení šikany na škole, a proto by se přípravě učitelů na řešení psychopatologických jevů ve škole měla věnovat velká pozornost. Současní učitelé - praktici přiznávají, že na utvářející se a stále se zhoršující situaci nejsou ani teoreticky ani prakticky připraveni.

Každý žák by měl vědět a učit se respektovat, že na jedné straně jsou práva a na druhé povinnosti, na jedné straně jsou jasně stanovená pravidla a na druhé straně **trest** za jejich porušení nebo nedodržení. Ovšem i v tomto případě je nutno zvážit příčiny šikany. Proč se dítě stalo agresorem? Proč šikanovalo? V této fázi vyšetřování by měl mít hlavní slovo školní psycholog, speciální pedagog nebo výchovný poradce, kteří odborně posoudí agresorovo jednání.

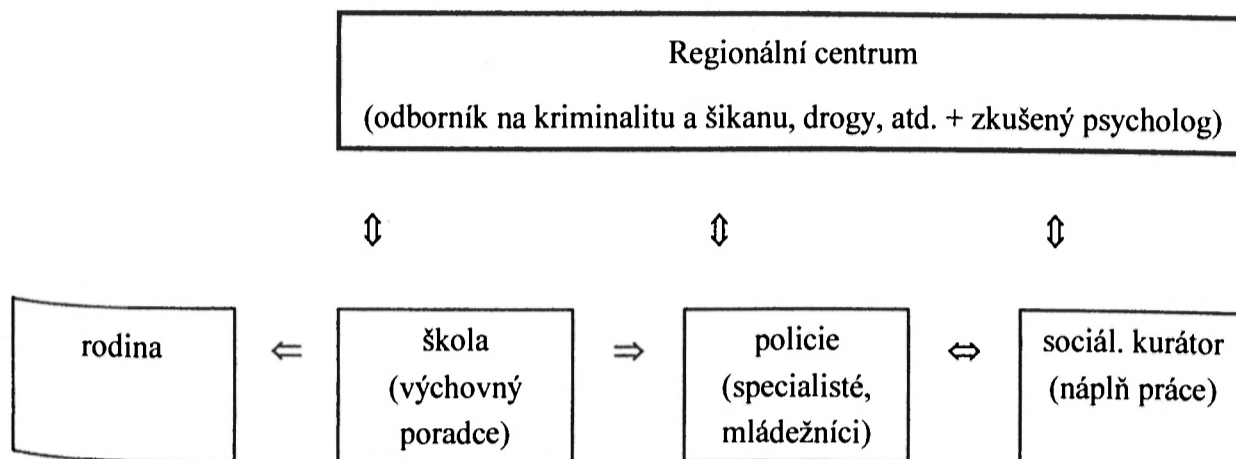
Do druhé kategorie jsem zařadila žáky, u kterých může být příčinou šikany špatné rodinné poměry, nevhodná výchovu, diskutabilní vztah rodičů k dítěti a dítěte k rodičům. Takové dítě šikane proto, že chce na sebe upozornit nebo agresivitu přijalo do svého vzorce chování právě v důsledku vlivu sociálního prostředí nebo výchovy. Trest v tomto případě by byl de facto druhým trestem. Takovéto dítě potřebuje psychologa a terapii, ne policii a tresty.

Pak jsou žáci (první kategorie žáků vymezena ve druhém odstavci této kapitoly), kteří jako důvod šikany uvádí tlak skupiny, strach z toho, že budou ze skupiny vypuzeni, pokud se nepodřídí. Zde zůstává otázka, jaký trest zvolit a jestli vůbec trestat.

A pak jsou agresori s velkým A, kteří šikanováním uspokojují svoji touhu po moci, zabíjí nudu, machrují, zvyšují si sebedůvěru a prestiž na úkor oběti. Takovýto agresor si zaslouží trest. Zdeněk Matějček ve své knize „Po dobrém nebo po zlém“ píše, že trest není to, co jsme si jako trest vymysleli, ale to, co dítě jako trest prožívá (MATĚJČEK, 1995). Většina učitelů vidí východisko z problému šikany v tvrdších trestech a snížených známkách z chování o jeden až dva stupně. Je snížená známka z chování opravdovým trestem pro agresora? Nebo je tento „trest“ po letech prezentovaný a vnímaný jako „vyznamenání“? Určitým východiskem by mohly být alternativní tresty, veřejně prospěšné práce a následná spolupráce školy, rodiny oběti a rodiny agresora. Práce by v tomto případě neměla být agresorem vnímána jako ponížení, ale jako akt nápravy.

Určitým handicapem složek, které se podílejí na utváření osobnosti žáka je **spolupráce** (mám na mysli spolupráci ne nařízenou, ale spolupráci na bázi vzájemné pomoci) a **propojenost** (např. informační). Od 1. 1. 2004 platí zákon 218/2003 Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy v soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), který upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně. Hlava III - Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let.

Navrhovaný model řešení šikany v praxi:

(Tento model byl konzultován např. s policisty-preventisty (Věra Janoušková), městským policistou (převzal model do své bakalářské práce), výchovným poradcem, učiteli ze základních škol).

Tento model je pouze navržený, který v rámci platných zákonů a územního dělení nelze realizovat. Nicméně jednotlivé komponenty jsou již v praxi zavedeny. Policie a státní kurátoři vzájemně spolupracují. Z praktických příkladů mám doloženo, že v některých regionech je vzájemná spolupráce vstřícná a na vysoké úrovni, v jiných regionech je pouze formální. Podobně spolupráce mezi školou a policií je uskutečňována v rámci prevence sociálně patologických jevů. Spolupráce mezi školou a rodinou závisí na individuálním přístupu každého rodiče.

Předností a výsledkem navrhovaného modelu by bylo vytvoření databáze, do které by měla přístup škola, policie i sociální kurátoři. Ti by v rámci vlastních kompetencí vkládaly relevantní údaje a samozřejmě by měly přístup k informacím ostatních složek. Databáze jednotlivých regionálních center by byla informačně propojena.

Vyšetřovatel dítěte, které je podezřelé ze spáchání činu jinak trestného, by z databáze „rejstříků“ zjistil rodinné i školní poměry vyslychané osoby, eventuelní další činy jinak trestné, majetkové trestné činy nebo přestupky. Případ by byl řešen v kontextu všech relevantních údajů. Výslechu by byl přítomen odborník na danou problematiku z regionálního centra, který by měl potřebné pedagogické vzdělání a dostatek praktických zkušeností.

Tento odborník by sám na žádost vedení školy mohl diagnostikovat a prakticky řešit méně závažné případy šikany přímo ve škole.

Regionální centrum by zajišťovalo a koordinovalo odborné kurzy, školení, vzdělávací a výchovné akce, kterých by se mohli zúčastnit zároveň děti, rodiče, pedagogičtí pracovníci a policisté.

V současné době je nutné kromě prevence také umět řešit již probíhající šikanu. Mnoho učitelů z praxe přiznává, že nejsou ani teoreticky, ani prakticky připraveni šikanu na školách řešit.

V praxi je někdy velmi obtížné dosáhnout spolupráce a vzájemné pomoci všech složek, které se podílejí na utváření osobnosti žáka, tj. rodiny, školy a společnosti, která je v tomto případě zastoupena policií a sociálním kurátorem. Pesimistická vize do budoucnosti by zněla: Šikana na školách byla, je a bude a situace se bude nadále zhoršovat. Proto je nutné v současné době klást důraz nejen na prevenci, ale důsledně řešit již vzniklou situaci, umět odhalovat, řešit, popř. trestat šikanu na všech stupních škol, včetně škol mateřských.

Šikana je případ od případu různě závažná. Není to něco jako spála, kterou žák buď má, nebo nemá. Existuje plynulý přechod mezi nevinným škádlením a surovým posměchem, mezi trochu hrubším legrací a vážnou brutalitou, mrzačí tělo i duši.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

1. Charakteristika

Hlavním cílem výzkumu je prokázat souvislost mezi zvolenými proměnnými (velikost obce, vzdělávací program, pohlaví žáka, vztahy v třídním kolektivu, žákem subjektivně vnímaná atmosféra ve třídě, zájmová činnost v místě bydliště, rodina, používané tresty v rodině) a tím, zda je žák obětí nebo šikanujícím.

Do dotazníku byly zařazeny i otázky s volnou odpovědí. Cílem takto položených otázek a následném vyhodnocení odpovědí je zjistit názory a postoje žáků ke zjišťované problematice nebo reálný stav sledovaného jevu.

1.1. Popis zkoumaného vzorku

Ve školním roce 2002/2003 jsem v rámci interního doktorského studia a za vydatné technické i konzultační pomoci pracovníků Ústavu výzkumu a rozvoje školství PedF UK uskutečnila výzkum na téma „Šikana žáků na základní škole“. Do výzkumu byly vybrány základní školy se vzdělávacím programem základní škola, základní školy se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky a základní školy se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků. Výběr základních škol dle vzdělávacího programu byl limitován dostupností potřebných informací. (Seznam základních škol v České republice byl poskytnut Ústavem pro informace ve vzdělávání.)

Výzkum byl uskutečněn na 9 základních školách v bývalém Jihomoravském kraji, na 9 školách v bývalém Středočeském kraji a 2 školy byly atypické z hlediska složení národnosti žáků* (Brno, Telč). 6 základních škol bylo z obcí do 10 000 obyvatel (272 žáků), 6 škol z obce od 10 000 do 50 000 obyvatel (249 žáků), 8 škol z obce nad 50 000 obyvatel (255 žáků).

Tab. č. 6: Přehled základních škol, ve kterých byl uskutečněn výzkum

Bývalý Jihomoravský kraj	Základní škola s programem základní škola	Základní škola s rozšířenou výukou matematiky	Základní škola s rozšířenou výukou jazyka
Obec nad 50 000 obyvatel	Brno	Brno	Brno
Obec od 10 000 do 50 000 obyvatel	Třebíč	Třebíč	Třebíč
Obec do 10 000 obyvatel	Nové Veselí	Tišnov	Polná

* školy atypické z hlediska složení národnosti žáků – školy multikulturní a s menšinovými národnostmi

Šikana žáků na základní škole

Bývalý Středočeský kraj	Základní škola s programem základní škola	Základní škola s rozšířenou výukou matematiky	Základní škola s rozšířenou výukou jazyka
Obec nad 50 000 obyvatel	Kladno	Kladno	Kladno
Obec od 10 000 do 50 000 obyvatel	Mladá Boleslav	Mladá Boleslav	Mladá Boleslav
Obec do 10 000 obyvatel	Kvílice	Nové Strašecí	Český Brod

Kritéria pro výběr obce a základních škol:

- počet obyvatel (v dané kategorii obec s největším počtem obyvatel)
- přítomnost všech typů zkoumaných základních škol, tj. ZŠ se vzdělávacím programem základní škola, ZŠ se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky, ZŠ se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou jazyka
- na zkoumané základní škole byly 6.-8. ročníky
- ochota ředitele uskutečnit výzkum na dané základní škole

Výběr škol do 10 000 obyvatel byl problematický, pro tyto školy platí alespoň tři z výše uvedených kritérií.

Výzkumu se zúčastnilo **776 žáků** (380 chlapců a 396 dívek) převážně ze 6. a 8. ročníků (Příloha č. 1 Dotazník pro žáky), **50 učitelů** (7 mužů a 43 žen) ze základních škol, ve kterých jsem výzkum uskutečňovala (Příloha č. 2 Dotazník pro učitele) a **35 rodičů žáků** (8 otců a 32 matek) ze základní školy Tišnov (Příloha č. 3 Dotazník pro rodiče).

Šikana žáků na základní škole

Tab. č. 7: Přehled základních škol, ve kterých byl uskutečněn výzkum, s uvedením počtu žáků

Obec	Základní škola s programem základní škola		Základní škola s rozšířenou výukou matematiky		Základní škola s rozšířenou výukou jazyka	
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
Brno	5	6	14	12	5	6
	2	3	16	13	0	8
Třebíč	7	18	13	11	9	17
	6	10	15	5	7	17
Nové Veselí	11	5				
	7	12				
Tišnov			8	14		
			1	6		
Polná					6	12
					8	18

Obec	Základní škola s programem základní škola		Základní škola s rozšířenou výukou matematiky		Základní škola s rozšířenou výukou jazyka	
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
Kladno	11	6	12	10	6	14
	15	6	13	7	7	11
Mladá Boleslav	7	6	11	11	7	13
	12	2	15	9	7	14
Kvílice	6	10				
	14	7				
Nové Strašecí			13	7		
			3	12		
Český Brod					13	12
					10	8

Šikana žáků na základní škole

	Základní škola s programem základní škola					
Obec	Chlapci	Dívky				
Telč	17	11				
	12	9				
Brno	11	11				
	18	7				

1.2. Použité výzkumné metody a popis sběru dat

Výzkum byl proveden dotazníkovým šetřením, doplněn o nestandardizovaný rozhovor s žáky i učiteli, výchovnými poradci nebo řediteli škol.

Dotazník pro žáky má tři samostatné celky: první část dotazníku se vztahuje ke škole a třídě, druhá část k rodině a třetí část k šikaně. První a druhou část dotazníku jsem konstruovala ve spolupráci s E. Walterovou a V. Holečkem. Při formulaci otázek jsem vycházela z teoretických poznatků publikovaných v odborné literatuře, které jsem ověřovala. Dále jsou v dotazníku použity otázky, na které jsem neznala odpověď. Třetí část dotazníku, vztahující se k šikaně, je převzata ze sborníku „Čelíme šikanování“ (PARRY a CARINGTON, 1994).

V dotazníku pro žáky byly použity otázky s výběrem odpovědí a otázky s volnými odpověďmi. Některé otázky jsou voleny tak, abych odpovědi mohla mezi sebou konfrontovat a tím ověřovat jejich důvěryhodnost.

První a druhou část dotazníku pro žáky jsem pilotně ověřila ve dvou třídách základní školy ve Žďáru nad Sázavou. Poslední část dotazníku pro žáky byla pilotně ověřena a následně použita při empirickém výzkumu „Šikana a agresivita žáků na základní škole“ v letech 1996 – 1997. Výsledky tohoto výzkumu jsou uvedeny v diplomové práci (KOTÍKOVÁ, 1998).

Dotazník jsem do škol distribuovala osobně. Na začátku první vyučovací hodiny jsem rozdala první a druhou část dotazníku pro žáky spolu se záznamovými archy a nutnými instrukcemi a pokyny. Na konci vyučovací hodiny každý žák odevzdal formulář dotazníku a vyplněný záznamový arch, čímž byla zaručena stoprocentní návratnost. Během druhé vyučovací hodiny žáci vyplňovali třetí část dotazníku pro žáky. (Aby nedošlo k záměně a promíchání záznamových archů, byla každému žákovi přidělena identifikační značka a ta uvedena na obou záznamových arších ještě před jejich vyplňováním.)

Vzhledem k tomu, že dotazník byl vyplněn za kratší dobu než jsou dvě vyučovací hodiny (především žáky na základních školách s programem základní škola s rozšířenou

výukou matematiky nebo jazyků), využila jsem volný čas k nestandardizovanému rozhovoru se žáky, který se týkal především šikany, trestů, odměn, trávení volného času apod. Cílem těchto rozhovorů bylo získání dalších relevantních informací, které měly upřesnit, doplnit nebo pochopit závěry, ke kterým jsem ve výzkumu dospěla. Tyto cenné informace jsem využila jak v textu této práce, tak v doporučení pro další výzkum. Během těchto rozhovorů se žáci svěřovali s problémy vztahujícími se ke zkoumanému jevu.

Paralelně s žáky vyplňovali dotazník mimo třídu i učitelé. **Dotazník pro učitele** byl převzat ze sborníku „Čelíme šikanování“ (PARRY a CARINGTON, 1994) a upraven za vydatné pomoci E. Walterové. V dotazníku byly použity převážně otázky s volnou odpovědí. Cílem těchto otázek bylo zjistit teoretickou základnu a osobní zájem pedagogických pracovníků o zjišťovaný jev, jaké postupy užívají (nebo by použili) v případě zjištění šikany ve škole a jaká opatření by navrhovali ke snížení a omezení tohoto sociálně patologického jevu. Cílem nestandardizovaných rozhovorů s učiteli a výchovnými poradci bylo obohatit poznatky z dotazníku o osobní názory a zkušenosti učitelů a jak posuzují zkoumanou problematiku v kontextu současného školství. Výběr učitelů pro pilotní i empirický výzkum byl náhodný.

Dotazník pro rodiče byl konstruován ve spolupráci s V. Holečkem a pilotně ověřen v roce 1997. V dotazníku byly voleny otázky s výběrem odpovědí i otázky s volnou odpovědí. Cílem výzkumu bylo zjistit postoj rodičů ke zvolené problematice, zda a jak by poznali, že je jejich dítě šikanované a jaký by byl jejich další postup.

1.3. Popis zpracování dat

V dotazníku pro žáky jsou použity otázky s výběrem odpovědí a otázky s volnými odpověďmi.

Vyhodnocování otázek s výběrem odpovědí

Jednotlivé položky a odpovědi žáků zapsaných v záznamových arších musely být kódovány.

Kódy krajů: 1 – bývalý Jihomoravský kraj, 2 – bývalý Středočeský kraj.

Kódy velikosti obce: 1 - město nad 50 000 obyvatel, 2 - město s počtem obyvatel od 10 000 do 50 000 obyvatel, 3 - obec do 10 000 obyvatel

Kódy vzdělávacího programu a rozšířené výuky v rámci tohoto vzdělávacího programu:

1 - ZŠ se vzdělávacím programem základní škola, 2 - ZŠ se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky, 3 - ZŠ se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků

Kódy třídy: třída, ve které byl výzkum uskutečněn

Kódy žáků: při zpracování záznamových archů byly identifikační značky žáků nahrazeny pořadovým číslem

Kódy pohlaví: 1 – chlapci, 2 – dívky

Kódování odpovědí: v otázce, u které měl žák zvolit jednu z nabízených odpovědí (např. 1a, 1b, 1c, 1d, 1e) byl v celkové kódovací tabulce uveden kód 1 v příslušném sloupci

Kódování odpovědí: 1 – ano, 2 - ne, 9 – nevím

Data z výzkumu byla zpracována v programu SPSS. Nulová hypotéza byla testována na hladině významnosti 0,05. Pro ověření platnosti nulové hypotézy byl použit test dobré shody chí-kvadrát. (Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhDr. Aleně Škaloudové, Ph. D. za statistické zpracování dodaných pokladů.)

Vyhodnocování otázek s volnou odpovědí

Vyhodnocením volných odpovědí žáků jsem zjistila názory a postoje žáků ke zjišťované problematice nebo reálný stav sledovaného jevu.

Volné odpovědi žáků jsem vyhodnocovala tak, že jsem všechny odpovědi vztahující se ke zkoumané problematice vypsala do sloupce a hledala zobecňující pojem nebo nadřazenou kategorii. V některých případech byly odpovědi žáků navíc sestupně seřazeny podle četnosti výskytu. Nebo jsem nadřazené kategorie jako výsledky mého empirického výzkumu porovnávala s poznatky publikovanými v odborné literatuře a následně uváděnými v teoretické části disertační práce.

2. Empirický výzkum

2.1. Co ovlivňuje kolektiv třídy?

Michal Kolář, který se problematikou šikany zabývá skoro dvacet let, uvádí, že „... šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů skupinového organismu ...“ (KOLÁŘ, 2000, s. 26). A Petr Pražák v článku „Šikana je poruchou kolektivu“ dodává: „V každém případě šikana zřejmě značí poruchu v kolektivu. Považuji totiž za pravděpodobné, že zdravý a informovaný kolektiv je schopen své slabší jedince ochránit a agresory eliminovat.“ (PRAŽÁK, 2003, s. 26). Proto jsem si při výzkumu položila otázku: Co ovlivňuje kolektiv třídy? Tuto otázku jsem zkoumala nejprve ve vztahu k velikosti obce, ve které se škola nachází, pak ve vztahu ke vzdělávacímu programu a nakonec zda existuje statistická závislost mezi pohlavím žáka a tím, jak vnímají a posuzují třídní kolektiv a atmosféru ve třídě.

Aby se šikanování jako konkrétní forma antisociálního chování projevilo, je nutné „souhry“ několika příčin a podmínek daných dědičností, vybaveností mozku a výchovným prostředím.

Má velikost obce vliv na třídní kolektiv?

Na otázku „Kolektiv v naší třídě je:“ odpovědělo celkem 774 žáků (255 žáků z obce nad 50 000 obyvatel, 249 žáků z obce od 10 000 od 50 000 obyvatel a 270 žáků z obce do 10 000 obyvatel).

Hypotéza:

H₀: Velikost obce, ve které se nachází základní škola, nemá vliv na třídní kolektiv.

H₁: Velikost obce, ve které se nachází základní škola, má vliv na třídní kolektiv.

Tab. č. 8: Třídní kolektiv ve vztahu k velikosti obce

Třídní kolektiv	Velikost obce							
	nad 50 000 obyvatel		od 10 000 do 50 000 obyvatel		do 10 000 obyvatel		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	36	14,1	47	18,9	55	20,4	138	17,8
Odpověď b)	47	18,4	45	18,1	43	15,9	135	17,4
Odpověď c)	50	19,6	50	20,1	43	15,9	143	18,5
Odpověď d)	91	35,7	91	36,5	101	37,4	283	36,6
Odpověď e)	31	12,2	16	6,4	28	10,4	75	9,7
Celkem	255	100,0	249	100,0	270	100,0	774	100,0

Odpověď a) velmi dobrý a nedělí se na žádné menší podskupiny kamarádů
 Odpověď b) rozdělen na dvě kamarádské skupiny
 Odpověď c) rozdělen na několik větších kamarádských skupin (7 - 10 žáků)
 Odpověď d) rozdělen na několik malých kamarádských skupin (3 - 6 žáků)
 Odpověď e) rozdělen na dvojice kamarádů/ kamarádek, někdy i osamělý jedinec

Vypočítaná absolutní hodnota	9,706
Stupeň volnosti	8
Kritická hodnota	15,51
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,286

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a konstatujeme, že výsledek výzkumu není statisticky významný.

Ovlivňuje vzdělávací program základní školy třídní kolektiv?

Na otázku v dotazníku, která se týkala třídního kolektivu, odpovědělo celkem 774 žáků (96 žáků ze základní školy s programem základní škola, ale atypické z hlediska národnostního složení, 193 žáků ze základní školy se vzdělávacím programem základní škola, 251 žáků ze základní školy se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky, 234 žáků ze základní školy se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků).

Hypotéza:

H_0 : Vzdělávací program (základní škola a základní škola s rozšířenou výukou matematiky a jazyků) má vliv na třídní kolektiv.

H_1 : Vzdělávací program (základní škola a základní škola s rozšířenou výukou matematiky a jazyků) má vliv na třídní kolektiv.

Tab. č. 9: Třídní kolektiv ve vztahu ke vzdělávacímu programu základní školy

Třídní kolektiv	Vzdělávací program základní škola									
	s atypickým národnostním složením		základní škola		s rozšířenou výukou matematiky		s rozšířenou výukou jazyků		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	15	15,6	50	25,9	42	16,7	31	13,2	138	17,8
Odpověď b)	16	16,7	35	18,1	53	21,1	31	13,2	135	17,4
Odpověď c)	17	17,7	24	12,4	60	23,9	42	17,9	143	18,5
Odpověď d)	36	37,5	68	35,2	83	33,1	96	41,0	283	36,6
Odpověď e)	12	12,5	16	8,3	13	5,2	34	14,5	75	9,7
Celkem	96	100,0	193	100,0	251	100,0	234	100,0	774	100,0

Odpověď a) velmi dobrý a nedělí se na žádné menší podskupiny kamarádů
 Odpověď b) rozdělen na dvě kamarádské skupiny
 Odpověď c) rozdělen na několik větších kamarádských skupin (7 - 10 žáků)
 Odpověď d) rozdělen na několik malých kamarádských skupin (3 - 6 žáků)
 Odpověď e) rozdělen na dvojice kamarádů/ kamarádek, někdy i osamělý jedinec

Vypočítaná absolutní hodnota	36,847
Stupeň volnosti	12
Kritická hodnota	21,03
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,00

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Ovlivňuje pohlaví žáka třídní kolektiv?

Subjektivní názor na třídní kolektiv vyjádřilo 774 žáků (379 chlapců a 395 dívek).

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví žáka nesouvisí s tím, jaký je třídní kolektiv.

H_1 : Pohlaví žáka souvisí s tím, jaký je třídní kolektiv.

Tab. č. 10: Třídní kolektiv ve vztahu k pohlaví žáka

Třídní kolektiv	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	78	20,6	60	15,2	138	17,8
Odpověď b)	75	19,8	60	15,2	135	17,4
Odpověď c)	69	18,2	74	18,7	143	18,5
Odpověď d)	131	34,6	152	38,5	283	36,6
Odpověď e)	26	6,9	49	12,4	75	9,7
Celkem	379	100,0	395	100,0	774	100,0

Odpověď a) velmi dobrý a nedělí se na žádné menší podskupiny kamarádů

Odpověď b) rozdělen na dvě kamarádské skupiny

Odpověď c) rozdělen na několik větších kamarádských skupin (7 - 10 žáků)

Odpověď d) rozdělen na několik malých kamarádských skupin (3 - 6 žáků)

Odpověď e) rozdělen na dvojice kamarádů/ kamarádek, někdy i osamělý jedinec

Vypočítaná absolutní hodnota	12,476
Stupeň volnosti	4
Kritická hodnota	9,49
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,014

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Z výzkumného šetření vyplývá, že třídní kolektiv, tj. na jak velké kamarádské skupiny se třídní kolektiv rozdělí, není ovlivněn velikostí obce, ve které se základní škola nachází. Třetina žáků ve všech kategoriích rozdělených podle velikosti obce shodně uvádí, že u nich ve třídě je několik malých kamarádských skupin o velikosti 3-6 žáků. Marie Vágnerová ve své knize „Psychologie problémového dítěte školního věku“ píše: „Ve středním školním věku

vzrůstá význam skupiny vrstevníků, v tomto případě třídy, jako normativní skupiny. Třída má nyní značnou autoritu a dítě zde potřebuje získat dobré ocenění, dobrý sociální status, který se stává významnou součástí jeho identity. Skupina žáků středního školního věku má ovšem svoje vlastní normy, dost specifické, radikálně generalizované, platné pro všechny stejně, bez rozdílu. Jestliže některé dítě tomuto očekávání nevyhovuje, bývá odmítáno. V tomto směru dovede skupina jednat jako celek a odlišné či méně kompetentní dítě se stává terčem různých aktivit, kterými se odmítavý postoje projevují.“ (VÁGNEROVÁ, 2000, s. 62) Pro utváření třídního kolektivu tedy není důležité, v jak velkém měště se základní škola nachází, ale na věku žáka.

V mém výzkumu se jako statisticky významný výsledek potvrdilo, že na třídní kolektiv má vliv pohlaví žáka. 35% chlapců a 39% dívek uvedlo, že u nich ve třídě se kolektiv dělí na několik kamarádských skupin o velikosti 3-6 žáků.

17% žáků zapsalo do záznamového archu, že jejich kolektiv je velmi dobrý a nedělí se na žádné menší kamarádské podskupiny a stejné procento žáků uvedlo, že jejich třídní kolektiv se dělí na dvě velké kamarádské skupiny. Z vyhodnocených odpovědí nelze zjistit poměr chlapců a dívek v takto prezentovaném třídním kolektivu. Ve volných odpovědích však žáci jako jednu z příčin nedobrých vztahů ve třídě uváděli právě nepoměr mezi chlapci a dívkami, tj. převahu počtu dívek nad počtem chlapců nebo obráceně. Alarmující jsou výpovědi 10% žáků (26 chlapců, tj. 6,9% a 49 dívek, tj. 12,4%), které třídní kolektiv popisují jako kolektiv roztržitý na dvojice kamarádků/kamarádek, někdy i osamělých jedinců. (31 žáků, tj. 12,2% je z obce nad 50 000 obyvatel, 16 žáků, tj. 6,4% je z obce od 10 000 do 50 000 obyvatel a 28 žáků, tj. 10,4% je z obce do 10 000 obyvatel, ale 34 žáků, tj. 14,5%, kteří uvedli tuto odpověď, jsou ze základní školy s programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků a 12 žáků, tj. 12,5% jsou ze základní školy s programem základní škola, ale atypické z hlediska národnostního složení).

Jak ze statistického, tak z praktického pohledu souvisí utváření třídního kolektivu se vzdělávacím programem základní školy. Ze statistického hlediska je výsledek výzkumu statisticky významný. Z praktického pohledu to znamená, že do tříd se vzdělávacím programem, ale bez jakéhokoliv zaměření, jsou žáci zařazováni náhodně. Do tříd, které mají rozšířenou výuku matematiky nebo jazyků, jsou žáci zařazováni selektivně – na základě zájmu svého nebo rodičů, na základě prospěchu v předchozích ročnících nebo na základě testů a pohovorů. V každém případě je to třída „homogenní“ z hlediska zájmu nebo nadání. Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na třídy žáků, které mají rozšířenou výuku matematiky nebo jazyka a zkoumala jsem vztahy uvnitř těchto tříd. Při přípravě empirického výzkumu jsem si neuvědomila, že uvnitř jedné třídy může být pouze skupina žáků, která bude mít rozšířenou výuku jazyků. A že právě tato diferenciací může mít velký vliv na vztahy uvnitř třídy. Z nestandardizovaných rozhovorů s žáky ze skupin s rozšířenou výukou jazyků vyvozují, že vztahy mezi oběma skupinami v rámci jedné třídy nejsou dobré, někdy až nepřátelské. Můj subjektivní názor volné výpovědi žáků.

Domnívám se, že v rámci dalšího výzkumného šetření by bylo přínosné zkoumat vztahy mezi žáky v takové třídě, ve které je skupina žáků s rozšířenou výukou některého vyučovacího předmětu (např. tělesné výchovy).

Je souvislost mezi třídním kolektivem a atmosférou ve třídě?

Výzkumným šetřením jsem hledala odpověď na otázku, zda třídní kolektiv, resp. rozdělení třídního kolektivu na kamarádské skupiny je ovlivňováno tím, jaká je ve třídě atmosféra, tj. jaké jsou subjektivním pohledem žáka vztahy v třídním kolektivu.

V souvislosti s výše uvedenou otázkou jsem vyhodnocovala 773 odpovědí.

Hypotéza:

H₀: Rozdělení třídního kolektivu na kamarádské skupiny nesouvisí s tím, jak žák subjektivně posuzuje atmosféru ve třídě.

H₁: Rozdělení třídního kolektivu na kamarádské skupiny souvisí s tím, jak žák subjektivně posuzuje atmosféru ve třídě.

Tab. č. 11: Třídní kolektiv ve vztahu k atmosféře ve třídě

Atmosféra ve třídě	Třídní kolektiv											
	Odpověď a)		Odpověď b)		Odpověď c)		Odpověď d)		Odpověď e)		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	56	40,6	45	33,3	35	24,5	42	14,9	3	4,0	181	23,4
Odpověď b)	68	49,3	65	48,1	80	55,9	142	50,4	32	42,7	387	50,1
Odpověď c)	12	8,7	21	15,6	23	16,1	78	27,7	28	37,3	162	21,0
Odpověď d)	2	1,4	4	3,0	4	2,8	17	6,0	10	13,3	37	4,8
Odpověď e)	0	0	0	0	1	0,7	3	1,1	2	2,7	6	0,8
Celkem	138	100,0	135	100,0	143	100,0	282	100,0	75	100,0	773	100,0

Ele mého názoru je atmosféra ve třídě:

- a) velmi dobrá
- b) dobrá
- c) průměrná
- d) převládá nepřátelství a soutěžení mezi spolužáky
- e) nepřátelská

Kolektiv v naší třídě je:

- a) velmi dobrý a nedělí se na žádné menší podskupiny kamarádů
- b) rozdělen na dvě kamarádské skupiny
- c) rozdělen na několik větších kamarádských skupin (7 - 10 žáků)
- d) rozdělen na několik malých kamarádských skupin (3 - 6 žáků)
- e) rozdělen na dvojice kamarádů/ kamarádek, někdy i osamělý jedinec

Šikana žáků na základní škole

Vypočítaná absolutní hodnota	98,463
Stupeň volnosti	16
Kritická hodnota	26,3
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,00

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Vycházela jsem z následujícího předpokladu: je-li kolektiv ve třídě velmi dobrý, bude i atmosféra ve třídě žákem subjektivně posuzována jako velmi dobrá. Tuto odpověď zapsalo do archu pouze 56 respondentů (tj. 7,2 % žáků z celého zkoumaného statistického souboru).

Výzkumem se dále potvrdilo, že je-li kolektiv subjektivně žákem posuzován jako velmi dobrý nebo je rozdělen na dvě velké kamarádské skupiny, pak v takové třídě nejsou nepřátelské vztahy. Naopak nejvíce žáků (142 žáků, tj. 18,4 % z celkového počtu zkoumaného vzorku) uvádí, že u nich je sice třídní kolektiv rozdělen na několik malých kamarádských skupin o velikosti 3 – 6 žáků, ale podle jejich názoru je celková atmosféra ve třídě dobrá.

Polovina žáků ze zkoumaného vzorku se kloní k názoru, že atmosféra ve třídě je dobrá, bez ohledu na to, na jak velké kamarádské skupiny je třídní kolektiv rozdělen.

Kdo nebo co – subjektivním pohledem žáka – má největší podíl na tom, jaké vztahy, jaký kolektiv a jaká atmosféra je ve třídě. Na tuto otázku jsem hledala odpověď vyhodnocením volných odpovědí žáků a dospěla jsem k těmto závěrům:

* **dobré vztahy ve třídě jsou dány tím, že se k sobě spolužáci chovají přátelsky a tuto přátelskost nenaruší ani občasné neshody** (jsou k sobě všichni fěr a nikdo! neovlivňuje nikoho, jsou k sobě milí a přátelští; to, jak se k sobě chováme a jak si pomáháme; dobré chování žáků; to, že si radíme, pomáháme a myslím si, že jsme na sebe milý; nejsme zrovna vzorňáčci, ale vycházíme spolu dobře; dobrá, protože jsme docela dobrý kolektiv, ale někdy i průměrná, protože se třeba někdo s někým neshodne a pomlouvá, tak tomu uvěří a nejsou s ním; to, že spolu většinou chodíme už od 3. třídy a tak se dobře známe; jsme třída výběrová, která je spolu už od 3. třídy a myslí, že už jsme se natolik poznali, abychom se vyhnuli různým nepříjemnostem; myslím, že jsem všichni se všema kámoši, takže dobrá atmosféra; jak se k sobě chováme a to si myslím, že dobře; že nikdo není příliš agresivní, nikdo nikoho příliš neprovokuje a žádné velké firmy ve třídě nejsou; přátelství, to, že si pomáháme nebo si radíme; třída je furt v pohodě; jsme dlouho dobrý kolektiv, protože tu jsou dobří kámoši; náš kolektiv. Jsme dobře sehraní a myslím, že tvoříme dobrou partu. Někdy se neshodnem, ale není to nic vážného; někdy se pohádáme, ale stejně pořád jsme dobrá parta; tak jsme asi nějak tak na tom dobře, i když se někdy vyskytne něco (někdo), kdo něco pokazí nebo něco na někoho řekne ... ; atmosféru ovlivňuje to, že se většinou známe už 8 let a většinou si rozumíme, ...)

* **dobré vztahy ve třídě narušuje jeden nebo více žáků, event. parta** (ve velké míře jsou uváděna konkrétní jména nebo skupina konkrétních jmen, žák nebo skupina žáků; (hloupé chování 5 kluků); myslím, že to jsou děcka, já jsem tu nová, tak nevím; kluci, kteří nás pořád otravují, pořád vykřikují a otravují svými nepříjemnými poznámkami; pár dívek a chlapců,

kteří si hrají ve třídě na tvrdáky; několik jedinců; 4 kluci, kteří provokují někoho; děti, které jsou slabší a snaží se provokovat. Ve třídě je jeden takový kluk; kluci ve skupinkách; kluci mají mezi sebou docela často konflikty, no a holky se drží sebe a své party; my, protože se furt hádáme a mlátíme se; kluci se mezi sebou nepřátelsky mlátí a hádají; ovlivňují to především kluci, protože se pořád perou, nadávají si apod., berou si věci; určití jedinci, které radši nebudu jmenovat; parta bonzáků; náš kolektiv je špatný, protože je hodně špatných dětí, kteří navádějí na špatné věci Vojtu nebo je dělají sami; Tomáš Svoboda, protože kvůli němu jsme spadli v chování z prvního místa skoro až na poslední)

- * **charakterové a osobnostní vlastnosti žáků** (pár dětí, kteří jsou nebo chtějí být středem pozornosti za každou cenu; myslím, že by tady neměl být Tomáš Svoboda, protože každému nadává, kouří a do každého se štve; spolužák jménem Eda, který si myslí bůh ví. Buď nás např. chce zmlátit nebo něco jiného nám udělat. Jednou Eda hodil asi 40 cm před jedoucí šalinu Martina na koleje; Eduard, protože je to propadlík a chová se blbě; pár "nevyvinutých" lidí od nás. Dělají ze sebe to, co nejsou a jejich chováním připomínají Blbouny, co "machrovat" neumějí; jedna holka: nikdo ji nemá rád, ale baví se s ní, protože by proti nim poštvála celou třídu. Je to pěkně hajzl. Baví se s vámi a pak vás pomlouvá; nemá ji tu polovina třídy ráda, hrozně si přetvařuje, chvíli se s někým baví a pak ho začne hrozně pomlouvat i co není pravda. Když se někdo vzbouří nebo se jí Anežka nelíbí, tak poštvte celou třídu a pak se s tím dotýčným nikdo nebaví; jedna holka si o sobě myslí, že může rozhodovat o celé třídě; chování žáků k sobě navzájem. V některých věcech mi přijde, že se chovají, jak ze školky, ale jinak je to fajn; A holky zase strašně závidí mě, když mám peníze a kluci se o mě zajímají; tři hokejisti a Verča Š a Eliška V. jsou nafoukané a všem dokazují, že jsou něco víc; kluci, kteří se neumějí přátelit, takže je to rozdělený na dvě skupiny. Kluci, kteří schválně ponižují ostatní děti ze školy; jedna dívka, která se povyšuje a myslí si o sobě kdo ví co)
- * **rozdílné zájmy žáků nebo skupin žáků** (hokejisti, myslí si, kdo ví co nejsou; hokejisti a takový, co jsou jejich podležáci; především sami žáci, kteří tvoří kamarádské skupiny; hlavně hokejisti, kteří machrují a hlavně nepřátelskost mezi holkami; hokejisti, kteří ovládají všechny ve třídě, kdyby udělal někdo něco špatně, tak ho hned buzerují.; také hokejisti, jsou 3 a oni si myslí, že jsou někdo, když hrají hokej, ale dá se s něma vyjit. Když jeden chybí, tak je to v pohodě, spíš mezi sebou se dělají; každý má jiné zájmy. Tvoří se skupinky, které se nenávidí; jsme dobrá parta na sport, ale jinak nic moc; atmosféru ovlivňuje to, že jsme rozdělení do několika part, ..., pár žáků se navzájem nesnáší, tady každého zajímá něco jiného, dělí se to tady na kuřáky a nekuřáky, a na party 3 klučičí a 3 holčičí, dva kluci, kteří jsou blbí a strašně páchnou a jeden má velký nos)
- * **nepoměr mezi počtem chlapců a dívek ve třídě** (dívčí menšina; myslím, že atmosféru v naší třídě ovlivňuje především to, že je víc dívek než chlapců; to, že je málo holek, ale ani ty nejsou k sobě moc přátelští; holky, protože jich je hodně)
- * **vztah mezi chlapci a dívkami ve třídě v době dospívání** (ovlivňují ji především to, že kluci od nás ze třídy ještě nevyspěli. Nedokáží se ještě bavit s dívkami, aniž by při tom neposkakovali a červenali se. Také jsme všichni moc upjatí, protože máme teď hodně učení; chování kluků vůči holkám a to, jak se ze sebe pořád snaží udělat "velký machry", naštěstí máme dobrého třídního učitele, který se to většinou vyřeší)
- * **vztahy ve třídě ovlivňuje učitelk(a), třídní učitelk(a), učitelé, ale také vzájemné vztahy mezi učiteli a žáky** (naš kamarádský vztah. Jsme dobrý kolektiv a to díky naší paní uč. Kocové, která nás k tomu od třetí třídy vedla. Od té doby jsme velice kamarádská a dobrá třída. Někdy jsou mezi námi také neshody, ale hned se to spraví; učitelé, někteří hodní, jiní zlobiví!!; páni a paní učitelé; povaha poznámek od učitelů, jeden nejmenovaný žák, který každého otravuje a pak se diví, že dostane do huby; podléžání některých žáků učitelům. A ti

jim zase někdy nadržují; nadržování některým žákům, některými učiteli; kluci, protože si pořád ztěžují na učitelku; kluci, protože si pořád stěžují, že jim učitelé nedávají prostor vyjádřit se, ale že oni nedávají prostor učitelům, to už si nechtějí připustit; spiknutí kluků proti učitelům; nenávidění k učitelům a rozdělení na kluky, holky. Taky pubertální chování)

- * **atmosféra ve třídě je ovlivňována školní (ne)úspěšností konkrétního žáka (žáků) nebo aktuální zátěžovou situací před zkoušením, testem, pololetím atd.** (*chování žáků, jestli budeme psát test, kamarádství; špatné známky, chování některých žáků, učenlivost, co se stalo při hodině, např. tresty, zkoušení; známky, někomu vadí, když ho druhý pomlouvá, ale někomu zase šprti, někomu, že se ostatní neučí a jsme třída "blbců" s odpuštěním. Prostě různí; hlavně písemná práce z hlavních předmětů; posmívání, jak se kdo učí, kdo je z vesnice, kdo je z města; to, že se polovina třídy neučí, pak má špatné známky, pak špatnou náladu, ... ; když píšeme písemku nebo když my kluci blbneme; nálada před písemkou, před zkoušením; úspěch jednotlivých žáků, ať už ve škole či ve sportu; rozdílný prospěch, někdo má lepší známky, někdo horší, ten pak ty lepší pomlouvá*)
- * **výroky žáků, které nelze zobecnit, nicméně bych je ráda ve výsledcích výzkumu uvedla, protože svojí podstatou a ve svém důsledku jsou děsivé:**
 - *nejoblíbenější člověk - rozhoduje o tom, kdo bude (je) nebo nebude oblíbený;*
 - *šikana;*
 - *kolektiv. Děti se hodně shlukují do skupinek, které se ihned uzavírají a ti, co se do žádné skupiny nestihnou zařadit to mají hodně těžké. Nikdo se s nima už nechce bavit a nikam v té třídě nepatří.*
 - *ta "vrchní smetánka", která si vše řídí sama;*
 - *některý žák nebo žákyně, která každému rozkazuje, někdy i šikanuje a myslí si, že je nejlepší;*
 - *druhý člověk si myslí, že je náš vůdce.*

(Odpovědi žáků nejsou ani pravopisně, ani stylisticky upravovány).

Může atmosféra ve třídě ovlivnit to, zda žák ve třídě šikanuje?

V této souvislosti jsem vyhodnocovala odpovědi 775 žáků.

Hypotéza:

H_0 : Atmosféra ve třídě nemá vliv na to, zda žák ve třídě šikanuje.

H_1 : Atmosféra ve třídě má vliv na to, zda žák ve třídě šikanuje.

Tab. č. 12: Atmosféra ve třídě ve vztahu k tomu, zda žák ve třídě šikanuje

Atmosféra ve třídě	Šikanoval(a) jsem									
	Odpověď neuveдена		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	14	7,7	17	9,4	147	81,2	3	1,7	181	100,0
Odpověď b)	42	10,8	60	15,5	283	72,9	3	0,8	388	100,0
Odpověď c)	12	7,4	34	20,9	117	71,8	0	0	163	100,0
Odpověď d)	1	2,7	9	24,3	27	73,0	0	0	37	100,0
Odpověď e)	1	16,7	2	33,3	2	33,3	1	16,7	6	100,0
Celkem	70	9,0	122	15,7	576	74,3	7	0,9	775	100,0

- Odpověď a) velmi dobrá
- Odpověď b) dobrá
- Odpověď c) průměrná
- Odpověď d) převládá nepřátelství a soutěžení mezi spolužáky
- Odpověď e) nepřátelská

Vypočítaná absolutní hodnota	36,816
Stupeň volnosti	12
Kritická hodnota	21,03
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Může atmosféra ve třídě ovlivnit to, zda je žák ve třídě šikanován?

Hypotéza:

H_0 : Atmosféra ve třídě nemá vliv na to, zda je žák ve třídě šikanován.

H_1 : Atmosféra ve třídě má vliv na to, zda je žák ve třídě šikanován.

Tab. č. 13: Atmosféra ve třídě ve vztahu k tomu, zda je žák ve třídě šikanován

Atmosféra ve třídě	Byl(a) jsem šikanován(a)									
	Odpověď neuveдена		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	6	3,3	31	17,1	144	79,6	0	0	181	100,0
Odpověď b)	16	4,1	86	22,2	286	73,7	0	0	388	100,0
Odpověď c)	3	1,8	55	33,7	104	63,8	1	0,6	163	100,0
Odpověď d)	2	5,4	11	29,7	24	64,9	0	0	37	100,0
Odpověď e)	1	16,7	4	66,7	1	16,7	0	0	6	100,0
Celkem	28	3,6	187	24,1	559	72,1	1	0,1	775	100,0

Odpověď a) velmi dobrá
 Odpověď b) dobrá
 Odpověď c) průměrná
 Odpověď d) převládá nepřátelství a soutěžení mezi spolužáky
 Odpověď e) nepřátelská

Vypočítaná absolutní hodnota	30,092
Stupeň volnosti	12
Kritická hodnota	21,03
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,003

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Ve výzkumu se potvrdilo, že atmosféra ve třídě (jak ji žák subjektivně vnímá) má vliv na to, zda je žák ve třídě šikanován nebo zda sám šikanuje.

Z tabulky č. 12 můžeme vyzorovat, že existuje nepřímá úměra mezi atmosférou ve třídě subjektivně vnímanou žákem a mezi počtem žáků, kteří kladně odpověděli na otázku, že sami šikanovali. 9,4% žáků ve své odpovědi uvedlo, že u nich ve třídě je atmosféra velmi

dobrá, přesto šikanovali, a 33,3% žáků uvedlo, že u nich ve třídě je atmosféra až nepřátelská, a zároveň přiznali, že sami šikanovali. Naopak snižující tendenci mají počty záporných odpovědí, tj. kdy žák uvádí, že nešikanoval (81,2% žáků uvádí, že u nich ve třídě je atmosféra velmi dobrá a oni nešikanovali; 33,3% žáků uvádí, že u nich ve třídě je atmosféra až nepřátelská a oni nešikanovali).

Naopak z tabulky č. 13 zjistíme, že existuje přímá úměra mezi tím, jak žák subjektivně vnímá atmosféru ve třídě a mezi tím, zda byl šikanován. 17,1% žáků uvádí, že u nich ve třídě je atmosféra velmi dobrá a on byl šikanován. 66,7% žáků uvádí, že u nich ve třídě je atmosféra až nepřátelská a oni byli šikanováni.

Z obou tabulek tedy jednoznačně vyplývá, že atmosféra ve třídě má vliv na to, zda je žák ve třídě šikanován nebo zda sám šikanuje.

Pro odmítnutí nulové hypotézy jsem vyhodnotila 774 odpovědí.

Může kolektiv třídy ovlivnit to, zda je žák ve třídě šikanován?

Hypotéza:

H_0 : Kolektiv třídy nemá vliv na to, zda je žák ve třídě šikanován.

H_1 : Kolektiv třídy má vliv na to, zda je žák ve třídě šikanován.

Tab. č. 14: Kolektiv třídy ve vztahu k tomu, zda je žák ve třídě šikanován

Kolektiv třídy	Byl(a) jsem šikanová n(a)									
	Odpověď neuvedena		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	4	2,9	23	16,7	111	80,4	0	0	138	100,0
Odpověď b)	10	7,4	25	18,5	99	73,3	1	0,7	135	100,0
Odpověď c)	6	4,2	32	22,4	105	73,4	0	0	143	100,0
Odpověď d)	7	2,5	81	28,6	195	68,9	0	0	283	100,0
Odpověď e)	1	1,3	26	34,7	48	64,0	0	0	75	100,0
Celkem	28	3,6	187	24,2	558	72,1	1	0,1	774	100,0

Odpověď a) velmi dobrý a nedělí se na žádné menší podskupiny kamarádů
 Odpověď b) rozdělen na dvě kamarádské skupiny
 Odpověď c) rozdělen na několik větších kamarádských skupin (7 - 10 žáků)
 Odpověď d) rozdělen na několik malých kamarádských skupin (3 - 6 žáků)
 Odpověď e) rozdělen na dvojice kamarádů/ kamarádek, někdy i osamělý jedinec

Šikana žáků na základní škole

Vypočítaná absolutní hodnota	25,937
Stupeň volnosti	12
Kritická hodnota	21,03
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,011

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

V teoretické části v kapitole 1 jsou vyjmenovány vlastnosti agresorů (šikanujících) a obětí tak, jak je charakterizoval Ivo Čermák a Tomáš Urbánek (ČERMÁK a URBÁNEK, 1999) na základě poznání osobnosti žáka v kontextu s jejich postavením v kolektivu.

V třídním kolektivu nejsou pouze agresori a oběti, ale také vůdcové, hvězdy, pomahači a omegy, které výše uvedení autoři charakterizovali takto:

Vůdcové vlivem své přirozené autority, přiměřené míry sebestrosazování a průměrné schopnosti komunikovat by mohli být učitelem pobízeni k zabránění šikanování.

Hvězdy jsou pravděpodobně příliš egocentrické, než aby jejich role v kontrole šikany byla nějakým způsobem významná.

Pomahači mají velmi vyvinutý soucit a empatii, silnou motivaci pomáhat vrstevníkům, potřebují však impuls – od učitele, vůdce, hvězdy – aby překonaly sociální staženost nebo aby našli odvahu aktivně vystoupit. V takovýchto podmínkách sociální podpory dokáží být velmi významným činitelem bránícím násilí ve třídě.

Omegy, děti na okraji skupiny nebo odmítané děti mají podobné charakteristiky jako oběti: somatické obtíže, deprese, jsou sociálně stažené. Jiné se svou hyperaktivitou podobají agresorům. Tato skupina je nejrizikovější v tom smyslu, že z těchto žáků se mohou stát jak oběti, tak provokující oběti nebo dokonce příležitostní agresori. Někdy mohou být k šikanování navedeni skutečnými agresory. Jindy se stávají asistenty při šikanování.

V tomto výzkumu se potvrdil vztah mezi kolektivem třídy a mezi tím, zda je žák ve třídě šikanován. Jestliže tento statisticky významný výsledek dáme do kontextu s tím, co zjistil Ivo Čermák s Tomášem Urbánkem ve svém výzkumu, máme velice dobrý argument pro to, aby se studenti na pedagogických fakultách v hodinách pedagogiky a psychologie naučili nejen teoreticky (pokud vůbec se tímto pojmem nějakým způsobem hlouběji zabývají), ale hlavně prakticky vyhodnocovat sociometrické dotazníky a s výsledky dotazníku alespoň okrajově pracovat pod vedením zkušeného odborníka.

Výsledkem výzkumu je, že v kolektivu subjektivně žákem posuzovaný jako velmi dobrý, je méně (jak relativně, tak i absolutně) žáků, kteří jsou šikanováni než v kolektivu, který je podle žáků rozdělen na dvojice, event. jedince. V kolektivu, jež je žáky prezentovaný

jako velmi dobrý, je 16,7% žáků, kteří napsali, že jsou šikanováni. Naopak v kolektivu, který žáci vnímají jako převážně roztržitý na dvojice kamarádků nebo osamělé jedince zaznamenalo 34,7% žáků, že jsou šikanováni.

2.2. Umějí žáci na základních školách výstižným způsobem popsat šikanu?

Ani v jedné části dotazníku pro žáky nebyla uvedena definice šikanování. Žáci sami měli jednak výběrem z uvedených nabídek odpovědí (Příloha č. 1, třetí část dotazníku pro žáky, 5. otázka), jednak vlastními slovy (Příloha č. 1, první část dotazníku pro žáky, 17. otázka; Příloha č. 1, třetí část dotazníku pro žáky, 6. otázka) vyjádřit, co si pod slovem „šikana“, „šikanování“ představují, jak by šikanu charakterizovali.

Otázky jsem vyhodnocovala následovně: každou odpověď, která splňovala podmínky definice pro šikanování (základní znaky, které by měla obsahovat každá definice šikanování, jsou uvedeny v kapitole 1. Šikana – vymezení základního pojmu, teoretické pojmy, možné příčiny, podkapitole 1.1. Vymezení základního pojmu) jsem okódovala 1, odpověď, která nespĺňuje podmínky definice šikanování, odpověď „nevím“ nebo nevyplněný řádek v záznamovém archu jsem okódovala 0. Maximální počet kódů - jedniček byl 15, minimální počet kódů - nul byl 0.

Má velikost obce vliv na to, zda žáci umějí výstižným způsobem popsat šikanu?

Na všechny výše uvedené otázky odpovědělo 770 žáků (251 žáků z obcí nad 50 000 obyvatel, 248 žáků z obcí od 10 000 do 50 000 obyvatel, 271 žáků z obcí do 10 000 obyvatel).

Hypotéza:

H₀: Výstižné charakterizování šikany žáky nesouvisí s velikostí obce, ve které se škola nachází.

H₁: Výstižné charakterizování šikany žáky souvisí s velikostí obce, ve které se škola nachází.

Tab. č. 15: Výstižné charakterizování šikany ve vztahu k velikosti obce

Počet kódů	Velikost obce							
	nad 50 000 obyvatel		od 10 000 do 50 000 obyvatel		do 10 000 obyvatel		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	13	5,2	7	2,8	11	4,1	31	4,0
2	11	4,4	12	4,8	23	8,5	46	6,0
3	21	8,4	17	6,9	20	7,4	58	7,5
4	26	10,4	26	10,5	26	9,6	78	10,1
5	18	7,2	28	11,3	29	10,7	75	9,7
6	31	12,4	31	12,5	30	11,1	92	11,9
7	24	9,6	38	15,3	35	12,9	97	12,6
8	26	10,4	17	6,9	25	9,2	68	8,8
9	22	8,8	18	7,3	25	9,2	65	8,4
10	28	11,2	26	10,5	15	5,5	69	9,0
11	13	5,2	13	5,2	14	5,2	40	5,2
12	5	2,0	8	3,2	8	3,0	21	2,7
13	3	1,2	2	0,8	4	1,5	9	1,2
14	7	2,8	5	2,0	5	1,8	17	2,2
15	3	1,2	0	0	1	0,4	4	0,5
Celkem	251	100,0	248	100,0	271	100,0	770	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	26,320
Stupeň volnosti	28
Kritická hodnota	41,34
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,555

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a výsledek výzkumu není statisticky významný.

Má vzdělávací program základní školy vliv na to, zda žáci umějí výstižným způsobem popsat šikanu?

K problematice „co je a co není šikana“ se vyjádřilo 770 žáků (192 žáků ze základních škol s programem základní škola, 249 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky, 234 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků a 95 žáků ze škol s programem základní škola, ale jejich složení je atypické z hlediska národnostního složení).

Hypotéza:

H_0 : Vzdělávací program neovlivňuje to, zda žáci neumí přesně charakterizovat šikanu.

H_1 : Vzdělávací program ovlivňuje to, zda žáci umí přesně charakterizovat šikanu.

Tab. č. 16: Výstižné charakterizování šikany ve vztahu ke vzdělávacímu programu základní školy

Počet kódů	Vzdělávací program základní škola									
	s atypickým národnostním složením		základní škola		s rozšířenou výukou matematiky		s rozšířenou výukou jazyků		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	4	4,2	16	8,3	5	2,0	6	2,6	31	4,0
2	7	7,4	19	9,9	11	4,4	9	3,8	46	6,0
3	9	9,5	19	9,9	17	6,8	13	5,6	58	7,5
4	6	6,3	23	12,0	32	12,9	17	7,3	78	10,1
5	13	13,7	16	8,3	19	7,6	27	11,5	75	9,7
6	8	8,4	18	9,4	40	16,1	26	11,1	92	11,9
7	14	14,7	21	10,9	34	13,7	28	12,0	97	12,6
8	9	9,5	13	6,8	20	8,0	26	11,1	68	8,8
9	7	7,4	20	10,4	22	8,8	16	6,8	65	8,4
10	4	4,2	13	6,8	21	8,4	31	13,2	69	9,0
11	5	5,3	5	2,6	17	6,8	13	5,6	40	5,2
12	1	1,1	4	2,1	4	1,6	12	5,1	21	2,7
13	3	3,2	0	0	0	0	6	2,6	9	1,2
14	4	4,2	5	2,6	4	1,6	4	1,7	17	2,2
15	1	1,1	0	0	3	1,2	0	0	4	0,5
Celkem	95	100,0	192	100,0	249	100,0	234	100,0	770	100,0

Šikana žáků na základní škole

Vypočítaná absolutní hodnota	83,824
Stupeň volnosti	42
Kritická hodnota	58,12
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Je rozdíl mezi tím, jakým způsobem popisují šikanu chlapci a dívky?

Na všechny výše uvedené otázky odpovědělo 770 žáků (377 chlapců a 393 dívek).

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví žáka neovlivňuje to, zda žák umí výstižněji charakterizovat šikanu.

H_1 : Pohlaví žáka ovlivňuje to, zda žák umí výstižněji charakterizovat šikanu

Tab. č. 17: Výstižné charakterizování šikany ve vztahu k pohlaví žáka

Počet kódů	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	20	5,3	11	2,8	31	4,0
2	31	8,2	15	3,8	46	6,0
3	39	10,3	19	4,8	58	7,5
4	43	11,4	35	8,9	78	10,1
5	35	9,3	40	10,2	75	9,7
6	39	10,3	53	13,5	92	11,9
7	50	13,3	47	12,0	97	12,6
8	27	7,2	41	10,4	68	8,8
9	33	8,8	32	8,1	65	8,4
10	27	7,2	42	10,7	69	9,0
11	14	3,7	26	6,6	40	5,2
12	11	2,9	10	2,5	21	2,7
13	4	1,1	5	1,3	9	1,2
14	2	0,5	15	3,8	17	2,2
15	2	0,5	2	0,5	4	0,5
Celkem	251	100,0	248	100,0	770	100,0

Šikana žáků na základní škole

Vypočítaná absolutní hodnota	37,992
Stupeň volnosti	14
Kritická hodnota	23,68
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,001

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Nejméně odpovědí klasifikovaných jedničkou uvedlo v průměru 4,0% žáků (20 chlapců, tj. 5,3% a 11 dívek, tj. 2,8%). Více než polovina z těchto žáků (16 žáků z 31 žáků) jsou ze základní školy se vzdělávacím programem základní škola.

Nejvíce odpovědí klasifikovaných jedničkou (maximální počet odpovědí klasifikovaných jedničkou) zaznamenalo v průměru 0,5% žáků (2 chlapci, tj. 0,5% a 2 dívky, tj. 0,5%). Tito žáci jsou převážně ze základní školy se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky (3 žáci ze 4 žáků) a z obce na 50 000 obyvatel (3 žáci ze 4 žáků).

Záměrně jsem ani v jedné části dotazníku neuvedla vymezení pojmu „šikana“ nebo „šikanování“. Účelem bylo zjistit, do jaké míry jsou žáci o šikaně informováni. Předpokládala jsem, že žák, který umí definovat šikanu a šikanování, může věrohodněji posoudit, zda se on sám nebo jeho kamarád, spolužák, sourozenec nestali obětí nebo zda se šikana nevyskytuje na škole.

Nejprve jsem chtěla zjistit, zda velikost obce nesouvisí s tím, jak žáci šikanování charakterizují. Předpokládala jsem, že žáci z menších obcí budou uvádět jako šikanu jiné projevy chování a v menší míře. Důvodem předpokladu bylo to, že v menších obcích není taková anonymita mezi spolužáky i mezi rodiči a učiteli jako ve větších městech, vztahy jsou více sousedské a přátelské. To se pak projevuje v jednání a chování nejen rodičů, ale i žáků.

Při vyhodnocování výzkumu jsem dospěla k závěru, že velikost obce není příčinou toho, že žák neví, co je šikana a proč jí neúplně charakterizoval. Toto zjištění mi potvrdila i pracovnice Krizového centra v Brně. Jedním z možných vysvětlení je, že se stírají rozdíly mezi vesnicí a městem, zhoršují se vztahy mezi obyvateli i v menších městech (v tomto se vesnice přibližují městu) a v neposlední řadě, a s tím plně souhlasím, informovanost žáků v menších městech a na vesnicích je srovnatelná s informovaností žáků ve městech. To, co dříve chlapci z vesnice brali jako běžnou rvačku a „vyřizování účtů“, dnes pod vlivem médií, přístupu k internetu a informovanosti ze školy a rodiny označují jako šikanu.

Dále jsem ve výzkumu hledala odpověď na otázku, zda vzdělávací program a v rámci tohoto programu rozšířená výuka (matematiky, jazyků) souvisí s tím, zda žáci v těchto školách jsou více informováni o šikaně, přesněji ji definují, ve volných odpovědích uvádějí více

příkladů apod. Ze statistického šetření vyplývá, že vzdělávací program (a v rámci tohoto vzdělávacího programu rozšířená výuka matematiky a jazyků) velmi těsně souvisí s tím, co žáci vědí a co píšou o šikaně. Jednoznačně nejvíce odpovědí, které lze klasifikovat jako ty, které vystihují podstatu šikanování, uvádějí žáci ze základních škol s rozšířenou výukou matematiky (15 odpovědí, kterým byl přidělen kód 1), pak žáci ze základní školy se vzdělávacím programem základní škola, ale s atypickým národnostním složením (14 a 13 odpovědí, kterým byl přidělen kód 1), pak školy s rozšířenou výukou jazyků (12 odpovědí, kterým byl přidělen kód 1). Z tohoto výzkumu nelze jednoznačně vyvodit, proč právě žáci z výše uvedených tříd (škol) výstižněji charakterizují šikanu.

Dále jsem chtěla výzkumem zjistit, zda existují rozdíly mezi tím, jak šikanu charakterizují chlapci a jak šikanu charakterizují dívky. Z výzkumného šetření vyplývá, že je statisticky významný rozdíl mezi odpověďmi chlapců a dívek. Dívky výstižněji charakterizují podstatu šikanování. Domnívám se, že tato skutečnost je způsobena tím, že prevence sociálně patologických jevů (mezi něž šikana patří) je zahrnuta do výukových programů. Dívky, které mají zodpovědnější přístup k učení, proto lépe reprodukují to, co se v hodinách občanské nauky nebo jiného vyučovacího předmětu naučily.

V příloze č. 1 v první části dotazníku pro žáky je zařazena otázka „Co si pod slovem „šikana“, „šikanování“ představíš, jak bys toto slovo charakterizoval(a)“. Na tuto otázku odpovědělo celkem 710 žáků (91,5% žáků), z toho bylo pouze 605 odpovědí (tj. 78% žáků), které lze klasifikovat jako odpovědi skutečně charakterizující šikanu (tj. takové odpovědi, které mají všechny znaky, jež by úplná charakterizování šikanování mělo obsahovat).

Tyto odpovědi jsem pak konfrontovala s odpověďmi z třetí části dotazníku pro žáky (Příloha č. 1), s otázkou č. 5 (otázka s výběrem odpovědí) a otázkou č. 6 (otázka s otevřenou odpovědí). Z tohoto srovnání vyplývá, že pokud žáci sami mají charakterizovat šikanu v kontextu se školou nebo třídou (v dotazníku, který se vztahoval ke škole, třídě a rodině), v 78% případů odpoví tak, že tuto odpověď můžeme považovat za vyhovující. Pokud ale mají u konkrétních projevů chování, navíc v kontextu se šikanou (v dotazníku, který se vztahoval k šikaně bylo uvedeno 13 příkladů chování, u kterých se měly rozhodnout, zda se jedná o šikanu či nikoli) rozhodnout, zda se o šikanu jedná či nikoli, pouze 19 žáků (2,4% žáků) uvedlo do záznamového archu všechny nabízené projevy chování jako šikanování.

Ze srovnání vypovědí otázky č. 17 (Příloha č. 1, první část dotazníku pro žáky) a otázky č. 6 (Příloha č. 1, třetí část dotazníku pro žáky) dále vyplývá, že žáci odpovídají rozdílným způsobem, přestože podstata otázky je stejná (pouze 2 žáci z celkového počtu 776 žáků na tuto skutečnost upozornili). V otázce č. 17 uvádějí příklady projevů šikanování, které pak opakovaně neuvádějí v otázkách č. 5 a č. 6 třetí části dotazníku pro žáky (Příloha č. 1).

Z tohoto srovnání vyplývá, že **žáci jsou informováni o tom, co je šikana a šikanování, v menší či větší míře ji dokáží charakterizovat, ale mají-li konkrétní chování označit jako šikanu nebo projevy šikanování, jsou nejistí a nerozhodní.**

Tento poznatek se mi potvrdil i při dalším vyhodnocování výsledků výzkumu.

2.3. Znájí žáci podstatu definice šikany tak, aby mohli zodpovědně říct, že šikanovali?

Při formulaci této otázky jsem vycházela z předpokladu, že při současné informovanosti žáků o problematice šikánování (a nejen šikánování, ale všech sociálně patologických jevů), při současném mediálním zveřejňování závažných případů šikany, zavádění minimálních preventivních programů do základních škol atd. jsou žáci schopni reálně posoudit, zda skutečně šikanovali.

Na otázku „Šikanoval(a) jsi ty někdy někoho?“ odpovědělo celkem 776 žáků (380 chlapců a 396 dívek).

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví žáka nemá vliv na to, zda žák šikanoval.

H_1 : Pohlaví žáka má vliv na to, zda žák šikanoval.

Tab. č. 18: Pohlaví žáka ve vztahu k tomu, zda žák šikanoval

Žák šikanoval	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Neodpověděl	32	8,4	38	9,6	70	9,0
Ano	73	19,2	49	12,4	122	15,7
Ne	269	70,8	308	77,8	577	74,4
Nevím	6	1,6	1	0,3	7	0,9
Celkem	380	100,0	396	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	11,118
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,011

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

V průměru 15,7% žáků (19,2% chlapců a 12,4% dívek) přiznalo do záznamového archu, že šikanovali. Naopak 70,8% chlapců (269 chlapců) a 77,8% dívek (308 dívek) jednoznačně na položenou otázku odpovědělo záporně.

Otázku č. 13 ve třetí části dotazníku pro žáky (Příloha č. 1), zda žák někdy někoho šikanoval, jsem konfrontovala s otázkou č. 15 téže části dotazníku, ve které jsem se ptala na důvod jeho chování. Na základě vyhodnocení volných odpovědí jsem chtěla nejen kategorizovat příčiny toho, proč se žák stane agresorem, ale také to, zda skutečně agresorem je. Ve výzkumu téměř 16% žáků přiznává, že šikanovali. Nelze jednoznačně napsat, že číslo odpovídá skutečnosti. Je nutno **posuzovat každý případ individuálně**. Jsou žáci, kteří jako **důvod šikany** uvádějí chování, které **nesplňuje podmínky vymezeného pojmu šikany**, např. *naštvali mě; neuvědomila jsem si, že šikanuji a když si teď na to vzpomenu, je mi trapně; prostě si začal.*

V mnoha případech žáci zaměňují šikánování za běžnou rvačku nebo pošťuchování, sebeobranu, obranu svých kamarádů nebo sourozenců. Své chování charakterizují jako: *taky mě šikanovali; aby viděl jaký to je, když sám šikanoval; oplácím mu to; mlátil mého kamaráda; nadával na moji rodinu a na mého bratra, že je tlustý a špekátý.*

Do jiné kategorie patří žáci, kteří jako důvod šikánování uvádějí provokaci nebo negativní vztah ke spolužákovi. Příčinu svého chování komentují slovy: *tu holku jsem nesnášela; ta holka mi vadila; vadilo mi, že je chytřejší; neměla jsem ho ráda; nesympatičnost; otravovala mě; několikrát se v různých obměnách vyskytovala provokace a nadávky ze strany oběti.*

V neposlední řadě uváděli žáci jako příčinu šikánování zábavu, machrování nebo nudu. Opravdu pozoruhodné jsou výroky: *ani nevím, abych si na někom vybila zlost; ani nevím, dělal jsem si prostě srandu; mě to baví, životní styl; ze srandy, celá třída se sesype na jednoho.*

Nejzávažnější a do jisté míry nejnebezpečnější důvod šikany je tlak skupiny a nohsledové, kdy žák šikanoval proto, aby nevybočoval z řady nebo nebyl vypuzen ze skupiny. K zamyšlení nad panujícími poměry ve třídě nás nutí výroky: *byla bych jediná, která by to nedělala; abych nezůstala pozadu; když to neuděláš, nebudeme se s tebou bavit.*

Výrok „*dělá mi dobře ubližovat mladším*“ odpovídá profilu člověka se sadistickou poruchou osobnosti.

Volné odpovědi žáků jsem proto **kategorizovala**:

Kategorie 1. Do této kategorie jsem zařadila odpovědi žáků, které bych na základě dostupných informací posuzovala jsou šikanu. Tyto odpovědi jsem dále zařadila do skupin s nadřazeným (obecnějším) vyjádřením podstaty chování agresora.

Kategorie 2. Do této kategorie jsem zařadila odpovědi žáků, u kterých na základě nedostatečných informací nemohu jednoznačně posoudit, zda žák skutečně šikanoval či nikoli (chybí např. informace, zda uvedené chování bylo jednorázové, či opakované; zda útočník byl sám, nebo se jednalo o skupinu žáků – nepoměr sil).

Kategorie 3. Do této kategorie jsem zařadila odpovědi žáků, které jednoznačně nemůžeme považovat za šikanu.

(Volné odpovědi žáků jsem záměrně stylisticky ani pravopisně neupravovala, protože způsob vyjadřování může vypovídat jak o emocionálním rozpoložení žáka, tak o žáku jako osobnosti).

Kategorie 1

- * **charakterové a osobnostní vlastnosti oběti:** (*neměl jsem ho rád; lezl mi na nervy; nesympatičnost; protože mi ta holka vadila; nelíbilo se mi jeho chování; protože mě sral, čurák jeden shuzněnej; protože je to rozmazlenej parchant a učitelé se ho zastávají i když není o moc lepší než my; sralo mě, že je chytřejší; protože se mi nezamlouval, taky jsem na jí trochu žárlil, ale už to nedělám; je směšný; protože mě ta holka srala; zasloužil si to; z osobních důvodů; protože jsem tu holku nesnášela; strašně se starala, otravovala... ;*)
- * **zvýšení prestiže** (*z machrování před ostatními, pomluvy; chtěl jsem se předvést před ostatními; dělal jsem machry; pro zábavu; z frajeřiny; jen tak, ze srandy; jen tak*)
- * **vnitřní nejistota** (*abych nebyla sama, která nešikanuje; abych nezůstal pozadu; ze srandy, celá třída se sesype na jednoho; nevím, ale asi kvůli tomu, abych byla s věčnou; hnusí se mi to, ze strachu, že by mi to oplatili; jen tak, ze srandy, byla to sranda a xxx to docela vážně - nanic; nadávala jsem, ale hrozně nerada (pomlouvala), protože jsem byla donucena a byla bych jediná, kdo to nedělal. (nepomlouval, nadává); navedli mě, jestli to neudělám, tak se se mnou nebudou bavit; nevím, chtěla jsem si dokázat co umím)*
- * **z oběti se stal útočník** (*ani nevím, snad abych si na někom vybila zlost, protože mě někdo šikanoval*)
- * **provokující oběti** (*provokace, provokace a provokace; protože mě provokoval, nadával, házel po mě něco, kopl mě*)
- * **pozoruhodné odpovědi žáků**
 - *mě to baví, životní styl;*
 - *dělá mi radost ubližovat mladším.*

Kategorie 2.

protože mě naštvál na tolik, že jsem si to s ním chtěl vyřídit sám; měla jsem moc důvodů, vyhrožovali mi, že udělají něco mé rodině; já ani sama nevím; to je už dávno; nepoznala jsem

jaká je; ani nevím, dělal jsem si prostě srandu a nedívala jsem se na ohroženého; ten člověk mě naštvál; jestli se počítá brání věci, tak jo; protože ten kluk nadával na moji rodinu a na mého brácha, že je tlustý, špekátý, apod.; ublížil mému bráchovi; z pomsty k němu; protože mě naštvál(a), neměla jsem ho (jí) ráda; protože on šikanoval mé přátele; protože ta holka měla blbý připomínky; protože mi nadával, že jsem srab a posera; ponižovali mého bratra a mlátili ho; protože mě bral věci;

Kategorie 3.

oplácel jsem stejnou notou; aby věděl, jaký to je, když sám šikanoval; posmívali se kamarádce; taky mě šikanovali; neuvědomovala jsem si to. Když si na to vzpomenu, je mi trapně; nepřemýšlel jsem u toho; z obrany, dovoloval si, tak jsem mu to oplatil; bránil jsem kamarády; prostě si začal; protože mě to štvalo a aby byl ten druhý držel pusu; mlátil mého kamaráda; jsou to mladší žáci, takoví provokatéři i můj bratránek, že se někdy neudržím a jednu jim fláknu; nadával mi; ublížil mi; na oplátku za nadávání; protože mi nadávali do rodiny; něco jsem mu oplatil; někteří žáci byt' slabší si z vás pořád dělají srandu až vás to přestane bavit, strknete do nich nebo jim začnete vyhrožovat a pod.; protože on dělal to samé mě; protože mě naváděla, aby se s druhým člověkem nebavila;

Výrok „oplácel jsem mu stejnou notou“ nebo „aby věděl, jaký to je, když sám šikanoval“, „on dělal to samé mě“ jednoznačně vypovídá o tom, že se jedná o běžnou rvačku dvou stejně silných žáků. Ve většině případů totiž oběť není schopna se agresorovi přímo bránit a hledá únik z této situace jinou cestou než je přímý (fyzický) útok.

Další výrok „agresora“: „když si na to vzpomenu, je mi trapně“ „neuvědomovala jsem si to“. Kolář ve své knize Skrytý svět šikánování popisuje osobnostní charakter agresora takto: „Tito „siláci“ se považují za střed světa a z tohoto titulu si upravují mravní normy podle svých potřeb. Úcta k člověku je jim cizí a porozumět utrpení a bolesti bližního je nad jejich možnosti. Používají lidi jako věci, které lze využít, a jejich zúžený pohled skutečně vnímá šikánování jako „zábavu a legraci“. Svědomí se neozývá.“ (KOLÁŘ, 2000). U žáků, kteří psali tyto výroky, se svědomí ozývá.

2.4. Ovlivňuje nabídka zájmových kroužků organizovaných ve škole nebo školou a jejich návštěva to, zda žáci šikanovali?

Názor ředitele základní školy v Hanušovicích k problematice šikany: „Potřebujeme mladé učitele, kteří se budou dětem věnovat. Ti staří jsou už utahaní. Odučí si svoje a víc je nezajímá. Když budu mít ve škole hodně kroužků a mladé zapálené učitele, tak máme skoro vyhráno.“

Právě proto jsem předpokládala, že má-li žák dostatek možností a příležitostí zapojit se do zájmového kroužku podle svého zájmu, nebude mít čas ani potřebu realizovat se v takových činnostech, které dnes označujeme jako „sociálně patologické jevy“.

Šikana žáků na základní škole

Nejprve jsem tento problém zkoumala z pohledu velikosti obce, tj. *zda počet zájmových kroužků organizovaných ve škole nebo školou závisí na velikosti obce, ve které se základní škola nachází.*

K otázce mimoškolních činností a zájmových kroužků organizovaných ve škole nebo školou se vyjádřilo celkem 771 žáků (253 žáků z obcí nad 50 000 obyvatel, 246 žáků z obcí od 10 000 do 50 000 obyvatel, 272 žáků z obcí do 10 000 obyvatel).

Hypotéza:

H_0 : Velikost obce nemá vliv na počet kroužků organizovaných školou.

H_1 : Velikost obce má vliv na počet kroužků organizovaných školou.

Tab. č. 19: Velikost obce ke vztahu k počtu kroužků organizovaných školou

Zájmové kroužky	Velikost obce							
	nad 50 000 obyvatel		od 10 000 do 50 000 obyvatel		do 10 000 obyvatel		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	7	2,8	13	5,3	8	2,9	28	3,6
Odpověď b)	16	6,3	16	6,5	9	3,3	41	5,3
Odpověď c)	43	17,0	42	17,1	33	12,1	118	15,3
Odpověď d)	82	32,4	82	33,3	118	43,4	282	36,6
Odpověď e)	53	20,9	49	19,9	50	18,4	152	19,7
Odpověď f)	52	20,6	40	16,3	54	19,9	146	18,9
Odpověď g)	0	0	2	0,8	0	0	2	0,8
Nevím	0	0	2	0,8	0	0	2	0,8
Celkem	253	100,0	246	100,0	272	100,0	771	100,0

- a) nadbytek přítažlivých
- b) nadbytek nepřítážlivých
- c) dostatek přítažlivých
- d) dostatek
- e) postačující počet
- f) málo
- g) žádné

Šikana žáků na základní škole

Vypočítaná absolutní hodnota	24,425
Stupeň volnosti	14
Kritická hodnota	23,68
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,041

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Má vliv na počet zájmových kroužků organizovaných ve škole vzdělávací program dané základní školy?

Dále jsem tento problém zkoumala z pohledu vzdělávacího programu. Na otázky odpovědělo 771 žáků (192 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola, 249 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky, 235 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků a 95 žáků ze základních škol s programem základní škola, ale s atypickým národnostním složením).

Hypotéza:

H_0 : Vzdělávací program základní školy nemá vliv na počet kroužků organizovaných školou.

H_1 : Vzdělávací program základní školy má vliv na počet kroužků organizovaných školou.

Tab. č. 20: Vzdělávací program ve vztahu k počtu zájmových kroužků

Počet kódů	Vzdělávací program základní škola									
	s atypickým národnostním složením		základní škola		s rozšířenou výukou matematiky		s rozšířenou výukou jazyků		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	2	2,1	12	6,3	5	2,0	9	3,8	28	3,6
Odpověď b)	6	6,3	11	5,7	16	6,4	8	3,4	41	5,3
Odpověď c)	19	20,0	35	18,2	32	12,9	32	13,6	118	15,3
Odpověď d)	36	37,9	71	37,0	75	30,1	100	42,6	282	36,6
Odpověď e)	15	15,8	36	18,8	53	21,3	48	20,4	152	19,7
Odpověď f)	17	17,9	27	14,1	64	25,7	38	16,2	146	18,9
Odpověď g)	0	0	0	0	2	0,8	0	0	2	0,8
Nevím	0	0	0	0	2	0,8	0	0	2	0,8
Celkem	95	100,0	192	100,0	249	100,0	235	100,0	771	100,0

- a) nadbytek přitažlivých
- b) nadbytek nepřitažlivých
- c) dostatek přitažlivých
- d) dostatek
- e) postačující počet
- f) málo
- g) žádné

Vypočítaná absolutní hodnota	36,566
Stupeň volnosti	21
Kritická hodnota	32,67
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,019

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Z výzkumného šetření vyplývá, že velikost obce má vliv na počet kroužku organizovaných školou nebo mimo školu. Třetina žáků (průměrně 36,6% žáků) ve všech kategoriích rozdělených podle velikosti obce shodně odpovídá, že základní škola, kterou navštěvují, organizuje dostatek zájmových kroužků. Nejvíce těchto odpovědí uvedli žáci z obcí do 10 000 obyvatel (43,4% žáků), dále pak žáci z obcí od 10 000 do 50 000 obyvatel (33,3% žáků) a téměř stejné procento žáků (32,4% žáků) z obcí nad 50 000 obyvatel.

19,7 % žáků (tj. 152 žáků) se domnívá, že základní škola, kterou navštěvují, organizuje dostatečný počet zájmových kroužků (čím větší město, tím větší procento žáků takto odpovídá). Tito žáci jsou převážně ze základní školy s programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky a jazyků.

18,9% žáků (tj. 146 žáků) se naopak domnívá, že je málo zájmových kroužků, ve kterých by se mohli realizovat. Tito žáci jsou převážně (64 žáků ze 146 žáků) ze základní školy s programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky.

Necelé jedno procento žáků v dotazníku odpovědělo, že základní škola, kterou navštěvují, neorganizuje žádné zájmové kroužky (tito žáci byli z obce od 10 000 do 50 000 obyvatel, ze základní školy se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky). Právě tato skupina žáků (žáci z obce od 10 000 do 50 000 obyvatel a ze základní školy s programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky) se domnívá, že jejich škola organizuje nadbytečný počet zájmových kroužků, které jsou ale pro ně nepřitažlivé. Podobný názor zastávají i žáci z obce nad 50 000 obyvatel ze základní školy se vzdělávacím programem základní škola, ale atypická z hlediska národnostního složení.

Při vyhodnocování zájmových kroužků organizovaných školou i organizovaných mimo školu jsem vytvořila několik **kategorií**:

- a) žák nenavštěvuje žádný kroužek
- b) žák navštěvuje sportovní kroužek (např. karate, judo, fotbal, hokej, tenis, stolní tenis)
- c) žák navštěvuje jazykový kroužek, konverzační kroužek nebo chodí do jazykové školy (nejčastější jazyk uvádí žáci anglický a francouzský, dále pak německý, ruský, španělský)
- d) žák navštěvuje kroužek PC
- e) žák navštěvuje kroužek manuálně zručných prací (šití na šicím stroji, vyšívání, vaření, keramika, aranžování květin, malba na hedvábí a jiný textil, kreslení, modelářský kroužek, klub šikovných děvčat)
- f) žák navštěvuje kroužek zaměřený na hudbu, event. hru na hudební nástroj, a tanec
- g) žák navštěvuje jiné kroužky (rybářský kroužek, střelecký kroužek, zdravotnický kroužek, klub mladého diváka, zeměpisný kroužek, recitační kroužek, šachy, zahrádkářský kroužek, náboženství, klub mladých čtenářů, skaut, divadelní kroužek, chovatelský kroužek, sbor dobrovolných hasičů).

Tyto kategorie nám ukazují, jak široké spektrum zájmu mají jednotliví žáci a jak pravděpodobně tráví volný čas.

Cílem výzkumu nebylo zjistit, jaké zájmové kroužky organizuje škola, ale v jakém rozsahu a jak jsou pro žáky nabízené zájmové kroužky atraktivní. Organizovat velké množství zájmových kroužků, o které se ale žáci nezajímají, má stejný význam, jako by škola nezajistila žádné kroužky. Vhodné řešení našli v nejmenované základní škole, ve které jsou nabízeny

kroužky vzdělávacího charakteru a žáci, kteří chtějí rozvíjet aktivity jiného druhu, než nabízí škola, mohou navštěvovat dům mládeže, jehož provoz zajišťuje obec. Právě tato spolupráce školy a obce by měla být uváděna jako příklad dobré praxe.

Na mezinárodním semináři na téma „Vzdělávání profesionálních i dobrovolných pracovníků v oblasti mimoškolní výchovy“, který zahájil František Mezihorák, předseda senátního výboru pro vzdělávání a v úvodním vystoupení vyslovil myšlenku: „*Každá koruna investovaná do volného času dětí a mládeže se mnohonásobně vrátí v úsporách výdajů na řešení kriminality mladistvých, užívání drog a jiných sociálně patologických jevů.*“ Tuto větu by měl znát každý rodič, pedagogický pracovník a každý, kdo se zabývá problematikou sociálně patologických jevů. Seminář uspořádal Institut dětí a mládeže MŠMT ve spolupráci s Evropskou asociací center pro volný čas dětí a mládeže (EAICY) dne 27.11.2003 v Praze.

2.5. Znají žáci podstatu definice šikany tak, aby mohli zodpovědně říct, zda je ve škole šikana?

Při formulování tohoto problému jsem vycházela z předpokladu, že žák zná školní prostředí a neformální cestou se někdy dozví informace, které jsou učitelskému sboru záměrně utajovány. Navíc jsou situace (a šikanování rozhodně patří mezi ně), které jsou důsledněji zakrývány před pedagogy než před náhodným žákem.

Při stanovení závěrů jsem vycházela z odpovědí 760 žáků.

Hypotéza:

H₀: Žák, který zná podstatu vymezeného pojmu, není schopen zodpovědně říci, zda se šikana na škole vyskytuje.

H₁: Žák, který zná podstatu vymezeného pojmu, je schopen zodpovědně říci, zda se šikana na škole vyskytuje.

Tab. č. 21: Znalost podstaty charakteristiky šikany ve vztahu k výskytu šikany ve škole

Počet kódů	Šikanování ve škole													
	Odpověď a)		Odpověď b)		Odpověď c)		Odpověď d)		Odpověď e)		Odpověď f)		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	3	10,7	4	14,3	4	14,3	3	10,7	6	21,4	8	28,6	28	100,0
2	8	17,4	7	15,2	3	6,5	9	19,6	5	10,9	14	30,4	46	100,0
3	12	21,4	8	14,3	5	8,9	8	14,3	4	7,1	19	33,9	56	100,0
4	8	10,4	14	18,2	7	9,1	15	19,5	10	13,0	23	29,9	77	100,0
5	14	18,7	10	13,3	6	8,0	13	17,3	3	4,0	29	38,7	75	100,0
6	13	14,3	16	17,6	9	9,9	11	12,1	9	9,9	33	36,3	91	100,0
7	23	23,7	17	17,5	10	10,3	12	12,4	3	3,1	32	33,0	97	100,0
8	11	16,2	18	26,5	10	14,7	11	16,2	5	7,4	13	19,1	68	100,0
9	11	17,5	12	19,0	6	9,5	11	17,5	2	3,2	21	33,3	63	100,0
10	13	18,8	19	27,5	8	11,6	9	13,0	5	7,2	15	21,7	69	100,0
11	6	15,0	7	17,5	4	10,0	8	20,0	0	0	15	37,5	40	100,0
12	4	19,0	5	23,8	4	19,0	6	28,6	0	0	2	9,5	21	100,0
13	3	33,3	0	0	1	11,1	2	22,2	0	0	3	33,3	9	100,0
14	2	12,5	5	31,3	1	6,3	3	18,8	3	18,8	2	12,5	16	100,0
15	2	50,0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	50,0	4	100,0
Σ	133	17,5	142	18,7	78	10,3	121	15,9	55	7,2	231	30,4	760	100,0

Vyskytuje se šikanování na vaší škole?

- a) ano
- b) občas
- c) někdy
- d) zřídka
- e) ne
- f) nevím

Vypočítaná absolutní hodnota	81,679
Stupeň volnosti	84
Kritická hodnota	106,39
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,551

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a výsledek výzkumu není statisticky významný.

Tato hypotéza se výzkumem nepotvrdila. Jedním z vysvětlení je skutečnost, že žáci přibližně tuší podstatu šikanování, ale mají-li u konkrétní situace rozhodnout, zda se o šikanu jedná či ne, jsou nerozhodní a za šikanu často označí i to, co šikana není. Vyhodnocené odpovědi jsem konfrontovala s odpověďmi na otázku „Byl(a) jsi u toho, když někoho šikanovali?“. Kladně mi odpovědělo 347 žáků (tj. 45% žáků).

Naopak žák (nebo i pedagog), pokud nevnímá určité chování v kontextu vztahů třídy k danému žáku, nemusí ani zaregistrovat, že se jedná o šikanu. Dalším důvodem, proč se hypotéza pravděpodobně nepotvrdila, je skutečnost, že šikana, která již pokročila do určitého stádia, je tajena nejen agresory, ale i zbytkem třídy, který se zapojuje do této „hry.“

Určitou roli v tom, proč žák „nevidí“ šikanu ve škole může sehrát i výchova v rodině (*protože bych dostal od táty; nehas, co tě nepálí*), vlastní strach a lhostejnost (*protože bych dostal taky; z bezpečnostních důvodů; ještě bych dostal přes hubu; bála jsem se; seru na něj, mě by taky nikdo nepomohl; ještě bych dostal taky*) nebo předchozí špatné zkušenosti (*několikrát jsem se do toho pustil, ale dopadlo to špatně, byli silnější; mého přítele, ale nakonec jsem dostal*).

2.6. Obávají se žáci toho, že budou ve škole šikanováni?

Předpokládala jsem, že žák, který se obává jít do školy ze strachu, že bude šikanován, jedná na základě reálné skutečnosti, tj. že ve škole nebo ve třídě se může šikana vyskytovat.

Na výše uvedenou otázku odpovědělo 760 žáků (373 chlapců a 387 dívek).

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví žáka nemá vliv na to, zda se žáci obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni.

H_1 : Pohlaví žáka má vliv na to, zda se žáci obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni.

Tab. č. 22: Obava ze šikany ve škole ve vztahu k pohlaví žáka

Obava z šikany	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Často	11	2,9	14	3,6	25	3,3
Občas	98	26,3	139	35,9	237	31,2
Nikdy	263	70,5	233	60,2	496	65,3
Nevím	1	0,3	1	0,3	2	0,3
Celkem	373	100,0	387	100,0	760	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	9,013
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,029

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Z výzkumného šetření vyplývá, že průměrně 3,3% žáků (tj. 11 chlapců - 2,9% a 14 dívek - 3,6%) se **často** obává jít do školy ze strachu, že budou šikanováni. Dalších 31% žáků (tj. 98 chlapců - 26,3% a 139 dívek - 35,9%) jde **občas** do školy se strachem ze šikany. Z výzkumu nelze jednoznačně určit, co je příčinou strachu ze šikany, a následný výčet možných příčin by byl pouze spekulací.

Výzkumem jsem chtěla také zjistit, zda se liší počet žáků, kteří se obávají jít do školy ze strachu ze šikanování v závislosti na vzdělávacím programu základní školy (s rozšířenou výukou matematiky nebo jazyků) nebo na velikosti obce, ve které se škola nachází.

Má vzdělávací program vliv na to, zda se žáci obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni?

K výše uvedenému problému se vyjádřilo 760 žáků (186 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola, 246 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky, 233 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků a 95 žáků ze základních škol s programem základní škola s atypickým národnostním složením).

Hypotéza:

H₀: Vzdělávací program základní škola (s rozšířenou výukou matematiky nebo jazyků) nemá vliv na to, zda žáci obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni.

H₁: Vzdělávací program základní škola (s rozšířenou výukou matematiky nebo jazyků) má vliv na to, zda žáci obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni.

Tab. č. 23: Obava žáka ze šikany ve vztahu ke vzdělávacímu programu základní školy

Obava ze šikany	Vzdělávací program základní škola									
	s atypickým národnostním složením		základní škola		s rozšířenou výukou matematiky		s rozšířenou výukou jazyků		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Často	0	0	10	5,4	6	2,4	9	3,9	25	3,3
Občas	33	34,7	62	33,3	74	30,1	68	29,2	237	31,2
Nikdy	61	64,2	114	61,3	166	67,5	155	66,5	496	65,3
Nevím	1	1,1	0	0	0	0	1	0,4	2	0,3
Celkem	95	100,0	186	100,0	246	100,0	233	100,0	760	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	11,755
Stupeň volnosti	9
Kritická hodnota	16,92
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,228

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a výsledek výzkumu není statisticky významný.

Ovlivňuje velikost obce to, zda se žáci obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni?

Na výše uvedenou otázku odpovědělo 760 žáků (247 žáků z obcí nad 50 000 obyvatel, 242 žáků z obcí od 10 000 do 50 000 obyvatel, 271 žáků z obcí do 10 000 obyvatel).

Hypotéza:

H₀: Velikost obce nemá vliv na to, zda se žáci obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni.

H₁: Velikost obce má vliv na to, zda se žáci obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni.

Tab. č. 24: Obava žáka ze šikany ve vztahu k velikosti obce

Obava ze šikany	Velikost obce							
	nad 50 000 obyvatel		od 10 000 do 50 000 obyvatel		do 10 000 obyvatel		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Často	10	4,0	6	2,5	9	3,3	25	3,3
Občas	63	25,5	84	34,7	90	33,2	237	31,2
Nikdy	174	70,4	152	62,8	170	62,7	496	65,3
Nevím	0	0	0	0	2	0,7	2	0,3
Celkem	247	100,0	242	100,0	271	100,0	760	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	9,907
Stupeň volnosti	6
Kritická hodnota	12,59
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,129

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a konstatujeme, že výsledek výzkumu není statisticky významný.

Hypotéza, že vzdělávací program základní škola (s rozšířenou výukou matematiky nebo jazyka ve vzdělávacím programu základní škola) má vliv na počet žáků, kteří se obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni, se nepotvrdila. Pozoruhodné je pouze zjištění, že ve třídě, která je atypická z hlediska národnostního složení, se nevyskytuje ani jediný žák, který se často obává jít do školy ze strachu, že bude šikanován.

Hypotéza, že velikost obce, ve které se nachází škola má vliv na počet žáků, kteří se obávají jít do školy ze strachu, že budou šikanováni, se nepotvrdila. Ani v jednom případě relativní počet žáků ve zvolené kategorii určené velikostí obce extrémně nepřevyšuje relativní počet žáků v jiné kategorii určené velikostí obce.

2.7. Nešli někdy žáci do školy ze strachu, že budou šikanováni?

Obava ze šikanování může být pouze subjektivní pocit žáka, který se podle výše uvedených výsledků z výzkumu může, ale také nemusí zakládat na skutečnosti. Ta však může přerůst ve strach ze situace, která je pro něj neřešitelná a řeší ji tím, že nejde do školy.

Na otázku „Nešel(a) jsi někdy to školy ze strachu, že budeš šikanován(a),“ mi odpovědělo 757 žáků.

Hypotéza:

H_0 : Do školy, ve které se vyskytuje šikana, nechodí žáci se strachem.

H_1 : Do školy, ve které se vyskytuje šikana, chodí žáci se strachem.

Tab. č. 25: Strach ze šikany ve škole ve vztahu k výskytu šikany ve škole

Výskyt šikany ve škole	Strach ze šikanování jako důvod absence ve škole									
	Několikrát		Jednou		Nikdy		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ano	18	13,6	14	10,6	100	75,8	0	0	132	100,0
Občas	10	7,0	20	14,1	112	78,9	0	0	142	100,0
Někdy	5	6,3	10	12,7	64	81,0	0	0	79	100,0
Zřídka	4	3,3	17	14,2	99	82,5	0	0	120	100,0
Ne	0	0	2	3,6	53	96,4	0	0	55	100,0
Nevím	2	0,9	17	7,5	208	91,2	1	0,4	228	100,0
Celkem	39	5,2	80	10,6	637	84,1	1	0,1	757	100,0

Šikana žáků na základní škole

Vypočítaná absolutní hodnota	45,926
Stupeň volnosti	18
Kritická hodnota	28,87
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Výzkumem bylo potvrzeno, že existuje těsný vztah mezi skutečností, že žák chodí do školy, ve které se vyskytuje šikana, se strachem.

13,6% žáků v dotazníku jednoznačně uvedlo, že na základní škole se šikana vyskytuje a zároveň oni sami několikrát nešli do školy ze strachu ze šikany. Menší procento žáků (10,6% žáků) mělo absenci ve škole z výše zmiňovaného důvodu pouze jednou.

Vyhodnocením tabulky č. 25 zjistíme, že se snižuje počet žáků, kteří několikrát jako důvod absence ve škole uvádějí strach ze šikany v závislosti na tom, v jaké intenzitě se šikana ve škole vyskytuje. Žák, který je přesvědčen, že se ve škole šikana nevyskytuje, také nemá důvod mít strach, že se on sám stane obětí šikany. Důsledkem šikany tedy může být i záškoláctví.

Má vliv pohlaví žáka na to, zda žák nešel do školy ze strachu, že bude šikanován?

Na výše položenou otázku mi poskytlo odpověď celkem 761 odpovědí (odpovědělo 374 chlapců a 387 dívek).

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví nemá vliv na to, zda žáci nešli do školy ze strachu, že budou šikanováni.

H_1 : Pohlaví nemá vliv na to, zda žáci nešli do školy ze strachu, že budou šikanováni.

Tab. č. 26: Strach ze šikany ve škole ve vztahu k pohlaví žáka

Strach ze šikany ve škole	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Několikrát	22	5,9	18	4,7	40	5,3
Jednou	37	9,9	44	11,4	81	10,6
Nikdy	315	84,2	324	83,7	639	84,0
Nevím	0	0	1	0,3	1	0,1
Celkem	374	100,0	387	100,0	761	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	1,910
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,591

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a konstatujeme, že výsledek výzkumu není statisticky významný.

Má vzdělávací program vliv na to, zda žák nešel do školy ze strachu, že bude šikanován?

K výše uvedenému problému se vyjádřilo 761 žáků (186 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola, 249 žáků ze základních škol se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky, 231 žáků se vzdělávacím programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků a 95 žáků ze základních škol s programem základní škola s atypickým národnostním složením).

Hypotéza:

H₀: Vzdělávací program základní školy nemá vliv na to, zda žáci nešli do školy ze strachu, že budou šikanováni.

H₁: Vzdělávací program základní školy má vliv na to, zda žáci nešli do školy ze strachu, že budou šikanováni.

Tab. č. 27: Strach ze šikany ve škole ve vztahu ke vzdělávacímu programu základní školy

Strach ze šikany ve škole	Vzdělávací program základní škola									
	s atypickým národnostním složením		základní škola		s rozšířenou výukou matematiky		s rozšířenou výukou jazyků		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Několikrát	3	3,2	15	8,1	16	6,4	6	2,6	40	5,3
Jednou	9	9,5	21	11,3	24	9,6	27	11,7	81	10,6
Nikdy	82	86,3	150	80,6	209	83,9	198	85,7	639	84,0
Nevím	1	1,1	0	0	0	0	0	0	1	1,1
Celkem	95	100,0	186	100,0	249	100,0	231	100,0	761	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	15,411
Stupeň volnosti	9
Kritická hodnota	16,92
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,080

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a výsledek výzkumu není statisticky významný.

Ovlivňuje velikost obce to, zda žák nešel do školy ze strachu, že bude šikanován?

Do záznamového archu se k této problematice vyjádřilo 761 žáků (248 žáků z obcí nad 50 000 obyvatel, 242 žáků z obcí od 10 000 do 50 000 obyvatel, 271 žáků z obcí do 10 000 obyvatel).

Hypotéza:

H₀: Velikost obce nemá vliv na to, zda žáci nešli do školy ze strachu, že budou šikanováni.

H₁: Velikost obce má vliv na to, zda žáci nešli do školy ze strachu, že budou šikanováni.

Tab. č. 28: Strach ze šikany ve škole ve vztahu k velikosti obce

Strach ze šikany	Velikost obce							
	nad 50 000 obyvatel		od 10 000 do 50 000 obyvatel		do 10 000 obyvatel		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Několikrát	19	7,7	12	5,0	9	3,3	40	5,3
Jednou	25	10,1	29	12,0	27	10,0	81	10,6
Nikdy	204	82,3	201	83,1	234	86,3	639	84,0
Nevím	0	0	0	0	1	0,4	1	0,4
Celkem	248	100,0	242	100,0	271	100,0	761	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	7,402
Stupeň volnosti	6
Kritická hodnota	12,59
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,285

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a výsledek výzkumu není statisticky významný.

5,3% žáků (22 chlapců, tj. 5,9% a 18 dívek, tj. 4,7%) uvedlo, že několikrát nešli do školy ze strachu, že budou šikanováni. Výzkumem se ale nepotvrdila souvislost mezi vzdělávacím programem a tím, zda žáci nešli do školy ze strachu ze šikany. Podobně se nepotvrdila souvislost mezi velikostí obce a tím, zda žáci nešli do školy ze strachu ze šikany.

2.8. Byli žáci ve škole šikanováni?

Dětské šikany bývají oproti šikanám mládeže více náladové, méně propracované, připomínají spíše štvanci než „organizovaný útok mafie“. Dětské šikany se dají také lépe odhalit a jejich následky se rychleji a jednodušeji napravují. Určitá specifika existují nejen vzhledem k věku, ale i vzhledem k pohlaví a prostředí.

Ohledně nastartování šikany bývá za nejrizikovější faktor považována osobnostní charakteristika útočníka a „vztah“ mezi ním a šikanovaným. (Existují však situace, kdy šikana nezávisí na osobnostních charakteristikách ani oběti, ani agresora, ale na „tradici“ různých institucí – internáty, učiliště.)

Hypotéza:

H₀: Žák, který správně charakterizuje šikanu a šikanování, není schopen zodpovědně říci, zda byl šikanován.

H₁: Žák, který správně charakterizuje šikanu a šikanování, je schopen zodpovědně říci, zda byl šikanován.

Tab. č. 29: Výstižné charakterizování šikany ve vztahu k tomu, zda byl žák šikanován

Počet kódů	Byl(a) jsem šikanován(a)									
	Odpověď neuvedena		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	4	12,9	6	19,4	21	67,7	0	0	31	100,0
2	1	2,2	8	17,4	36	78,3	1	2,2	46	100,0
3	3	5,2	12	20,7	43	74,1	0	0	58	100,0
4	2	2,6	11	14,1	65	83,3	0	0	78	100,0
5	4	5,3	19	25,3	52	69,3	0	0	75	100,0
6	0	0	23	25,0	69	75,0	0	0	92	100,0
7	0	0	25	25,8	72	74,2	0	0	97	100,0
8	0	0	22	32,4	46	67,6	0	0	68	100,0
9	6	9,2	17	26,2	42	64,6	0	0	65	100,0
10	3	4,3	18	26,1	48	69,6	0	0	69	100,0
11	2	5,0	11	27,5	27	67,5	0	0	40	100,0
12	1	4,8	8	38,1	12	57,1	0	0	21	100,0
13	1	11,1	1	11,1	7	77,8	0	0	9	100,0
14	0	0	5	29,4	12	70,6	0	0	17	100,0
15	0	0	0	0	4	100,0	0	0	4	100,0
Celkem	27	3,5	186	24,2	556	72,2	1	0,1	770	100,0

Šikana žáků na základní škole

Vypočítaná absolutní hodnota	57,575
Stupeň volnosti	42
Kritická hodnota	58,12
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,055

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a výsledek výzkumu není statisticky významný.

Při formulování hypotézy jsem vycházela z předpokladu, že žák, který zná podstatu šikany, dokáže také věrohodně napsat, zda byl šikanován. Tato hypotéza se nepotvrdila.

Jedním z možných vysvětlení je domněnka, že učitelé se problematice šikany v třídních hodinách nebo jiných vyučovacích hodinách věnují, vysvětlí žákům, co je šikana, ale pouze okrajově. Ti sice „tuší“ podstatu šikanování, eventuelně dokáží napsat, co šikana je, ale při posuzování konkrétní situace jsou bezradní, označují za šikanu i to, co šikana není. Ani řada pedagogů nedokáže šikanu jednoznačně rozpoznat a zaměňuje ji právě za agresí.

Z výzkumného šetření, které jsem uskutečnila i mezi učiteli, vyplývá, že 96% učitelů se ve své pedagogické praxi již setkalo s problémem šikany mezi žáky. Při nestandardizovaném rozhovoru připouštějí, že šikanu zatím nepovažují za nejžhavější problém ve školství, pouze za znepokojující jev, který ale zasluhuje stále větší pozornost. Nicméně odborníci, kteří se zúčastnili 1. celostátní konference „Školní šikanování“ konané v Olomouci konstatovali, že 90% pedagogů neumí řešit nejjednodušší diagnostické situace. Na obranu učitelů nutno napsat, že doposud neexistuje instituce, která by se kvalitně a systematicky zabývala vzděláváním v oblasti prevence šikanování a dosavadní pedagogické vzdělání neposkytuje ucelené poznatky o dané problematice, ani o zákonitostech skupinové dynamiky. Nejsou tudíž ani teoreticky, natož prakticky vybaveni řešit tak komplikovanou situaci jakou šikana je. Přitom funkce učitele je nesmírně důležitá. V případě, kdy se v rodině nějakým způsobem pokazí mikroklíma, je lidský i profesionálně kompetentní pedagog tou první a někdy poslední bytostí, která může dítěti pomoci. (ŠESTÁK, 1995)

Předmět „školní šikanování“ se vyučuje jen na Pedagogické fakultě Palackého univerzity v Olomouci, ale i zde je nepovinný. (Nicméně jiné zdroje uvádějí, že podle dosud platných Národních vzdělávacích osnov (www.msmt.cz) probíhá vzdělávání školních metodiků prevence na všech pedagogických fakultách.) Tato situace by se měla změnit od letošního školního roku. Na Pedagogické fakultě UK probíhá ověřování návrhu čtyřsemestrového specializačního vzdělávacího studia pro výchovné poradce-školní metodiky prevence.

Na otázku „Byl(a) jsi na této škole šikanován(a)?“ odpovědělo celkem 776 žáků (380 chlapců a 396 dívek).

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví žáka nemá vliv na to, zda žák byl šikanován.

H_1 : Pohlaví žáka má vliv na to, zda žák byl šikanován.

Tab. č. 30: Pohlaví žáka ve vztahu k tomu, zda byl žák šikanován

Byl(a) jsem šikanován(a)	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Neodpověděl	11	2,9	17	4,3	28	3,6
Ano	107	28,2	80	20,2	187	24,1
Ne	262	68,9	298	75,3	560	72,2
Nevím	0	0	1	0,3	1	0,3
Celkem	380	100,0%	396	100,0%	776	100,0%

Vypočítaná absolutní hodnota	8,172
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,043

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Výzkum, který provedl Říčan na pražských školách v pátých a šestých ročnících v roce 1993 ukázal, že na těchto školách je šikanováno 20% žáků.

Další výzkum provedl v roce 1997 Kolář a výsledky empirického výzkumu jsou uveřejněny v knize „Skrytý svět šikanování“. Dle tohoto výzkumu je šikanovaných žáků 27%.

Další odborná studie byla dokončena v roce 2001. Výzkum šikany byl proveden na vzorku 11 000 žáků ve věku mezi 14 a 15 rokem. Výsledky výzkumu zveřejnila ředitelka krizové Růžové linky Eva Vaníčková. Výsledek: více než pětina českých žáků osmých a devátých tříd se ve škole stala terčem šikany, ale procento bude pravděpodobně vyšší, protože z výzkumu dále vyplývá, že takové projevy chování jako posměšky nebo ponižování nepovažují respondenti za šikanu. (V porovnání se středoškolskými studenty, kterých je desetina.)

V článku „Hovoříme s rodiči: O šikanování“ je uvedeno, že v současné době u nás projde 32% školních dětí šikanou. Z toho je 19% těch, kteří šikanují, a 13% těch, kteří jsou šikanováni.

Celonárodní výzkum MŠMT, který probíhal pod odborným vedením Michala Koláře, uvádí, že se se šikanou u nás ve škole setkala 41% žáků.

V článku „Agresivita roste – co s ní“, který vyšel 4.5.2004, je uvedena informace o mezinárodním výzkumu SZÚ, podle kterého je terčem šikany 36,8% žáků.

Ve svém výzkumu jsem dospěla k výsledku, podle kterého v průměru 24,1% žáků (28,2% chlapců a 20,2% dívek) odpovědělo, že byli na škole šikanováni a je statisticky významný rozdíl mezi tím, zda se jedná o šikanování chlapců nebo dívek. Vzhledem k tomu, že u první otázky jsem dospěla k závěru, že žáci neumí své teoretické poznatky aplikovat na konkrétní chování, tj. že za šikanu označují i chování, které šikanou není, konfrontovala jsem tyto odpovědi s otázkou č. 22 třetí části dotazníku pro žáky (Příloha č. 1), ve které jsem se ptala: „Jak jsi byl(a) šikanována, co se stalo?“

V dotaznících žáci uváděli tyto odpovědi:

Kategorie 1

- * **šikana fyzické povahy** - *brali mi věci, žďuchali, pomlouvali; uráží mě dost lidí kvůli tomu jak vypadám; moje kamarádka mě začne jen tak tahat za vlasy, štípat, škrábe; byl jsem zaházen v oblečení do řeky; jeden kluk říkal, že jsem mu nadával, sprostě a nebyla to pravda, proto mě zbil; na záchodě mě přitlačili ke stěně a nadávali. A před jídelnou mi nadávali a přitlačili k plotu; mlátili mě a uráželi; nejdříve to začalo to strkáním, pak nadáváním a vyhrožováním, že mě zmlátí; hází mi hořící zbytky cigaret za krk a mlátí mě; brání věci, pošťuchování, nic vážného, jenom ty tužky by mohly vrátit; naposledy do mě mlátili kameny, přišla na ně máma; třeba, že na mě přišli, začali mě fackovat, vyhrožovat, kopali do mě, nadávali mě, ale asi jenom 2x, už je to pryč; třeba mi shazují věci (s kterými hraji fotbal), kopou mi do lavice a pak do nohou; někteří z naší třídy prostě jenom jdou kolem vás, chytanou vás za hlavu, chvíli vám ji drží, nebo vám dají pár pohlavků apod.; párkrát jsem dostala pěstí do obličeje nebo do břicha, také mě přirazila mezi dveře; mlátili mě, tahali ze mě peníze, většinou kvůli mému vzhledu, že jsem zrzavá a pihatá, dále kvůli mému projevu; mlácení, hodně modráků;*
- * **šikana psychické povahy** - *třída se rozdělila na 2 skupiny - já a kamarád a ostatní; nadávání, pošťování spolužáků proti mě; napadala mě slovně a citově a já už to nevydržela a řekla to mamince a ta volala do školy a vyřešilo se to; veškeré typy urážek, brání věci, mlácení; spolčily holky všechny mé kamarádky a oni se se mnou nebavily a mlátily mě, pošťuchovaly, nadávaly; v hodinách, např. když jsem odpověděla špatně, tak se kluci smáli; nadávání, posmívání, když kolem nich projdu, začnou se smát;*
- * **slovní šikana** - *nadávky, výsměšky; rozešla jsem se s klukem, a tak mi kluci ubližovali (někteří), bylo to strašné, už nikdy to nechci zažít, všichni mi říkali např. děvko, kurvo, .. ;*

pomlouvali mou rodinu, vyhrožovali, že mi udělají doma problémy; urážky, ale já to neberu vážně, to je taková sranda, nevadí mě to; slovními urážkami na mou rodinu a nadávkami; pořád mě urážel na mé oblečení, že jsem hnusná, že se se mnou nikdo nebaví ať jdu do zvláštní školy; ten kluk se mi pořád smál, urážel a tehdy to s námi řešila naše třídní učitelka, paní učitelka byla moc hodná, tak se to všechno urovnalo; pořád na mě nějaká velká holka křičela, ať laskavě dožeru to jídlo nebo mě zmlátí, ... ; vydírání peněz, vulgární nadávání; že jsem blbá, málo se učím, jsem tlustá; nadávali mi, brali mi věci; kluci mi hrozně nadávali a já už toho měl plný zuby, ale pak to přestalo; neustálé slovní narážky, dále nebudu popisovat, jelikož mi to není příjemné; začal vyhrožovat, že chce peníze (10 Kč, 100 Kč, 1000 Kč); kluci mi nadávají, že jsem plochá a při tom to není pravda; ústně (ožralá máno!), protože jsem se ve vybíjené v 1. třídě netrefila do žáka 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. třídy; říkali mi, že jsem tlustá a nadávali mi škaredými přezdívkami, který se mi vůbec ani trochu nelíbí; nadával mi do ..., podkopával mi nohy, shazoval mě ze židle, házel mě na zem, mlátil mě; jedna holka ze třídy mě neustále urážela a slovně napadala, protože dobře věděla, že se bránit nebudu; říká mi, že jsem blbá, pořád mě kopal, prostě mě furt otravoval, tahá mi za vlasy a za oblečení; nadávají mi a hází po mě tužky, svačiny, ... ;

- * **blíže nespecifikováno** - zase asi buzerace (od 6.S), jsou tam kluci (fotbalisti);

já ne, ale jeden učitel nás bil klackem ve třídě za mluvení;

všechno, co je v 5. otázce;

Kategorie 2

- * **šikana fyzické povahy** - oni mi to opláceli, protože se je také šikanovala. Byla jsem ze všech nejsilnější. Také jsem měla přezdívku Šiko; fackovali mě, kopali do noh a do zad; fyzicky mě napadali; mlátili mě; kluci z vyššího ročníku mě bouchali po zádech; jedna holka z dyslektické třídy, mě strkala hlavu do záchodu, protože jsem jí nechtěla říct, koho miluji; zatáhli mě do rohu, vyhrožovali mi několikrát mě uhodili; podkopávali mi nohy, když jsem šla do třídy; škrtili mě; on mě mlátil, měla jsem modřiny. Šla jsem ze školy a on mě skopal jen tak, dál mě mlátil, doma jsem to neřekla, řekla jsem, že jsem spadla ze schodů; jedna parta mě obklíčila, začali mi vyhrožovat a bili mě; mlátí mě, nadává mi a připadá si drsně a namachrovaně; prskali, flusali na mě, chytli mě dva a třetí do mě zezadu mlátil do žeber; měl jsem otřes mozku a zlomený zápěstí; namlátili mě, nacpali mi pomeranč do pusy a vyhrožovali mě; bití 4 Romové;
- * **šikana psychické povahy** - jedna osoba proti mě poštvála celou třídu a pak se se mnou nikdo nebavil;
- * **slovní šikana** - osobně uráželi moji rodinu; napadal slovně; posmívali se mi, že jsem tlustá; Měl jsem dobrý hokejisty a oni mi vyhrožovali, že jestli jim to nedám, že mě zbijí; otravovali mě, že jestli nemám cigaretu a že když jim ji nedám, že mě zmlátí; že mě zbije pokud něco neudělám; pouze slovní urážky, nevšímám jsem si toho a oni po chvíli přestali, ale to občas

nestačí a musí nastoupit "hrubá síla"; nechci se o tom bavit; říkal, že mě zabije, jestli něco neudělám; říkal, ať štěkám na žárovku;

- * **blíže nespecifikováno** - *nevím! Možná to šikana ani nebyla. Z pohledu jiných to vypadalo jako obyčejná šarvátka, i když byl starší a silnější. Nedal jsem se! Spíš rvačka; nechci komentovat; oddělali mě na srdce a dodnes mám problémy a nedovírá mi levá chlopeň; nechci to popisovat, no comment;*

Kategorie 3

- * **šikana fyzické povahy** – *byla jsem urážena, když je zima, kluci mě házení kouli; jednou holky se mnou dostaly do sporu a chtěly na mě poslat Cikány, učitel se mnou musel domů; jeden kluk říkal, že jsem mu nadával, sprostě a nebyla to pravda, proto mě zbil; zastával jsem se spolužačky, když chtěla projít sousední šatnou a jeden kluk mě chytil za svetr a hodil mě na lavici; jeden kluk mě chtěl zavřít do železné klece a přirazil mi prst do dveří a ten mě otekl a zmodral; jak kdy - někdy odejdu, někdy ho zbouchám; já jsem hrál na hřišti s klukama koulovanou a já nerad trefil jednoho kluka do nohy a on mě zbil, byl starší o 4 ročníky; trochu mi pobili; rozbili mi hubu; jeden kluk si hrál s magnetkama a já jsem si vzala magnetku, kterou hodil z tabule, kam je on hodil, já jsem se otočila zády k němu a on mě začal škrtit ze zadu; jedna holka mi s moji kámoškou začala honit (jely jsme na kolečkových bruslích) ona zakopla a on se mi začala smát, tak jsem jí řekla, že je trapná a pak nás zmlátila; protože jsem jako jediná dostala z testu za 1, o přestávce se na mě vrhli a nadávali mi a zničili mě pár věcí šel jsem jednou z karate a oni si mě chytili; začal si on a pak se to spletlo; dal mi nožku a pak nadával; jednou mě mlátil; jeden kluk ze školy na mě byl sprostý, tak jsem mu to oplatila a řekl, že si to se mnou vyřídí - na štěstí na to zapomněl; zmlátili mě, obraly mě o 300Kč a zdrhly, posrani cigoši, já bych je bil, hajzly!!!; byli jsem na hřišti a já hrála vybijenou a já tu holku vybila, ona měla vztek a tak na mě začala rvát a nadávat, a pak to šlo k bitce; přišli ke mě a hodili mě do kopřiv a pak mě zmlátili; narvali mě plesnivý kiwi do držky.*
- * **slovní šikana** - *šel jsem a najednou mi jeden kluk říkal, že jsem debil; posmívali se mi, oslovovali mě zkomolením mého příjmení, šel jsem dál a nevšiml si toho, ty kluky jsem už více nepotkal; slovní nadávky - popral jsem se - zvítězil a šel domů; řekl mi neslušné slovo, jinak se nestalo nic; jednou na mě něco řekli; šel jsem po hřišti a pořád chodili za mnou řvali na mě; brácha mě bezdůvodně vyhrožoval, že jsem mu řekla nějakou nadávku, kopal mě, ale jinak mě má asi rád jako sestru;*
- * **blíže nespecifikováno** - *z kamarádství;*

(Volné odpovědi žáků jsem záměrně stylisticky ani pravopisně neupravovala).

Z výše uvedeného vyplývá, že je nutno rozlišovat, kdy se žák cítí být šikanován, a takto to prezentuje v dotazníku, nebo je skutečně šikanován podle pojmu vymezeného v první kapitole teoretické části. Některé situace, které žáci v dotazníku popisovali, lze skutečně klasifikovat jako šikanování, v některých případech i jako šikanování s agresivními prvky.

Z odpovědí ostatních žáků nemůžeme jednoznačně vyvodit, zda se jedná o šikanu. Někteří žáci buď neodpověděli, a pak nevíme, zda skutečně k šikaně došlo, nebo mlčení je důsledkem strachu z možného odhalení nebo ze studu, že se nedokázali ubránit apod. Nebo odpovědi žáků jsou nejasné a nemáme dostatek informací k tomu, abychom mohli reálně posoudit, zda k šikaně skutečně došlo (z odpovědí jednoznačně nevyplývá, zda napadení bylo ojedinělé nebo opakované, nebo žáci dokonce sami uvádějí, že si nejsou jisti s tím, zda to šikana vůbec byla.)

Vyhodnocením některých odpovědí žáků zjistíme, že k šikaně nedošlo, protože se jednalo např. o ojedinělý útok.

Odpovědi žáků, které byly uvedeny v záznamových arších, bych zobecnila do 4 skupin:

- a) žáci, kteří jsou šikanováni a také se tak cítí
- b) žáci, kteří jsou šikanováni, ale necítí se tak
- c) žáci, kteří nejsou šikanováni, ale cítí se tak
- d) žáci nejsou šikanováni.

V tomto případě bychom si měli položit otázku, které z těchto skupin žáků věnovat největší pozornost. Jednoznačně skupině a), tj. těm žákům, kteří jsou šikanováni a také se tak cítí.

Kolář ve své knize „Skrytý svět šikanování“ konstatuje, že je nutné řešit každou šikanu. Proto bychom se měli věnovat i skupině b), tj. skupině žáků, kteří jsou šikanováni, ale podle jejich výpovědí se tak necítí. Z nestandardizovaného rozhovoru vyplývá, že to jsou žáci, kteří se s danou situací relativně dobře psychicky vyrovnali. Uvědomují si, že v třídním kolektivu nejsou oblíbení a patří mezi outsajdry, ale svoji „záchranu“ vidí v tom, že po základní škole nastoupí na střední školu (SOU), kde situace bude jiná, nebo mají jinou vztahovou skupinu, jinou činnost, ve které se realizují (jsou výborní sportovci nebo počítačová fanoušci, kteří svými dovednostmi a znalostmi dalece převyšují své vrstevníky.) (Příloha č. 5)

Jsem přesvědčena, že rizikovou skupinou je i skupina c), tj. žáci, které podle definice nemůžeme klasifikovat jako oběti šikany, ale přesto se tak cítí. Tito žáci jsou pravděpodobně málo psychicky odolní a pocit, že na základní škole byli obětí šikany, je může poznamenat na celý život. Právě z tohoto důvodu je velmi důležité, aby žáci dokázali jednoznačně rozlišit, co šikana je a co není.

Sylvia Clare z linky krizové pomoci varuje: „Neměli bychom se soustředit jen na oběti, protože tím vytváříme jen další lidi s mentalitou obětí: „Stal jsem se obětí šikanování.“ Fak se tím identifikují, namísto toho, aby se identifikovali jako „Já jsem člověk, a před časem mě šikanovali.“ Považujete-li se za oběť šikanování, nikdy se toho nezbavíte.“ (BENEŠOVÁ, 2004)

2.9. Jaké jsou používané formy šikany vzhledem k pohlaví žáka?

V kapitole 1.6 jsem vyjmenovala rozdělení šikany tak, jak je uvádějí jednotliví autoři, popř. jak je popsáno v některých policejních dokumentech. V dotazníku jsem použila typy šikany publikované ve sborníku „Čelíme šikanování“. Tuto klasifikaci jsem zvolila proto, že je celkem srozumitelná pro žáky základní školy, protože si dokáží pod jednotlivými slovy představit i konkrétní chování. Dále jsem přesvědčena, že postihuje podstatu toho, co žáci chtěli vyjádřit, tj. jak a jakým způsobem jim bylo ublíženo. Pro účely výzkumu jsou získané informace dostačující.

V teoretické části uvádím, že k nepřímé šikaně dochází častěji u dívek, chlapci jsou ve svém jednání přímější. Proto jsem ve svém výzkumu chtěla ověřit, zda také pohlaví oběti má vliv na to, jak byla (s ohledem na povahu šikany) šikanována.

Ovlivňuje pohlaví žáka to, zda byl šikanován fyzicky?

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví žáka nemá vliv na to, zda žák byl šikanován fyzicky.

H_1 : Pohlaví žáka má vliv na to, zda žák byl šikanován fyzicky.

Tab. č. 31: Pohlaví žáka ve vztahu k tomu, zda byl šikanován fyzicky

Šikanován(a) fyzicky	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	287	75,5	359	90,7	646	83,2
Ano	93	24,5	37	9,3	130	16,8
Celkem	380	100,0	396	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	31,831
Stupeň volnosti	1
Kritická hodnota	3,84
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Ovlivňuje pohlaví žáka to, zda byl žák šikanován citově?

Hypotéza:

H₀: Pohlaví žáka nemá vliv na to, zda žák byl šikanován citově.

H₁: Pohlaví žáka má vliv na to, zda žák byl šikanován citově.

Tab. č. 32: Pohlaví žáka ve vztahu k tomu, zda byl šikanován citově

Šikanován(a) citově	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	339	89,2	357	90,2	696	89,7
Ano	41	10,8	39	9,8	80	10,3
Celkem	380	100,0	396	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	0,186
Stupeň volnosti	1
Kritická hodnota	3,84
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,667

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a výsledek výzkumu není statisticky významný.

Ovlivňuje pohlaví žáka to, zda byl žák šikanován slovně?

Hypotéza:

H₀: Pohlaví žáka nemá vliv na to, zda žák byl šikanován slovně.

H₁: Pohlaví žáka má vliv na to, zda žák byl šikanován slovně.

Tab. č. 33: Pohlaví žáka ve vztahu k tomu, zda byl šikanován slovně

Šikanován(a) slovně	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	268	70,5	306	77,3	574	74,0
Ano	112	29,5	90	22,7	202	26,0
Celkem	380	100,0	396	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	4,584
Stupeň volnosti	1
Kritická hodnota	3,84
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,032

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Ovlivňuje pohlaví žáka to, kolik typů šikany je proti němu namířeno?

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví žáka nemá vliv na povahu šikany, která je proti němu namířena.

H_1 : Pohlaví žáka má vliv na povahu šikany, která je proti němu namířena.

Tab. č. 34: Pohlaví žáka ve vztahu k povaze šikanování

Počet kladných odpovědí	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	204	53,7	266	67,2	470	60,6
1	122	32,1	98	24,7	220	28,4
2	38	10,0	28	7,1	66	8,5
3	16	4,2	4	1,0	20	2,6
Celkem	380	100,0	396	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	19,190
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Na otázku „Pokud jsi byla šikanován(a), bylo toto šikanování povahy:“ odpovědělo celkem 412 žáků, z toho 130 žáků odpovědělo, že byli šikanováni fyzicky (93 chlapců a 37 dívek), 80 žáků (41 chlapců a 39 dívek) odpovědělo, že byl šikanováni citově a 202 žáků (112 chlapců a 90 dívek) uvedlo, že byli šikanováni slovně (verbálně). V tomto výzkumu jsem se zaměřila pouze na oběti a na identifikaci toho, jakým způsobem byli šikanováni. Důvodem, proč v dotazníku nebyly uvedeny otázky blíže specifikující agresora, byla obava, že žák, který skutečně šikanoval a tuto skutečnost v anonymním dotazníku i přizná, nemusí už pravdivě odpovědět (pokud vůbec odpoví), jakým způsobem šikanoval.

Hypotéza, že pohlaví žáka souvisí s tím, že žák byl šikanován fyzicky, se potvrdila. 24,5% chlapců potvrdilo, že byli šikanováni fyzicky. Procento dívek, které uvedly stejný způsob šikanování bylo 9,3% (37 dívek). Z tohoto výzkumu nelze zjistit, kdo byl agresorem, zda šikanoval chlapec nebo dívka. V současné době se i dívky chovají hrubě, až brutálně. Na jejich chování se podepisuje především situace v rodinách (manželská nevěra, vzájemná

nedůvěra a rozvody), což tyto mladé dívky utvrzuje v přesvědčení, že všichni muži jsou stejní, a proto je třeba si proti nim vytvořit obranný mechanismus. Ke svému okolí se pak chovají tvrdě až cynicky, vůči spolužákům používají jak verbální, tak fyzickou agresi.

V článku „Šikana pozná na vlastní kůži každé páté dítě“ autorka uvádí: „*Dívčí šikana existuje a bývá horší než chlapecká. Je promyšlenější, záluďnější a těžko postižitelná. Má psychickou formu. Tak dlouho pomlouvají, vysmívají se, až oběť postaví mimo kolektiv.*“ (PAVLIŠOVÁ, 2001)

Ve výzkumu se mi ale výše uvedené poznatky nepotvrdily – není statisticky významný rozdíl v pohlaví žáka (chlapec, dívka), kteří byli citově šikanováni. Tuto formu šikany uvádí 10,8% chlapců a 9,8% dívek. Při formulaci hypotézy jsem předpokládala opak.

Slovně bylo šikanováno 29,5% chlapců a 22,7% dívek. I v tomto případě platí, že nemáme dostupné informace o tom, kdo je agresorem, a proto můžeme pouze konstatovat, kolik žáků bylo slovně šikanováno.

Při výzkumném šetření mě dále zajímalo, zda proti obětem je namířena pouze šikana jedné povahy (jedna „forma“) nebo zda je častější kombinace dvou až tří „typů“ šikany. Vyhodnocením odpovědí jsem zjistila, že průměrně 28,4% žáků (32,1% chlapců a 24,7% dívek) bylo šikanováno pouze jednou formou šikany (při vyhodnocování výsledků jsem nebrala zřetel na povahu šikany, ale na počet). 10% chlapců a 7,1% dívek uvádí, že byli šikanováni dvěma typy šikany. 4,2% chlapců a 1,0% dívek odpovědělo, že byli šikanováni všemi typy šikany uvedenými v dotazníku.

Věřohodnost odpovědí jsem si ověřila tím, že jsem uvedenou povahu šikany konfrontovala s otázkou č. 22 - jak jsi byl(a) šikanován(a), co se stalo. (např. v záznamovém archu mi žákyně uvedla „*moje kamarádka mě začne jen tak tahat za vlasy, štípat, škrábe*“ a povaha šikany uvedeno a) - fyzická povaha šikany; v záznamovém archu bylo zapsáno „*nadávky a vyhrožování*“ a povaha šikany pod písmenem c) – slovní šikana; v záznamovém archu jsem si přečetla „*rozešla jsem se s klukem, a tak mi kluci ubližovali (někteří), bylo to strašné, už nikdy to nechci zažít, všichni mi říkali např. děvko, kurvo, ...*“ a jako povaha šikany uvedeno b) – psychická povaha šikany a c) – slovní povaha šikany).

2.10. Komu se svěřují šikanovaní žáci?

Ondráček ve své knize „Františku přestaň konečně zlobit, nebo ...“ uvádí, že každý pátý šikanovaný žák se nikomu nesvěří, což zvyšuje pravděpodobnost jeho pozdějšího psychického zhroucení. (ONDRÁČEK, 2003) Právě z tohoto důvodu je důležité, aby buď učitel nebo rodiče včas rozpoznali, že dítě může být obětí šikany.

Žák byl šikanovaný. Svěřil se matce? Byl s výsledkem řešení spokojený?

Hypotéza:

H_0 : Žák, který byl šikanován, se nesvěřil matce.

H_1 : Žák, který byl šikanován, se svěřil matce.

Tab. č. 35: Žák byl šikanován a svěřil se matce

Svěřil(a) se matce	Byl(a) jsem šikanován(a)									
	Odpověď nevedena		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď nevedena	28	100,0	110	58,8	529	94,5	1	100,0	668	86,1
Svěřil(a) se matce	0	0	77	41,2	31	5,5	0	0	108	13,9
Celkem	28	100,0	187	100,0	560	100,0	1	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	153,507
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Hypotéza:

H_0 : Šikanovaný žák, který se svěřil své matce, nebyl s výsledkem řešení spokojen.

H_1 : Šikanovaný žák, který se svěřil své matce, byl s výsledkem řešení spokojen.

Tab. č. 36: Šikanovaný žák se svěřil matce ve vztahu ke spokojenosti s výsledkem

Spokojenost	Svěřil(a) jsem se matce					
	Ano		Ne		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	493	73,8	1	0,9	494	63,7
Ano	42	6,3	41	38,0	83	10,7
Částečně ano	31	4,6	24	22,2	55	7,1
Ne	30	4,5	20	18,5	50	6,4
Nevím	68	10,2	21	19,4	89	11,5
Neřekl(a) jsem to nikomu	4	0,6	1	0,9	5	0,6
Celkem	668	100,0	108	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	240,823
Stupeň volnosti	5
Kritická hodnota	11,07
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Žák byl šikanovaný. Svěřil se otci? Byl s výsledkem řešení spokojený?

Hypotéza:

H_0 : Žák, který byl šikanován, se nesvěřil otci.

H_1 : Žák, který byl šikanován, se svěřil otci.

Tab. č. 37: Šikanovaný žák se svěřil otci

Svěřil(a) se otci	Byl(a) jsem šikanován(a)									
	Odpověď neuvedena		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	27	96,4	152	81,3	542	96,8	1	100,0	722	93,0
Svěřil(a) se otci	1	3,6	35	18,7	18	3,2	0	0	54	7,0
Celkem	28	100,0	187	100,0	560	100,0	1	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	52,627
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Šikana žáků na základní škole

Hypotéza:

H_0 : Šikanovaný žák, který se svěřil svému otci, nebyl s výsledkem řešení spokojen.

H_1 : Šikanovaný žák, který se svěřil svému otci, byl s výsledkem řešení spokojen.

Tab. č. 38: Šikanovaný žák se svěřil otci ve vztahu ke spokojenosti s výsledkem

Spokojenost	Svěřil(a) jsem se otci					
	Ano		Ne		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	493	68,3	1	1,9	494	63,7
Ano	59	8,2	24	44,4	83	10,7
Částečně ano	43	6,0	12	22,2	55	7,1
Ne	43	6,0	7	13,0	50	6,4
Nevím	79	10,9	10	18,5	89	11,5
Neřekl(a) jsem to nikomu	5	0,7	0	0	5	0,6
Celkem	722	100,0	54	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	122,107
Stupeň volnosti	5
Kritická hodnota	11,07
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Žák byl šikanovaný. Svěřil se učiteli? Byl s výsledkem řešení spokojený?

Hypotéza:

H₀: Žák, který byl šikanován, se nesvěřil učiteli.

H₁: Žák, který byl šikanován, se svěřil učiteli.

Tab. č. 39: Šikanovaný žák se svěřil učiteli

Svěřil(a) se učiteli	Byl(a) jsem šikanován(a)									
	Odpověď neuveдена		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuveдена	27	96,4	156	83,4	553	98,8	1	100,0	737	95,0
Svěřil(a) se učiteli	1	3,6	31	16,6	7	1,3	0	0	39	5,0
Celkem	28	100,0	187	100,0	560	100,0	1	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	69,182
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Šikana žáků na základní škole

Hypotéza:

H_0 : Šikanovaný žák, který se svěřil učiteli, nebyl s výsledkem řešení spokojen.

H_1 : Šikanovaný žák, který se svěřil učiteli, byl s výsledkem řešení spokojen.

Tab. č. 40: Šikanovaný žák se svěřil učiteli ve vztahu ke spokojenosti s výsledkem

Spokojenost	Svěřil(a) jsem se učiteli					
	Ano		Ne		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	493	66,9	1	2,6	494	63,7
Ano	72	9,8	11	28,2	83	10,7
Částečně ano	37	5,0	18	46,2	55	7,1
Ne	41	5,6	9	23,1	50	6,4
Nevím	89	12,1	0	0	89	11,5
Neřekl(a) jsem to nikomu	5	0,7	0	0	5	0,6
Celkem	737	100,0	39	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	146,877
Stupeň volnosti	5
Kritická hodnota	11,07
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Žák byl šikanovaný. Svěřil se kamarádovi? Byl s výsledkem řešení spokojený?

Hypotéza:

H₀: Žák, který byl šikanován, se nesvěřil kamarádovi.

H₁: Žák, který byl šikanován, se svěřil kamarádovi.

Tab. č. 41: Šikanovaný žák se svěřil kamarádovi

Svěřil(a) se kamarádovi	Byl(a) jsem šikanován(a)									
	Odpověď neuvadena		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvadena	26	92,9	125	66,8	514	91,8	1	100,0	666	85,8
Svěřil(a) se kamarádovi	2	7,1	62	33,2	46	8,2	0	0	110	14,2
Celkem	28	100,0	187	100,0	560	100,0	1	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	73,030
Stupeň volnosti	3
Kritická hodnota	7,81
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Hypotéza:

H₀: Šikanovaný žák, který se svěřil svému kamarádovi, nebyl s výsledkem řešení spokojen.

H₁: Šikanovaný žák, který se svěřil svému kamarádovi, byl s výsledkem řešení spokojen.

Tab. č. 42: Šikanovaný žák se svěřil kamarádovi ve vztahu ke spokojenosti s výsledkem

Spokojenost	Svěřil(a) jsem se kamarádovi					
	Ano		Ne		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	492	73,9	2	1,8	494	63,7
Ano	56	8,4	27	24,5	83	10,7
Částečně ano	35	5,3	20	18,2	55	7,1
Ne	25	3,8	25	22,7	50	6,4
Nevím	55	8,3	34	30,9	89	11,5
Neřekl(a) jsem to nikomu	3	0,5	2	1,8	5	0,6
Celkem	666	100,0	110	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	219,959
Stupeň volnosti	5
Kritická hodnota	11,07
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Z průzkumu mezi rodiči, který jsem realizovala paralelně s výzkumem šikany ve školách, vyplývá, že jsou rodiče, kteří věří, že by buď z chování svého dítěte poznali, že není něco v pořádku, nebo by se jim dítě samo svěřilo. Konfrontací s odpověďmi žáků jsem došla k závěru, že 41,2% žáků, kteří se cítí být šikanováni, by se svěřili matce, 18,7% žáků by se svěřilo otci a pouze 16,6% žáků by se svěřilo učiteli. 33,2% žáků by se svěřilo svému kamarádovi.

I v těchto případech je však nutno rozlišovat: Případ, kdy se žák sice cítí být šikanován, ale nejde o skutečnou šikanu. Jedná se třeba o běžnou rvačku a pak mu nečiní nejmenší problém svěřit se rodičům. Ve druhém případě je žák skutečně šikanován. Pak na základně konkrétních případů víme, že nejen nikdo z okolí často nepoznal, co žák prožívá, ale on sám nebyl schopen o celé záležitosti hovořit ani po odhalení agresorů.

Proč se děti nesvěřují dospělým? Jednak mají strach z pomsty, nechtějí shodit „kamarády“, své týrání berou jako normální. Je pro ně ponižující svěřit se rodičům, že jsou ponižovány, je jim trapně svěřit se, že se neumí prosadit.

Z výzkumného šetření dále vyplývá, že je statistická závislost mezi tím, zda se žák svěřil (bez ohledu na to KOMU), a tím, zda byl s výsledkem řešení spokojen.

2.11. Souvisí péče rodičů o dítě a jejich zájem o práci dítěte ve škole s tím, zda je dítě šikanované nebo zda samo šikanuje?

Hypotéza:

H₀: Velikost obce nemá vliv na to, jak se rodiče starají o své dítě.

H₁: Velikost obce má vliv na to, jak se rodiče starají o své dítě.

Tab. č. 43: Starost rodičů o své dítě ve vztahu k velikosti obce

Starost rodičů	Velikost obce							
	nad 50 000 obyvatel		od 10 000 do 50 000 obyvatel		do 10 000 obyvatel		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nadměrná	104	42,1	95	38,9	112	41,6	311	40,9
Přiměřená	137	55,5	146	59,8	153	56,9	436	57,4
Nedostatečná	6	2,4	3	1,2	4	1,5	13	1,7
Celkem	247	100,0	244	100,0	269	100,0	760	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	1,934
Stupeň volnosti	4
Kritická hodnota	9,49
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,748

Šikana žáků na základní škole

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a konstatujeme, že výsledek výzkumu není statisticky významný.

Ve výzkumu se nepotvrdila statistická závislost mezi velikostí obce a péčí rodičů o své děti. (Péče rodičů o děti nebyla ve výzkumu ani ústními pokyny blíže specifikována, žáci do záznamových archů uváděli své subjektivní názory a pocity.) 40,9% žáků uvedlo, že péče jejich rodičů o ně je nadměrná, 57,4% žáků uvedlo, že péče jejich rodičů o ně je přiměřená, 1,7% žáků má pocit, že péče o ně ze strany rodičů je nedostatečná (polovina z těchto žáků – 6 žáků z 13 je z obce nad 50 000 obyvatel).

Hypotéza:

H_0 : Pohlaví žáka nemá vliv na to, jak se rodiče starají o něj starají.

H_1 : Pohlaví žáka má vliv na to, jak se rodiče starají o něj starají.

Tab. č. 44: Starost rodičů o své dítě ve vztahu k pohlaví dítěte

Starost rodičů	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nadměrná	165	44,6	146	37,4	311	40,9
Přiměřená	203	54,9	233	59,7	436	57,4
Nedostatečná	2	0,5	11	2,8	13	1,7
Celkem	370	100,0	390	100,0	760	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	8,936
Stupeň volnosti	2
Kritická hodnota	5,99
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,011

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Výzkumným šetřením se potvrdilo, že pohlaví žáka má vliv na to, jak subjektivně vnímají péči rodičů o ně. V tomto případě je překvapující, že větší procento chlapců (44,6% chlapců) než dívek (37,4% dívek) má pocit, že péče jejich rodičů o ně je nadměrná. Naopak větší procento dívek (59,7% dívek v porovnání s 54,9% chlapců) do záznamového archu uvedlo, že péče jejich rodičů o ně je přiměřená nebo dokonce nedostatečná (2,8% dívek v porovnání s 0,5% chlapců).

Hypotéza:

H_0 : Žáci, jejichž rodiče se o ně málo starají, nešikanují.

H_1 : Žáci, jejichž rodiče se o ně málo starají, šikanují.

Tab. č. 45: Péče rodičů ve vztahu k tomu, zda žák šikanuje

Šikanoval(a) jsem	Péče rodičů							
	Nadměrná		Přiměřená		Nedostatečná		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvědlena	22	7,1	44	10,1	1	7,7	67	8,8
Ano	58	18,6	59	13,5	4	30,8	121	15,9
Ne	228	73,3	330	75,7	7	53,8	565	74,3
Nevím	3	1,0	3	0,7	1	7,7	7	0,9
Celkem	311	100,0	436	100,0	13	100,0	760	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	14,331
Stupeň volnosti	6
Kritická hodnota	12,59
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,026

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Existuje souvislost mezi tím, jak žák subjektivně vnímá péči svých rodičů a mezi tím, zda šikanuje? V tomto případě přijímáme alternativní hypotézu. Důvodem, proč žák trpí pocitem nedostatku pozornosti ze strany rodičů šikanuje, může být: potřeba na sebe upozornit, být alespoň chvíli středem pozornosti, nebo naopak to, že rodiče nevěnují žáku potřebnou pozornost, dítě nemá vytvořené psychologické hranice mezi tím, co je ještě v mezích sociálního chování a co už je nepřijatelné.

Hypotéza:

H₀: Žáci, jejichž rodiče se o ně málo starají, nejsou šikanováni.

H₁: Žáci, jejichž rodiče se o ně málo starají, jsou šikanováni.

Tab. č. 46: Péče rodičů ve vztahu k tomu, zda byl žák šikanován

Byl(a) jsem šikanován(a)	Péče rodičů							
	Nadměrná		Přiměřená		Nedostatečná		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	11	3,5	15	3,4	0	0	26	3,4
Ano	85	27,3	95	21,8	3	23,1	183	24,1
Ne	215	69,1	325	74,5	10	76,9	550	72,4
Nevím	0	0	1	0,2	0	0	1	0,1
Celkem	311	100,0	436	100,0	13	100,0	760	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	4,294
Stupeň volnosti	6
Kritická hodnota	12,59
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,637

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a konstatujeme, že výsledek výzkumu není statisticky významný.

Výzkumným šetřením se mi nepodařilo prokázat souvislost mezi tím, že žák trpí pocitem malého zájmu o svou osobu je šikanován.

Hypotéza:

H₀: Pohlaví žáka nemá vliv na to, jak se rodiče zajímají o jejich práci ve škole.

H₁: Pohlaví žáka má vliv na to, jak se rodiče zajímají o jejich práci ve škole.

Tab. č. 47: Zájem rodičů o školní prospěch dítěte ve vztahu k pohlaví

Zájem rodičů o školní prospěch	Pohlaví žáka					
	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	5	1,4	5	1,3	10	1,3
Odpověď b)	37	10,0	42	10,8	79	10,4
Odpověď c)	11	3,0	17	4,4	28	3,7
Odpověď d)	73	19,7	75	19,2	148	19,5
Odpověď e)	244	65,9	251	64,4	495	65,1
Celkem	370	100,0	390	100,0	760	100,0

Rodiče moje práce ve škole:

- a) nezajímá vůbec
- b) zajímá pouze, když mám špatný prospěch
- c) zajímá pouze, když rodiče mají přijít do školy
- d) zajímá pravidelně každý týden
- e) zajímá pravidelně každý den

Vypočítaná absolutní hodnota	1,203
Stupeň volnosti	4
Kritická hodnota	9,49
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,878

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a konstatujeme, že výsledek výzkumu není statisticky významný.

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že není statisticky významný rozdíl mezi chlapci a dívkami v tom, v jaké míře se o jejich školní práci zajímají rodiče.

Hypotéza:

H_0 : Velikost obce nemá vliv na to, jak se rodiče zajímají o práci dětí ve škole.

H_1 : Velikost obce má vliv na to, jak se rodiče zajímají o práci dětí ve škole.

Tab. č. 48: Zájem rodičů o školní prospěch dítěte ve vztahu k velikosti obce

Zájem rodičů o školní prospěch	Velikost obce							
	nad 50 000 obyvatel		od 10 000 do 50 000 obyvatel		do 10 000 obyvatel		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	6	2,4	3	1,2	1	0,4	10	1,3
Odpověď b)	37	15,0	20	8,2	22	8,2	79	10,4
Odpověď c)	10	4,0	8	3,3	10	3,7	28	3,7
Odpověď d)	37	15,0	47	19,3	64	23,8	148	19,5
Odpověď e)	157	63,6	166	68,0	172	63,9	495	65,1
Celkem	247	100,0	244	100,0	269	100,0	760	100,0

Rodiče moje práce ve škole:

- a) nezajímá vůbec
- b) zajímá pouze, když mám špatný prospěch
- c) zajímá pouze, když rodiče mají přijít do školy
- d) zajímá pravidelně každý týden
- e) zajímá pravidelně každý den

Vypočítaná absolutní hodnota	17,372
Stupeň volnosti	8
Kritická hodnota	15,51
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,026

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Hypotéza:

H_0 : Žáci, jejichž rodiče se nezajímají o jejich práci ve škole, nešikanují.

H_1 : Žáci, jejichž rodiče se zajímají o jejich práci ve škole, šikanují.

Tab. č. 49: Zájem rodičů o školní prospěch dítěte ve vztahu k tomu, zda šikanuje

Zájem rodičů	Šikanoval(a) jsem									
	Odpověď neuvedena		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	1	10,0	3	30,0	6	60,0	0	0	10	100,0
Odpověď b)	9	11,4	13	16,5	53	67,1	4	5,1	79	100,0
Odpověď c)	2	7,1	7	25,0	19	67,9	0	0	28	100,0
Odpověď d)	15	10,1	26	17,6	106	71,6	1	0,7	148	100,0
Odpověď e)	41	8,3	71	14,3	381	77,0	2	0,4	495	100,0
Celkem	68	8,9	120	15,8	565	74,3	7	0,9	760	100,0

Rodiče moje práce ve škole:

- a) nezajímá vůbec
- b) zajímá pouze, když mám špatný prospěch
- c) zajímá pouze, když rodiče mají přijít do školy
- d) zajímá pravidelně každý týden
- e) zajímá pravidelně každý den

Vypočítaná absolutní hodnota	23,079
Stupeň volnosti	12
Kritická hodnota	21,03
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,027

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Hypotéza:

H₀: Žáci, jejichž rodiče se zajímají o jejich práci ve škole, nejsou šikanováni.

H₁: Žáci, jejichž rodiče se zajímají o jejich práci ve škole, jsou šikanováni.

Tab. č. 50: Zájem rodičů o školní prospěch dítěte ve vztahu k tomu, zda je šikanováno

Zájem rodičů	Byl(a) jsem šikanován(a)									
	Odpověď neuvedena		Ano		Ne		Nevím		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď a)	1	10,0	1	10,0	8	80,0	0	0	10	100,0
Odpověď b)	5	6,3	18	22,8	56	70,9	0	0	79	100,0
Odpověď c)	1	3,6	7	25,0	20	71,4	0	0	28	100,0
Odpověď d)	2	1,4	34	23,0	112	75,7	0	0	148	100,0
Odpověď e)	18	3,6	123	24,8	353	71,3	1	0,2	495	100,0
Celkem	27	3,6	183	24,1	549	72,2	1	0,1	760	100,0

Rodiče moje práce ve škole:

- a) nezajímá vůbec
- b) zajímá pouze, když mám špatný prospěch
- c) zajímá pouze, když rodiče mají přijít do školy
- d) zajímá pravidelně každý týden
- e) zajímá pravidelně každý den

Vypočítaná absolutní hodnota	6,940
Stupeň volnosti	12
Kritická hodnota	21,03
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,862

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a konstatujeme, že výsledek výzkumu není statisticky významný.

2.12. Ovlivňují tresty používané v rodině to, zda žáci šikají nebo jsou šikanováni?

Laboratoř výzkumu rodiny na Univerzitě v New Hampshire uskutečnila koncem osmdesátých let rozsáhlou studii, které se účastnilo 3 000 matek s 3 až 5 dětmi. Výzkum probíhal ve třech fázích – v roce 1986, 1988 a 1990. Výzkum prokázal, že děti, které byly bity během 3. až 5. roku věku, mají vyšší úroveň protisociálního chování (tj. vyšší frekvenci bití sourozenců, spolužáků a dětí ve škole, ignorování rodičovských pravidel atd.), než bylo prokázáno o 2 až 4 roky později. Murray Straus, náměstek laboratoře, upozorňuje na paradox: chování, které je výsledkem bití, je horší než to, pro které rodiče děti bijí.

Kanadská studie z roku 1995 ukázala, že tělesné tresty děti jsou spojeny se:

- zvýšenou úroveň agrese u dítěte,
- zvýšenou frekvencí dětské kriminality,
- zvýšenou frekvencí násilí a zločinů v pozdějším životě,
- zvýšenou možností dětského zneužívání. (www.unh.edu/frl.pubs.htm)

Na otázky, které měly zodpovědět, jak jsou žáci trestáni svými rodiči, odpovědělo 776 žáků.

Hypotéza:

H_0 : Žák, který není od rodičů fyzicky trestán, šikanuje.

H_1 : Žák, který je od rodičů fyzicky trestán, šikanuje.

Tab. č. 51: Fyzický trest ve vztahu k tomu, zda žák šikanoval.

Šikanoval(a) jsem	Fyzický trest							
	Odpověď neuvedena		Ano		Ne		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	66	9,5	4	5,0	0	0	70	9,0
Ano	98	14,1	24	30,0	0	0	122	15,7
Ne	525	75,6	50	62,5	2	100,0	577	74,4
Nevím	5	0,7	2	2,5	0	0	7	0,9
Celkem	694	100,0	80	100,0	2	100,0	776	100,0

Šikana žáků na základní škole

Vypočítaná absolutní hodnota	17,999
Stupeň volnosti	6
Kritická hodnota	12,59
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,006

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Hypotéza:

H_0 : Žák, který je od rodičů trestán jinými způsoby než fyzicky, slovně, zákazy a učením, nešikanuje.

H_1 : Žák, který je od rodičů trestán jinými způsoby než fyzicky, slovně, zákazy a učením, šikanuje.

Tab. č. 52: Tresty ve vztahu k tomu, zda žák šikanoval

Šikanoval(a) jsem	Ostatní tresty									
	0		1		2		3		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	50	8,6	15	9,1	5	16,7	0	0	70	9,0
Ano	88	15,1	27	16,5	6	20,0	1	100,0	122	15,7
Ne	439	75,6	121	73,8	17	56,7	0	0	577	74,4
Nevím	4	0,7	1	0,6	2	6,7	0	0	7	0,9
Celkem	581	100,0	164	100,0	30	100,0	1	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	20,831
Stupeň volnosti	9
Kritická hodnota	16,92
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,013

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Hypotéza:

H₀: Žák, který je od rodičů trestán fyzicky, není ve škole šikanován.

H₁: Žák, který je od rodičů trestán fyzicky, je ve škole šikanován.

Tab. č. 53: Fyzický trest ve vztahu k tomu, zda byl žák šikanován

Byl(a) jsem šikanován(a)	Fyzický trest							
	Odpověď neuvěděna		Ano		Ne		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvěděna	27	3,9	1	1,3	0	0	28	3,6
Ano	164	23,6	23	28,8	0	0	187	24,1
Ne	502	72,3	56	70,0	2	100,0	560	72,2
Nevím	1	0,1	0	0	0	0	1	0,1
Celkem	694	100,0	80	100,0	2	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	3,109
Stupeň volnosti	6
Kritická hodnota	12,59
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,795

Ze statistického hlediska nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 nezamítáme a konstatujeme, že výsledek výzkumu není statisticky významný.

Hypotéza:

H_0 : Žák, který je od rodičů trestán jinými způsoby než fyzicky, slovně, zákazy a učením, není ve škole šikanován.

H_1 : Žák, který je od rodičů trestán jinými způsoby než fyzicky, slovně, zákazy a učením, je ve škole šikanován.

Tab. č. 54: Tresty ve vztahu k tomu, zda byl žák šikanován

Byl(a) jsem šikanován(a)	Ostatní tresty									
	0		1		2		3		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Odpověď neuvedena	22	3,8	4	2,4	1	3,3	1	100,0	28	3,6
Ano	138	23,8	39	23,8	10	33,3	0	0	187	24,1
Ne	421	72,5	120	73,2	19	63,3	0	0	560	72,2
Nevím	0	0	1	0,6	0	0	0	0	1	0,1
Celkem	581	100,0	164	100,0	30	100,0	1	100,0	776	100,0

Vypočítaná absolutní hodnota	32,575
Stupeň volnosti	9
Kritická hodnota	16,92
Hladina významnosti	0,05
Signifikantní	0,000

Ze statistického hlediska odmítáme na hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Při formulování výše uvedených hypotéz jsem chtěla dokázat souvislost mezi fyzickým trestáním dítěte a mezi tím, zda se stává aktérem šikany, tj. buď agresorem, nebo obětí. V kapitole 1 jsou uvedeny vlastnosti agresora i obětí, rodinné prostředí a rodinné poměry, které potom mohou velmi ovlivňovat další sociální chování dítěte.

V dotazníku jsem uváděla dvě otázky, které se týkaly trestu žáka (první otázka se týkala pouze toho, jaký trest žáky postihne za nesplnění povinnosti, ukolu apod., druhá otázka se týkala používání trestu obecně). Při vyhodnocování jsem tresty uvedené žáky (z první i z druhé otázky) rozdělila do kategorií:

- netrestají
- trestají zákazem
- trestají domácími pracemi
- trestají fyzicky
- trestají slovně
- ostatní tresty.

Výzkumným šetřením se potvrdila souvislost mezi způsobem trestu, který používají rodiče a mezi tím, zda žák ve škole šikanoval.

Výše uvedené kategorie zobecněných trestů ještě doplňuji komentářem podloženým údaji získanými při nestandardizovaných rozhovorech s žáky. V současné době je pro žáky největším **trestem** zákaz používat mobil nebo dokonce odebrání mobilu, zákaz hraní her na PC. Dalším trestem je zákaz navštěvování zájmové činnosti nebo zájmového kroužku. Pouze výjimečně rodiče zakazují dítěti televizi nebo „jít ven“. Někteří žáci velmi těžce prožívají, pokud s nimi rodiče nemluví nebo pokud jim matka dává najevo, jak moc se na ně zlobí. V neposlední řadě žáci uváděli jako trest - učení. Častý způsob trestání dětí jsou domácí práce - vynášení odpadkového koše, úklid v dětském pokoji nebo celého bytu, umývání nádobí, zahradnické práce atd. Měly by děti tyto činnosti jako trest (zvláště uvědomíme-li si, že se v některých případech jedná o 14-ti leté dívky a chlapce), nebo jako určitou pomoc rodičům?

Pokud jsou pro žáky trestem domácí práce, co je pak pro žáka **odměna**? I na tuto otázku jsem získala odpověď z nestandardizovaných rozhovorů?

Nejčastější odměnou pro žáky je kapesné (v některých případech poměrně vysoké) nebo jiné dárky hmotného charakteru. Téměř nikdo z žáků jako odměnu nevedl to, že ho maminka pohladí, usměje se na něj, pochválí ho za dobrou známku atd. Když jsem se na tuto skutečnost zeptala, z tváří dětí jsem vyzorovala údiv. Byl to údiv proto, že je pro žáky samozřejmostí, že jsou od rodičů chváleni a je jim ze strany rodičů projevována takováto přízeň, nebo to byl údiv proto, že pro žáky je takováto odměna nedostačující, směšná?

ZÁVĚR

Hlavním cílem práce „Šikana žáků na základní škole“ bylo prokázat, jaké jsou proměnné, které ovlivňují výskyt sledovaného jevu mezi dětmi vybraného vzorku. Z mnoha různých faktorů jsem vybrala: velikost obce, vzdělávací program, pohlaví žáka, vztahy v třídním kolektivu, žákem subjektivně vnímanou atmosféru ve třídě, zájmovou činnost v místě bydliště nebo v místě školy, rodinu, používané tresty v rodině. Položila jsem si otázku, zda lze zjistit souvislost mezi sledovanými proměnnými a tím, zda je dítě obětí nebo šikanujícím.

Nejprve jsem provedla kvalitativně-interpretativní analýzu dostupné literatury, která se zvoleným tématem zabývá. Na základě komparace různých charakteristik jsem navrhla pracovní vymezení šikany, s nímž v předkládaném textu dále pracuji.

V úvodu empirické části práce jsem podrobně popsala kritéria výběru zkoumaného vzorku. Kritéria jsem volila tak, aby soubor byl dostatečně reprezentativní a zároveň dostatečně velký (N=776).

Výzkum byl uskutečněn na 11 základních školách v bývalém Jihomoravském kraji, na 9 školách v bývalém Středočeském kraji. 6 základních škol bylo z obcí do 10 000 obyvatel (272 žáků), 6 škol z obce od 10 000 do 50 000 obyvatel (249 žáků), 8 škol z obce nad 50 000 obyvatel (255 žáků). V každé škole byl proveden výzkum ve dvou třídách, převážně 6. a 8. ročnících. Výzkumu se zúčastnilo 776 žáků (380 chlapců a 396 dívek), 50 učitelů (7 mužů a 43 žen) ze základních škol, ve kterých jsem výzkum uskutečňovala a 35 rodičů žáků (8 otců a 32 matek) ze základní školy Tišnov.

V práci jsem uvedla i způsob sběru dat, statistického zpracování získaných údajů a jejich vyhodnocování.

Každý teoretický problém jsem přeformulovala do nulové a alternativní hypotézy. Odmítnutí nebo přijetí nulové hypotézy na hladině významnosti 0,05 je podloženo statistickými výpočty, které jsou v disertační práci přehledně zpracovány v tabulkách.

Před vlastní interpretací výsledků jsem uvedla východiska a předpoklady, které jsou v některých případech doplněny o názory nebo závěry citovaných odborníků na danou problematiku.

V empirickém výzkumu jsem chtěla zjistit, zda žáci dokáží charakterizovat šikanu tak, aby tato charakteristika odpovídala vymezenému pojmu uvedenému v první kapitole teoretické části.

Výzkumným šetřením bylo potvrzeno, že i žáci, kteří v dotazníku prokázali teoretickou znalost zkoumané problematiky a vlastními slovy charakterizovali podstatu šikanování, pak jen velmi obtížně dokázali poznatky aplikovat na konkrétní chování a posuzovat, zda v dotazníku uvedené příklady lze považovat za šikanování či mkolí. Dokonce

se nepotvrdila ani hypotéza, že takto teoreticky vybavení žáci dokáží zodpovědně říci, zda se oni sami nestali obětí.

Toto zjištění pokládám za velmi významné. Domnívám se, že na základě výše uvedených zjištění lze vyslovit předpoklad, že některá výzkumná šetření prováděná mezi žáky mohou dojít ke zkreslení. Zkreslení může být zaviněno tím, že děti nemají vyhraněnou představu, co šikana je a není.

Tato „neznalost“ žáků mohla vzniknout v důsledku opomíjení a vyhýbavému postoji ze strany učitelů a nedostatečného uvědomování si až podceňování závažnosti problému.

Empirickým výzkumem jsem chtěla zjistit, zda velikost obce, ve které se škola nachází, ovlivňuje výskyt šikany ve škole. Předpokládala jsem, že systematická psychotraumatizace žáků se bude více vyskytovat ve větších a velkých městech. Při formulaci hypotézy jsem vycházela z toho, že ve městech je větší anonymita a vztahy se s velikostí obcí zhoršují. Dále jsem využila výsledků empirického výzkumu diplomové práce, které tuto hypotézu potvrzovaly. Vyhodnocením výzkumu uskutečněného o pět let později jsem dospěla k opačnému výsledku – nepotvrdila se hypotéza, že velikost obce ovlivňuje to, zda se žák stane obětí či agresorem.

Domnívám se, že rozdílné výsledky obou výzkumů uskutečněných v jiných časových horizontech (za použití totožného výzkumného nástroje a srovnatelného zkoumaného vzorku) jsou způsobeny mimo jiné medializací sledovaného jevu, snadnějším přístupem k informacím prostřednictvím internetu, zařazením problematiky sociálně patologických jevů do výuky dle „Školního preventivního programu pro mateřské a základní školy a školská zařízení“. Zajímavé je, že venkovské děti uvádějí jako příklad šikanování i chování, které jejich vrstevníci ještě před pěti lety považovali za „běžné“.

Dalším důsledkem značného přílivu informací jak ve škole, tak mimo ni, ale povrchní znalost a neporozumění zkoumané problematice je skutečnost, že žáci do záznamových archů uváděli příklady chování (nebo popisovali to, co se jim stalo), které ovšem podle charakteristiky šikanování uvedené v první kapitole nemůžeme klasifikovat jako šikanu. Právě tento poznatek mě vede k zamyšlení: Máme se na problematiku dívat pohledem pedagogického pracovníka, který má jednoznačně vymezený pojem, analyzuje vzniklou situaci a určí, které dítě je šikanované a které šikanující? Nebo pohledem dítěte, které sice někdy „nezapadá“ do obecně charakterizovaného pojmu, nicméně se jako oběť cítí?

Vyhodnocením volných odpovědí žáků jsem dospěla k závěru, že mezi dotazovanými jsou i tací, kteří se „omylem“ považují za oběti nebo dokonce agresory. Domnívám se, že této situaci a možným psychickým následkům lze zabránit tím, že učitelé budou žákům na úrovni jejich mentální zralosti, pomocí vhodně volené terminologie a názorných příkladů vysvětlovat, co šikana je a co šikana není. To ovšem předpokládá dobrou znalost uvedené problematiky jak ze strany učitelů, tak ze strany rodičů a jejich vzájemnou, otevřenou spolupráci.

Dále jsem se ve výzkumu zaměřila na zjištění, zda vzdělávací program základní školy neovlivňuje to, zda se ve škole vyskytuje šikana. Do výzkumu byly zařazeny základní školy s programem základní škola, základní školy s programem základní škola s rozšířenou výukou matematiky a základní školy s programem základní škola s rozšířenou výukou jazyků. Výzkumem se měl potvrdit předpoklad, že šikana bude více rozšířena ve třídách bez rozšířené výuky vybraného vyučovacího předmětu než ve třídách s rozšířenou výukou daného vyučovacího předmětu. K tomuto předpokladu mě vedlo přesvědčení, že třída bude homogenní z hlediska zájmu a určitého stupně nadání pro zvolený předmět. V takto selektivně vytvořených třídách budou menší příležitosti ke sporům a naopak více příležitostí k rozvíjení společných zájmů.

Výzkumným šetřením se potvrdil předpoklad, že vzdělávací program ovlivňuje vztahy v třídním kolektivu a také to, zda žák šikanuje. Dále se zjistila souvislost mezi třídním kolektivem a tím, jak žák subjektivně vnímá a následně posuzuje atmosféru ve třídě. Žákem subjektivně vnímaná atmosféra ve třídě má vliv na to, zda žák ve třídě šikanuje i na to, zda je žák ve třídě šikanován.

Naopak výzkumným šetřením se nepotvrdila souvislost mezi vzdělávacím programem a tím, zda se žák stal obětí šikany. Tuto skutečnost vysvětlují chybně stanovenou výchozí domněnkou, tj. že do tříd s rozšířenou výukou matematiky nebo jazyků jsou vybíráni žáci, kteří mají jisté nadání, vzdělávací předpoklady a samozřejmě zájem o zvolený předmět. Z rozhovorů s učiteli i žáky vyplývá, že do výběrových tříd nejsou děti zařazováni pouze na základě prospěchu, testů nebo pohovorů, ale v některých případech na základě zájmu především rodičů, nikoli dítěte, nebo v důsledku nenaplněných kapacit třídy.

Ve výzkumu jsem se zaměřila na třídy, které mají rozšířenou výuku matematiky nebo jazyka a zkoumala jsem vztahy uvnitř těchto tříd. Při přípravě empirického výzkumu jsem si neuvědomila, že v jedné třídě může být pouze skupina žáků, která bude mít rozšířenou výuku jazyků a že právě tato diferenciací může mít velký vliv na vztahy v třídním kolektivu. Z nestandardizovaných rozhovorů s žáky ze skupin s rozšířenou výukou jazyků vyvozují, že vztahy mezi oběma skupinami v rámci jedné třídy nejsou dobré, někdy až nepřátelské. Můj subjektivní názor se zpětně potvrdil vyhodnocením volných odpovědí žáků. Vzhledem k tomu, že zjištění jsem provedla na velmi malém výzkumném vzorku, nelze závěry zobecnit. Jsem přesvědčena o tom, že bylo vědecky i prakticky přínosné zkoumat vztahy žáků v takových třídách, v rámci kterých by byla skupina dětí se sportovním nebo jiným vzdělávacím zaměřením.

Dalším stanoveným výzkumným problémem bylo zjistit, zda jsou více šikanováni chlapci nebo dívky a jaké povahy šikana je.

V průměru 24,1% žáků (28,2% chlapců a 20,2% dívek) odpovědělo, že byli ve škole šikanováni. Předpoklad, že chlapci jsou více než dívky šikanováni fyzicky, se potvrdil.

Výzkumem se nepotvrdil předpoklad, že dívky budou více než chlapci šikanovat psychicky (posměšky, pomluvy, ostrakismus). Tento stav je pravděpodobně zapříčiněn tím, že v současné době se dívky chovají více hrubě, až brutálně, což se následně projevuje i ve vztazích v třídním kolektivu. Domnívám se, že příčinou takového chování dívek jsou zhoršující se vztahy v rodině, vzrůstající počet nefunkčních rodin, napodobování ženských hrdinů z akčních filmů a v neposlední řadě i jistá forma protestu, vzdoru nebo sebeprosazení.

V teoretické části je jako jedna z možných příčin šikany uvedena nuda. Předpokládala jsem, že pokud škola nebo obec nabídne dítěti dostatek zájmových činností, ve kterých se bude moci realizovat, důsledkem bude snížení počtu případů šikany.

Cílem výzkumu nebylo zjistit, jaké zájmové kroužky organizuje škola, ale v jakém rozsahu a jak jsou pro žáky nabízené zájmové kroužky atraktivní. Organizovat velké množství zájmových kroužků, které žáky nezaujímají, které nenavštěvují má stejný důsledek, jako by škola nezajistila žádné kroužky. Dále jsem předpokládala, že oběti i agresori si budou volit odlišné typy zájmových činností, v nichž se projeví jejich odmítavý nebo naopak pozitivní vztah k násilí.

Empirickým výzkumem se nepotvrdila souvislost mezi specifikovaným zájmovým kroužkem a mezi tím, zda se žák stane obětí nebo šikanujícím.

Zabývala jsem se i problematikou rodiny a trestů jako možné příčiny toho, zda se dítě stane agresorem nebo obětí. O výsledcích svých zjištění v textu referuji. Pro skutečně vědecké závěry doporučuji tuto problematiku zkoumat v souvislostech širší teoretické základny než je předkládáno v této práci, v kontextu dalších relevantních skutečností (např. uznávaného hodnotového systému dnešních dětí) a na vhodněji zvoleném reprezentativním výzkumném vzorku.

V empirické části disertační práce jsou stanoveny i další hypotézy, které doplňují nebo logicky navazují na hlavní stanovené problémy, nebo ověřují teoretická východiska popsaná v prvním samostatném celku. Navíc uskutečněné šetření bylo natolik rozsáhlé, že všechny výstupy nemohly být v práci uvedeny.

Z výzkumného šetření, které jsem uskutečnila i mezi učiteli vyplývá, že 96% dotazovaných učitelů se ve své pedagogické praxi již setkala s problémem šikany mezi žáky, ale při nestandardizovaném rozhovoru uvádějí, že šikanu zatím nepovažují za nejžhavější problém ve školství, pouze za znepokojující jev, který ale zasluhuje stále větší pozornost. Nicméně odborníci, kteří se zúčastnili 1. celostátní konference „Školní šikanování“ konané v Olomouci v roce 2004 konstatovali, že 90% pedagogů neumí řešit nejjednodušší diagnostické situace. Ke srovnatelnému výsledku jsem dospěla dotazníkovým šetřením mezi učiteli. Učitelé při řešení „kázeňských přestupků“ postupují spíše intuitivně než odborně.

Jednou z možností, jak tento stav změnit je spolupráce vědeckých pracovišť, vzdělávacích institucí a pedagogicko-psychologických poraden. Výsledkem spolupráce by byly odborné semináře a vzdělávací kurzy, které by pedagogům a pedagogickým pracovníkům

poskytovaly dostatečnou teoretickou základnu spojenou s praktickým nácvikem, dnes tolik potřebným.

V tomto výzkumu se potvrdil vztah mezi kolektivem třídy a mezi tím, zda je žák ve třídě šikanován. Jestliže tento výsledek uvedeme v kontextu s tím, co zjistil Ivo Čermák s Tomášem Urbánkem ve svém výzkumu, máme velice dobrý argument pro to, aby se studenti na pedagogických fakultách v hodinách pedagogiky a psychologie naučili nejen teoreticky, ale hlavně prakticky vyhodnocovat sociometrické testy a s výsledky alespoň okrajově pod vedením zkušeného odborníka pracovat.

Domnívám se, že přínosem první části disertační práce je komparace dostupných dokumentů různé provenience. Kriticky hodnotím a posuzuji dokumenty poskytnuté Ministerstvem vnitra, Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy i materiály z jiných zdrojů. Za přínosné považuji i srovnání metodických pokynů a zákonů s jejich aplikací v praxi. O výsledcích kvalitativních analýz v předloženém textu podrobněji nerefereji, neboť se domnívám, že by to přesahovalo zvolené rozpětí práce. Přínos a jedinečnost empirického výzkumu spatřuji v tom, že výzkumné šetření probíhalo paralelně mezi žáky, jejich učiteli a rodiči dětí, čímž jsem získala různé přístupy a pohledy na zkoumanou problematiku.

Závěry z empirického výzkumu a doporučení vyplývající z disertační práce byly poskytnuty Institutu pedagogicko-psychologického poradenství i Ministerstvu školství mládeže a tělovýchovy, kde budou dále využity.

SUMMARY

This dissertation work on the subject bullying in elementary schools is divided into two parts - theoretical and empirical. In the theoretical part I primarily define the basic terms, that is what bullying is, who is the perpetrator and who is the victim, specifying their personal characteristics, family relations and their position in the group.

I continue with classification of types of bullying (explaining why I have chosen the classification for my research Parryho a Caringtona) and with grades of bullying.

The main object of theoretical part is description the problem and an inquiry into bullying on the family level, on the school level and on the police level. There is no general method how to solve bullying on the family level. In my work I only mention recommendations proven by practice: What the parents can and should do for their children and what rights they have. There is even no general method how to eliminate bullying in schools.

I compare in my work the method proposed Pothem a Kolářem. The method of a solution to bullying on the police level, rights and duties of policemen, criminologists and specialists is determined by laws and the method instruction of the chief of police.

In the conclusion of the theoretical part there is a table where the differences between the solution of bullying on the police level and proposed preventive measures are referred.

In the introduction of the empirical part I define selection criteria for the municipality and the elementary school where I have carried out my research, I have characterized the selected object and defined the collection of data and methods of research statistic processing.

The main goal of the research is to show whether the educational program, municipality size or sex of pupil influence the fact that the pupil is bullied or he bullies a fellow-pupil. Each theoretical problem is posed in null and alternative hypotheses. Rejection of or support for the alternative hypothesis on the level of relevance 0,05 is documented by statistic calculations, referred in the tables.

Before my own interpretation of the results I have first showed the solutions and theories, in some cases completed by the opinions and conclusions of leading authorities, for the problem in question.

The main object of research is demonstration of coherence between variables (municipality size, educational program, sex of pupil, class and family relations etc.) and fact that the pupil is bullied or he bullies a fellow-pupil. The part of questionnaire are also questions that are centred on findings of opinions and positron of pupils.

The research verifies fact that the educational program of primary school and sex of pupil coheres with bullying a fellow-pupils. While municipality size hasn't influence on it.

The fact that the pupil is bullied coheres with sex of pupil, but educational program of primary school and municipality size hasn't influence on it.

Atmosphere in classroom viewed subjectively by the pupil influences whether the pupil is the victim or the perpetrator.

The class society does not influence whether the pupil bullies but it influences whether he is bullied.

The empirical research did not confirm coherence among activities which take place within the school or outside the school and the fact whether the pupil bullies or he is bullied.

It was confirmed that there is coherence between the fact that the pupil subjectively perceives care by his parents as sufficient and the fact that he bullies.

Last but not the least finding of the research is the proved coherence between sex of a pupil and physical bullying.

LITERATURA

- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha : ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- BENEŠOVÁ, E. Můžu Tě mlátit – mě taky bili. *Deník Bohemia*, 23. 9. 2004. Dostupné na www: <<http://www.zena-in.cz>>. vstup 12.2.2005.
- ČERMÁK, I; URBÁNEK T. *Sociální procesy a osobnost*. Brno : Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2228-0.
- DRTILOVÁ, J.; KOUKOLÍK, F. *Odlišné dítě*. Praha : Vyšehrad, 1994. ISBN 80-7021-097-4.
- FOJTÍKOVÁ, Z. Cesta k nápravě I. Cyklus s Dr. Kolářem o šikaně. *Rodina a škola*, 2000, roč. 43, č. 6-7, s. 12. Dostupné na www: <<http://sikana.org.cz>>. vstup 5.8.2004.
- FOJTÍKOVÁ, Z. Nebezpečná epidemie. Rodiče a šikana. *Rodina a škola*, 2000, roč. 47, č. 10, s. 10-11. Dostupné na www: <<http://sikana.org.cz>>. vstup 5.8.2004.
- FRANK, P. *Malí velcí tyrani*. Liberec : Dialog, 1996.
- GELBIČ, J. Šikana je onemocnění skupiny. *Učitelské listy*, 20.7.2004. Dostupné na www: <<http://ucitelske-listy.ceskaskola.cz/Ucitelskelisty>>. vstup 23.11.2004.
- HALADA, F. Má učitel při výchově žáka nějaká práva? *Práce*, 27. 11. 1995, roč. 51, č. 277, s. 2.
- HOLEČEK, V. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Plzeň : Pedagogické centrum, 1997.
- HRUBÁ, Jana: Agresivita roste - co s ní?. *Učitelské listy*, 11.4.2003, roč. 11, č.10, s.6.
- JELÍNKOVÁ, L. Hovoříme s rodiči o šikanování. *Listy Strakonicka*, 31.3.1999, roč. 8, č. 76, s. 14.
- KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1981. ISBN (váz.)
- KOCÚROVÁ, M.: Výchova a práva dítěte na prachu tisíciletí. Školní šikana jako porucha sociálních vztahů ve třídě. Sborník z 8. Konference v Brně 9.-10. 9.1999. ČPdS Brno 2000, s. 104-111.
- KOLÁŘ, M Vnitřní stádia šikanování. Znalost přeměny zdravé skupiny v nemocnou jako metodický předpoklad prevence. *Mládež a společnost*, 1996, č. 2, s. 3-15.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X

- KOLÁŘ, M. Geniální omyly profesora Olweuse. *Učitelství listy*, 2003, č. 4, s. 10-12. Dostupné na www: <ucitelske-listy.ceskaskola.cz/Ucitelskelisty/>. vstup 6.4.2004
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování na školách*. Praha : Portál 1997, 2000. ISBN 80-7178-123-1
- KOLÁŘ, M. Informace o 1. celostátní konferenci ŠKOLNÍ ŠIKANOVÁNÍ konané 30.3. 2004 v Olomouci. *Učitelství listy*, 2004, č.9.
- KOŠTÁLOVÁ, P. *Šikana žáků na základní škole - výzkumná zpráva*. 2004.
- KOTÍKOVÁ, P. *Agresivita a šikana žáků na základní škole*. Plzeň : 1998.
- KOUKOLÍK, F.; DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. Praha : Makropulos, 1996. ISBN 80-901776-8-9.
- KREČEK, B; DRTILOVÁ, J. Vítězství agresivity. *Svobodné slovo – příloha Slovo na víkend*, 1996, roč. 88, č. 46, s. 3. ISSN 0231 – 732X
- KREČEK, B. Vítězství agresivity. *Svobodné slovo - příloha Slovo na víkend*, 23.2.1996, roč. 88, č. 46, s. 3.
- KVAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-669-8.
- LAGERSPETZ, K. M.; BJÖRKQVIST, K.; BERTS, M.; KING, E. *Group aggression among school children in three schools*. *Scand. Journ. 1982 Psychol.* 23, 45-52
- LINHART, J; VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*. Praha : Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.
- MAJSTR, J. Kde se netrestá, tam se i střílí. *Mladá fronta dnes*, 11. 11. 1995, roč. 6, č. 264, s. 3.
- MATĚJČEK, Z. *Po dobrém nebo po zlém?* Praha : Portál, 1995. ISBN 80-85282-00-3.
- MLÁDKOVÁ, D. Sociální psychologie: Šikana. Dostupné na <<http://pes.internet.cz/veda/clanky>>. vstup 20.3.2003.
- MUFŠOMOVÁ S.; KRANZOVÁ R. *O týrání a zneužívání*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové Noviny, 1996. ISBN 80-7106-194-8.
- NOVÁK, T.; CAPPONI, V. *Sám proti agresí*. Praha : Grada Publishing, 1996. ISBN 80-7169-253-0.

- OLWEUS, D. : Bully/victim problems among school children: Basic facts and effects of a school based intervention program. In: D. J. Pepler, K. H. Rubin (Eds.): The development and treatment of childhood aggression (pp. 411-448) Hillsdale, N. J.: Erlbaum
- ONDRÁČEK, P. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo-.* Praha : ISV nakladatelství. 2003. ISBN 80-86642-18-6.
- PARRY, J; CARINGTON, G. *Čelíme šikanování – sborník metod Metodický materiál IPPP ČR.* Praha : 1995.
- PAVLIŠOVÁ, J. *Šikanu pozná na vlastní kůži každé páté dítě.* Dostupné na [www: <http://www.upice.cz/noviny/2002/0204-sikana.htm>](http://www.upice.cz/noviny/2002/0204-sikana.htm). vstup 16.5.2002.
- PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov.* Praha : Academia, 1995. ISBN 80-200-0607-9.
- PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení.* Praha : G plus G, 1999. ISBN 80-86103-21-8.
- PRAŽÁK, P. Šikana je poruchou kolektivu. *Psychologie dnes*, 2003, č. 9, s. 26-27.
- PREKOPOVÁ, J. *Neklidné dítě.* Praha : Portál, 1994. ISBN 80-7178-019-7.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník.* Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4.
- PŘÍHODA, P. Systematická psychotraumatizace ve skupině. *Spektrum psychoterapie, Bulletin psychoterapeutické sekce*, 1989, roč. IV, č. 3, s. 6-13.
- REICHELOVÁ, E Model sociálneho správania u agresívnych dětí. *Československá psychologie* 1995, roč. 39, č. 4, s. 331-347.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole bezpečí.* Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- ŘÍČAN, P. Šikanování jako psychologický problém. *Československá psychologie*, 1993, roč. 37, č. 3, s. 208 - 217. ISSN 0009-062X.
- SCHREIBOVÁ, M. Pověste ho, že byl jinej ... *Mladý svět*, 1996, roč. 38, č. 48, s. 8 – 10. ISSN 0323-2042.
- SUCHÝ, R. Rodina o dětech a rodičích Vychovává televize agresory, 13.4.2003 *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 2001; s. 17-23

ŠESTÁK, M V případě dětské šikany nelze praktikovat pštrosí politiku. *Denní telegraf*, 19. 7. 1995, roč. 4, , č. 166, s. 5

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Liberec : Technická univerzita, Pedagogická fakulta, 2000. ISBN 80-7083-369-6.

METODICKÉ POKYNY A JINÉ DOKUMENTY

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy ČR. MŠMT, 2000.

Informace o spolupráci předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané (č.j. 25 884/2003-24 ze dne 13. října 2003) Věstník MŠMT č. 11/2003. Dostupné na [www: < www.msmt.cz >](http://www.msmt.cz). vstup 26.9.2004.

Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví; č. j. 10 194/2002-14.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže; č.j. 14 514/2000-51.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže; č. j. 14 514/2000-51.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení; č.j. 28 275/2000-22.

Národní vzdělávací osnovy pro vzdělávání metodiků primární prevence škol a školských zařízení.

Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení, MŠMT, 2001-51.

Závazný pokyn policejního prezidenta č. 8/2002 ze dne 21. ledna 2002, kterým se upravuje systém práce a postupy příslušníků Policie České republiky při odhalování a dokumentování kriminality mládeže a trestné činnosti páchané na mládeži.

INTERNETOVÉ ADRESY

www.idm-msmt.cz

www.juristic.cz

www.linkabezpeci.cz

www.msmt.cz

www.mvcr.cz/prevence/obcanum/pis/adresar.html

www.sikana.org

Příloha č. 1 Dotazník pro žáky

Instrukce

V dotazníku si, prosím, pečlivě přečti otázku a odpověď zapiš do záznamového archu, který jsi obdržel(a) zároveň s dotazníkem. U otázek, u kterých jsou nabídnuty možnosti vyber tu, která podle tvého názoru nejvíce odpovídá skutečnosti. U otázek, u kterých nejsou uvedeny žádné možnosti předpokládám, že odpověď budeš sám(sama) formulovat, a tak nejlépe vyjádříš svůj názor na uvedený problém. Otázky, které se Tě netýkají v záznamovém archu proškrtni. Pokud by jsi odpověď na některou otázku chtěl(a) upřesnit nebo vysvětlit, můžeš svůj názor vyjádřit na konci záznamového archu.

Škola, třída

1. Dle mého názoru je atmosféra ve škole:
a) velmi dobrá, přátelská
b) dobrá
c) průměrná
d) převládá lhostejnost
e) nepřátelská

2. Dle mého názoru je atmosféra ve třídě:
a) velmi dobrá
b) dobrá
c) průměrná
d) převládá nepřátelství a soutěžení mezi spolužáky
e) nepřátelská

3. Myslím, že atmosféru v naší třídě ovlivňuje především:.....

4. Kolektiv v naší třídě je:
a) velmi dobrý a nedělí se na žádné menší podskupiny kamarádů
b) rozdělen na dvě kamarádské skupiny
c) rozdělen na několik větších kamarádských skupin (7 - 10 žáků)
d) rozdělen na několik malých kamarádských skupin (3 - 6 žáků)
e) rozdělen na dvojice kamarádů/ kamarádek, někdy i osamělý jedinec

5. Ve třídě máme spolužáka(u), který(á) často žaluje a kritizuje:
a) ano, chová se tak jedna dívka
b) ano, chová se tak několik dívek
c) ano, chová se tak jeden chlapec

- d) ano, chová se tak několik chlapců
e) takové chování se u nás nevyskytuje
6. Ve třídě máme spolužáka(u), který(á) vyvolává rvačky a spory: a) ano, chová se tak jedna dívka
b) ano, chová se tak několik dívek
c) ano, chová se tak jeden chlapec
d) ano, chová se tak několik chlapců
e) takové chování se u nás nevyskytuje
7. Konflikty (např. rvačky, hádky, spory) jsou u vás ve třídě: a) každý den několikrát
b) každý den
c) několikrát za týden
d) několikrát za měsíc
e) v určitém období (např. před pololetím)
f) výjimečně
g) nikdy
8. Tyto konflikty (rvačky, hádky, spory) pak řeší: a) ředitel
b) třídní učitel
c) učitel, který má dozor na chodbě
d) rodiče
e) třída, třídní samospráva
f) žáci, kterých se konflikt týká
g) neřeší se
9. Konflikt (hádky, spor) většinou končí: a) společnou dohodou, usmířením (kompromisem)
b) mstou
c) prudkou hádkou
d) tím, že účastníci konfliktu se určitou dobu spolu nekamarádí
e) rvačkou na místě konfliktu
f) rvačkou po vyučování

Šikana žáků na základní škole

10. „Volné vyučovací hodiny“¹: a) máme
b) nemáme
11. „Volné vyučovací hodiny“ nejčastěji trávím: a) ve třídě
b) v budově školy, kde.....
c) mimo budovu školy, kde.....
12. „Volných vyučovacích hodin“ využívám: a) na oběd
b) k přípravě na vyučování
c) k odpočinku
d) jinak, jak.....
13. Ve škole je mimoškolní činnosti a zájmových kroužků: a) nadbytek přitažlivých
b) nadbytek nepřitažlivých
c) dostatek přitažlivých
d) dostatek
e) postačující počet
f) málo
e) žádné
14. Jsem přihlášen a pravidelně navštěvuji (uved' zájmové kroužky) **ve škole**:.....
15. Jsem přihlášen a pravidelně navštěvuji (uved' zájmové kroužky) **mimo školu**:
16. Slyšel(a) jsi někdy slovo „šikana“, „šikanování“: a) ano
b) ne
17. Co si pod tímto slovem představíš, jak by jsi slovo „šikanu“, „šikanování“ charakterizoval(a)?
.....
18. Co myslíš, že může být příčinou agresivního chování žáků tvého věku?

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku.

¹ Volná vyučovací hodina - např. prvních pět vyučovacích hodin probíhá výuka, pak je jedna vyučovací hodina určena na oběd a pak vyučování pokračuje.

Výzkum

Záznamový arch I. dotazníku

Identifikační značka

Ročník

Věk

Jsem chlapec

Jsem

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	

Šikana žáků na základní škole

10.	
11.	
12.	
13.	
14.	
15.	
16.	
17.	
18.	

Rodina

1. Bydlím s:
.....
2. Můj otec má vystudovanou školu: a) základní
b) učiliště
c) učiliště s maturitou
d) střední
e) vysokou
3. V současné době pracuje jako (uveď povolání, zaměstnán - kde, nezaměstnán):
.....
4. Moje matka má vystudovanou školu: a) základní
b) učiliště
c) učiliště s maturitou
d) střední
e) vysokou
5. V současné době pracuje jako (uveď povolání, zaměstnána - kde, nezaměstnána):
.....
6. Můj bratr - sestra: a) je doma s maminkou
b) chodí do mateřské školy
c) je žákem/žákyní na základní škole
d) je studentem/studentkou na střední škole
e) je studentem/studentkou na vysoké škole
f) pracuje
7. Můj otec je (napiš alespoň 3 vlastnosti, které nejlépe vystihují povahu tvého otce):
.....
8. Chtěl(a) bych být jako on, protože:
.....
9. Nechtěl(a) bych být jako on, protože:
.....

10. Moje matka je (napiš alespoň 3 vlastnosti, které nejlépe vystihují její povahu):

.....

11. Chtěl(a) bych být jako ona, protože:

.....

12. Nechtěl(a) bych být jako ona, protože:

.....

13. Když přijdu ze školy a přinesu např. špatnou známku nebo poznámku nebo si neplním domácí povinnosti, jak na to rodiče reagují:

.....

14. Jak tě rodiče trestají (netrestají):

.....

15. Mám pocit, že péče a starost mých rodičů o mně je:

- a) nadměrná
- b) přiměřená
- c) nedostatečná

16. Rodiče moje práce ve škole:

- a) nezajímá vůbec
- b) zajímá pouze, když mám špatný prospěch
- c) zajímá pouze, když rodiče mají přijít do školy
- d) zajímá pravidelně každý týden
- e) zajímá pravidelně každý den

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku.

Záznamový arch

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	
11.	

Šikana žáků na základní škole

12.	
13.	
14.	
15.	
16.	

Instrukce: V níže uvedených otázkách zakroužkujte, prosím, některou (některé) z předložených odpovědí, která (které) nejvíce odpovídají skutečnosti.

1. Choval se k tobě někdy někdo z vyšší třídy nepříjemně? Ano Ne
2. Choval se k tobě někdy někdo z vaší školy nepříjemně? Ano Ne
3. Stalo se to více než jednou? Ano Ne
4. Asi kolikrát?
5. Které z následujících projevů by jsi považoval/a za šikanování?
 - a) nadávání h) osobní urážky
 - b) nevraživé pohledy i) urážky tvé rodiny
 - c) opomíjení j) urážky z rasových důvodů
 - d) výsměch k) vyhrožování
 - e) dotyky l) braní nebo ničení tvých věcí
 - f) uhození m) ublížení
 - g) strkání
6. Vyjmenujte další projevy, které by jsi považoval/a za šikanování:
.....
.....
7. Vyskytuje se šikanování na vaší škole?
 - a) ano
 - b) občas
 - c) někdy
 - d) zřídka
 - e) ne
 - f) nevím
8. Obáváš se, že budeš šikanován/a?
 - a) často
 - b) občas
 - c) nikdy
9. Nešel/nešla jsi někdy do školy ze strachu, že budeš šikanován/a?
 - a) několikrát
 - b) jednou
 - c) nikdy
10. Proč podle tebe lidé šikanují druhé?
.....
.....
11. Byl jsi u toho, když někoho šikanovali? Ano Ne
12. Zastal jsi se někdy šikanovaného? Ano Ne
Kolikrát

Šikana žáků na základní škole

13. Šikanoval jsi ty někdy někoho?

Kolikrát

14. Šikanoval/a jsi: a) sám
b) spolu s ostatními

15. Proč jsi to dělal/a?

.....
.....

16. Byl/a jsi někdy na této škole šikanován/a? a) ano
b) ne

17. Víš, co máš dělat, když by tě někdo šikanoval? a) ano
b) ne

18. Jak často jsi byl/a šikanován/a? a) jednou
b) několikrát
c) téměř denně
d) několikrát denně

19. Pokud jsi byl/a šikanován/a, bylo toto šikanování povahy: a) fyzické
b) citové
c) verbální

20. Kde se to stalo? a) na hřišti
b) na záchodě
c) ve třídě
d) v budově školy
e) doma
f) cestou do nebo ze školy
g) jinde

21. Kdy se to stalo? a) před vyučováním
b) po vyučování
c) o přestávce
d) při obědě

22. Jak jsi byl/a šikanován/a, co se stalo?

.....
.....

23. Byl/a jsi šikanován/a: a) dívkou
b) chlapcem
c) partou dívek
d) partou chlapců
e) partou dívek a chlapců

24. Kdy jsi byl/a naposledy šikanován/a? a) dnes
b) tento měsíc
c) v posledních 6 měsících
d) před rokem nebo více než rokem
25. Řekl/a jsi to někomu? Pokud ano, tak komu? a) matce
b) otci
c) učiteli
d) kamarádovi
e) někomu jinému (komu)
26. Jak jsi byl/a spokojena s výsledkem? a) ano
b) částečně ano
c) ne
d) nevím
27. Cítil/a jsi se z toho: a) nešťastný/á
b) vystrašený/á
c) příliš mi to nevadilo
d) ublížilo mi to
e) jiný pocit
28. Co si myslíš o útočnickovi (útočnicích)? a) nic
b) lituji ho (jich)
c) nenávidím ho (je)
d) mám ji/ho (je) ráda
29. Co by podle tebe pomohlo odstranit šikanování ze školy?
.....
.....
30. Chtěl/a by jsi něco k otázce šikanování napsat?
.....
.....

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku.

Záznamový arch II. dotazníku

Identifikační značka

Ročník

Věk

Jsem chlapec

Jsem

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

Šikana žáků na základní škole

11.	
12.	
13.	
14.	
15.	
16.	
17.	
18.	
19.	
20.	
21.	
22.	

Šikana žáků na základní škole

23.	
24.	
25.	
26.	
27.	
28.	
29.	
30.	

Příloha č. 2 Dotazník pro učitele

Jsem muž	<input type="text"/>	Jsem žena	<input type="text"/>
Věk	<input type="text"/>	Délka	<input type="text"/>

Definice:

Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti, apod. Tyto incidenty se mohou často opakovat a při šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky i psychicky vybavených soupeřů.

Instrukce:

V níže uvedených otázkách zakroužkujte, prosím, jednu z předložených odpovědí, která nejvíce odpovídá skutečnosti.

1. Během své učitelské praxe jsem se s problémem šikany podle výše uvedené definice setkal(a):
 - a) nikdy
 - b) pouze jednou
 - c) několikrát
 - d) několikrát během roku
 - e) několikrát během měsíce
2. Považujete šikanování za:
 - a) součást procesu dospívání, kterou prochází každé dítě
 - b) důsledek nového trendu vývoje společnosti
 - c) důsledek nedostatečného výchovného působení rodiny
3. Když jsem upozorněn(a) na případ šikanování (co uděláte?)
 - a) dělám, že o tom nevím
 - b) nevím, co mám dělat
 - c) začnu případ řešit sám(a) ,jak (viz otázka č. 8)
 - d) začnu případ řešit ve spolupráci s rodiči oběti i rodiči agresora

- e) začnu případ řešit ve spolupráci s ředitelem školy
- f) začnu případ řešit s výchovným poradcem, PPP apod.

4. Četl(a) jste nějakou knihu o šikanování (napište jakou), viděl(a) jste nějaký film o této problematice (napište jaký), zajímal(a) jste se nějak blíže o tuto problematiku ?

.....
.....

5. Jsou ve škole nějaké prostory, které o přestávkách způsobují zvláštní problémy z hlediska možné šikany?

- a) ne
- b) ano, jaké

.....
.....

6. Jaké typy problémů se o přestávkách objevují?

.....
.....

7. Jak jsou tyto problémy řešeny?

.....
.....

8. Dozvěděl(a) jste se, že žák A šikanuje žáka B. Jak budete postupovat při řešení vzniklé situace.

.....
.....

9. Myslíte si, že šikana a šikanování na školách je opravdu problém?

- a) ano, je
- b) ano, ještě není tak velký
- c) ne, ale v budoucnu bude
- d) není

Šikana žáků na základní škole

10. Myslíte si, že příprava budoucích učitelů na výše uvedenou problematiku je:

- a) zbytečná
- b) nedostačující
- c) dostačující
- d) jiný názor, jaký

.....

.....

11. Jaká opatření by jste navrhl(a) za šikanování ve škole?

.....

.....

12. Co by podle Vás buď odstranilo nebo alespoň snížilo šikanování ve škole?

.....

.....

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku.

Příloha č. 3 Dotazník pro rodiče

Vážený rodiče,

jsem doktorandkou na ÚVRŠ PedF UK a zabývám se výzkumem, který se týká šikany a agresivity žáků na základní škole. Výzkum je prováděn na 20 základních školách v bývalém Jihomoravském a Středočeském kraji. Dotazníky jsou anonymní. Žádám Vás tímto o souhlas, aby se vaše dítě mohlo zúčastnit tohoto výzkumu.

Mgr. Pavla Košťálová, interní doktorandka

.....
podpis rodičů

Součástí výzkumu je shromáždit a vyhodnotit názory a postoje učitelů i rodičů. Žádám Vás o vyplnění i ankety určené pro rodiče.

Dotazník pro rodiče

Dotazník vyplnil:

Otec

Matka

Oba rodiče

1. Obáváte se, že vás syn/dcera bude ve škole šikanován/a? Ano Ne
2. Svěřil by se vám syn/dcera, že je ve škole šikanován/a? Ano Ne
3. Poznali by jste na svém synovi/dceři, že je ve škole šikanován/a? Ano Ne
4. Jak?

.....
.....
.....

Šikana žáků na základní škole

4. Víte, co máte dělat v případě, že zjistíte, že váš syn/dcera je šikanován/a?

Ano Ne

5. Co uděláte?

.....
.....
.....

6. Chcete něco k problematice šikanování na školách dodat?

.....
.....
.....

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Příloha č. 4 Záznam o pohovoru s rodiči

.....
označení součástí

ČVS (čj.)

Záznam o pohovoru s rodiči (nebo zák. odpovědné osoby)

V dne o hod.

.....
(jméno, příjmení, data a místo narození)

bydliště (i přech.)

zaměstnání (postavení v něm)

..... místo zaměstnání

stát. přísl. národnost stav

školní vzdělání

pohovor je proveden ve věci

Byl(a) jsem poučen(a) o právní ochraně mládeže: čl. 26 Ústava ČSSR, zák. č. 94/63 Sb. § 33 „Rodiče odpovídají společnosti za všestranný vývoj svých dětí, pečují soustavně a důsledně o jejich výchovu, výživu a řídí jejich jednání tak, aby z nich vyrostly zdraví a uvědomění občané“. Dále o vl. usn. úkoly NV č. 59/64 Sb., zákona č. 117/66 Sb. a § § 213, 215, 217, 218 trest. zákona.

Poznámka: OBSAH POHOVORU. Žádat o vysvětlení rodičů k tomu, jak bylo dítě vychováno, kontrolováno (situace v rodině), jaké vlivy na něho působily (počet sourozenců), v čem vidí příčinu v jeho chování, povahové vlastnosti, záliby, s kým se stýká, vztah k ostatním dětem, volný čas, kdy chodí domů, jak prospívá ve škole. Jejich postoj v případě, že dítě přineslo věci domů, zda věděli o spáchaném deliktu, jaká opatření byla učiněna v minulosti, s jakým výsledkem (i lékařské vyšetření), jakým způsobem bude nahrazena vzniklá škoda (do kdy). Opatření, které navrhuje orgán VB, upozornit na případné následky a na závěru podpis rodičů o poučení a provedeném pohovoru.

.....
GESAMT S.01

Příloha č. 5 Případová studie

Paralelně s výzkumem jsem dlouhodobě sledovala i životní příběh žáka 9. třídy nejmenované základní školy v Praze.

Otec Michala je velmi úspěšný podnikatel, matka v domácnosti, sestra nejprve dělala a-pair ve Spojených státech, později získala sportovní stipendium na prestižní univerzitě, kde v současné době studuje ekonomii.

Michal je reprezentant České republiky v basketbalu, má skoro 198cm, a přesto (nebo právě proto) je obětí šikany. Při vstupu do třídy na něj spolužáci pokřikují: „Už přišel náš blbeček.“ „Tak co, blbečku.“ Podobných urážek a posměšků adresovaných na jeho osobu nebo jeho rodině je během vyučování a hlavně mezi dvěma vyučovacími hodinami nekonečně. Proto se přestávkách raději připravuje na vyučování, o „zapadnutí“ do kolektivu se už nepokouší.

Tento žák rozhodně nepůsobí dojem chlapce traumatizovaného šikanou. Dokázala jsem pochopit, proč se tento žák stal obětí – vybočuje z řady. Převyšuje své vrstevníky nejen tělesnou výškou a příslušností k vyšší společenské vrstvě, ale také svými schopnostmi a tím, co už v životě dokázal. A navíc je dyslektik.

Michal se nechoval jako oběť šikany, ale ani se tak necítil. Položila jsem si otázku: Proč typický učebnicový příklad oběti není psychicky zlomený?

Při velmi podrobném zkoumání a analyzování problému z více hledisek jsem dospěla k závěru:

- šikana Michala nabyla pouze počáteční formy
- šikana je pouze slovní povahy, někdy hraničící s psychickým tlakem skupiny
- přesnou dobu šikany nelze jednoznačně určit vzhledem k nejasným hranicím mezi hrubší legráckou a mírnější formou šikany (podle subjektivního názoru Michala však šikana trvá minimálně od začátku školního roku, tj. září až březen)
- Michal má jinou vztahovou skupinu než je třídní kolektiv
- je psychicky odolný a svou psychickou sílu bere v rodině (Rodiče o jeho postavení ve třídě nic nevědí, ale věnují mu dostatek pozornosti, času a péče. Přesto, že otec je pracovně vytížený, najde si dostatek času zajít se synem do posilovny, zavézt nebo odvézt ho z tréninku, večer si najít pár minut pohovořit si s ním, apod. Myslím si, že právě rodinné zázemí hodně pomáhá překonávat každodenní ústrky ve škole.)
- Michal nesouhlasí s oznámením šikany třídnímu učitelí nebo vedení školy. Své rozhodnutí zdůvodňuje tím, že v letošním roce skládá přijímací zkoušky na soukromou střední školu se sportovním zaměřením. Na střední škole bude v jiném třídním kolektivu. „*Teď to nějak vydržím.*“ Právě do změny třídního kolektivu vkládá Michal velkou naději.

Michal úspěšně složil přijímací zkoušky na střední školu.

